



TARKAN ERGÖR



T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TARİH
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ARAŞTIRMALARINA KAYNAK
OLARAK AKŞAM, CUMHURİYET VE ULUS
GAZETELERİNDE TÜRKİYE’NİN PETROL
POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM (1933-1954)

TARKAN ERGÖR

TARİH
ANABİLİM DALI

EYLÜL 2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TARİH ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK AKŞAM,
CUMHURİYET VE ULUS GAZETELERİNDE TÜRKİYE’NİN
PETROL POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM (1933–1954)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
TARKAN ERGÖR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. FERİT YÜCEBAŞ

VAN-2024

KABUL VE ONAY

Tarkan ERGÖR tarafından hazırlanan “TARİH ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK AKŞAM, CUMHURİYET VE ULUS GAZETELERİNDE TÜRKİYE’NİN PETROL POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM (1933-1954)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Başkan : Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÖZDURĞUN Siirt Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	10/09/2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (10.09.2024)

Tarkan ERGÖR

Yüksek Lisans Tezi

Tarkan ERGÖR

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül, 2024

TARİH ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK AKŞAM, CUMHURİYET VE ULUS GAZETELERİNDE TÜRKİYE’NİN PETROL POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM (1933–1954)

ÖZET

Dünyada petrolün rafine edilerek kullanımı, XIX. yüzyılın ortalarına rastlar. Önceleri yağlama ve aydınlatma amacıyla kullanılan petrolün rafine edilmesiyle birlikte, başta sanayi ve ulaşım olmak üzere pek çok sektörde aktif bir şekilde petrolün kullanımı yaygınlaştı. Osmanlı Devleti ise bu dönemde, gerek ekonomik gerek siyasi anlamda tam bir çöküş dönemi yaşıyordu. Hal böyle olunca, Osmanlı’nın kendi topraklarındaki petrol arama imkânı, ancak verdiği imtiyazlarla mümkün olabildi. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Milli Mücadele ve Lozan sürecinde yaşanan sıkıntılar, Türkiye’nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren milli bir politikaya yönelmesine sebep oldu. Bilhassa ülkedeki madenler mevzu bahis olduğunda Cumhuriyeti kuran irade, 1933 yılından itibaren katı bir devletçi politikaya yöneldi. 20 Mayıs 1933 tarihinde TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe giren “Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun” ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurduğu işletmeyle devletin öz kaynaklarını kullanarak petrol arama görevini tek başına üstlendi. Bu yönüyle 1933 yılı, Türkiye’nin petrol politikasında önemli bir dönüm noktası oldu. Bu politika anlayışında ilk yumuşama adımları ise İkinci Dünya Savaşı sonrası atıldı. Zira petrole dayalı ulaşım araçlarının ve makinelerin çoğalması, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin petrole olan ihtiyacını daha da arttırdı. Petrole olan ihtiyaç her geçen gün artmasına rağmen Türkiye’nin petrol bulma ve petrolü çıkarma kabiliyeti yetersiz kalınca, özellikle Demokrat Parti döneminde Türkiye’nin petrol politikası hızla değişim sürecine girdi. Bu değişimin sonucu olarak 1954 yılında yeni petrol kanunu kabul edilmiş ve Türkiye’nin 1933 yılında başlayan milli ve devletçi petrol arama politikası tamamen terk edilerek yabancı sermayenin teşvik edildiği yeni bir döneme geçilmiştir. Bu çalışmada 1933–1954 yılları arasında Türkiye’de izlenen petrol politikasında yaşanan köklü değişim, 14 Mayıs 1950 Türkiye Genel Seçimleri esas alınarak, Demokrat Parti’yi destekleyen Cumhuriyet Gazetesi ile aynı seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisini destekleyen Akşam ve Ulus Gazeteleri üzerinden incelenmiş ve yaşanan değişimin anlaşılabilmesi açısından önemli bir kaynak haline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akşam, Cumhuriyet, Ulus, Petrol, Petrol Kanunu.

Sayfa Sayısı: ix+137

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ

Master's Thesis

Tarkan ERGÖR

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

September, 2024

THE CHANGE IN TURKIYE'S OIL POLICY IN AKŞAM, CUMHURİYET AND ULUS NEWSPAPERS AS A SOURCE FOR HISTORICAL RESEARCH (1933-1954)

ABSTRACT

The refined use of oil in the world dates back to the mid-19th century. Previously used for lubrication and lighting purposes, oil was refined, and the active use of oil became widespread in many sectors, especially industry and transportation. The Ottoman Empire was experiencing a period of complete economic and political collapse during this period. As such, the Ottoman Empire was only able to explore oil on its own lands through the privileges it granted. The difficulties experienced during both the Ottoman period and the War of Independence and the Lausanne process caused Turkey to turn to a national policy from the first years of its establishment. Especially when it came to the mines in the country, the will that founded the Republic turned to a strictly statist policy from 1933 onwards. With the “Law on the Establishment of Gold and Petroleum Exploration and Operation Administrations” approved by the Turkish Grand National Assembly on May 20, 1933 and put into effect, the Republic of Turkey took on the sole task of oil exploration using the state's own resources with the enterprise it established. In this respect, 1933 was an important turning point in Turkey's oil policy. The first steps towards softening this policy understanding were taken after the Second World War. Because the increase in transportation vehicles and machines based on oil increased Turkey's need for oil, especially after the Second World War. Although the need for oil increased every day, Turkey's ability to find and extract oil became insufficient, and especially during the Democrat Party period, Turkey's oil policy entered a period of rapid change. As a result of this change, a new petroleum law was adopted in 1954, and Turkey's national and statist petroleum policy, which began in 1933, was completely abandoned and a new period in which foreign capital was encouraged began. In this study, the radical change in the oil policy pursued in Turkey between 1933 and 1954 was examined through the Cumhuriyet Newspaper, which supported the Democrat Party, and the Akşam and Ulus Newspapers, which supported the Republican People's Party in the same elections, based on the 14 May 1950 Turkish General Elections, and has become an important source in understanding the change that took place.

Keywords: Akşam, Cumhuriyet, Ulus, Petrol, Petrol Kanunu.

Quantity Of Page: ix+137

Supervisor: Assoc. Ferit YÜCEBAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. PETROL ARAMALARINDA İMTİYAZLAR DÖNEMİNDEN MİLLİ POLİTİKALARA GEÇİŞ.....	4
1.1. Osmanlı Döneminde Madenler.....	4
1.2. Petrolün Öneminin Fark Edildiği Yıllar: II. Abdülhamid Dönemi	6
1.3. “Sultan’ın Danışmanı”: Kalust Sarkis Gülbenkian ve Petrol İmtiyazları Meselesi ...	8
1.4. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Petrol Bölgelerinin Durumu	10
1.5. Mondros Mütarekesi ve Sonrasında Yaşananlar	13
1.6. Lozan Görüşmelerinde Petrol Meselesi.....	16
1.7. Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923).....	20
1.8. Musul’un Kaybedilmesi ve Türkiye’nin Petrol Politikasına Etkileri	21
1.9. İmtiyazlardan Kopuş: Milli Politikaların Oluşturulması	24
2. PETROL POLİTİKASINDA DEVLETÇİ ANLAYIŞ VE TÜRK BASININA YANSIMALARI	28
2.1. Petrol Arama ve İşletilmesinde Devletçi Yaklaşım.....	28
2.2. Etibank ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün Kurulması	33
2.3. Van’da Petrol Arama Çalışmaları.....	37
2.4. İkinci Dünya Savaşının Başlaması ve Petrol İhtiyacı.....	41
2.5. Türkiye’de İlk Petrol Yatağının Bulunması: “Raman Petrolü”	44
2.6. Petrol Ofisinin Kurulması (18 Şubat 1941).....	52
2.7. CHP’nin VI. Büyük Kongresi: Devletçilik Anlayışında İlk Yumuşama Sinyalleri ..	54
3. DEVLETÇİ PETROL ARAMA POLİTİKASINDAN YABANCI SERMAYENİN TEŞVİK EDİLDİĞİ YILLARA GEÇİŞ	58
3.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye’ye Etkileri	58
3.2. İnönü Döneminde (1939-1950) Türkiye’nin Petrol Politikasında Yaşanan Değişim	64
3.3. 1950 Seçim Beyannamelerinde Petrol Meselesi	77
3.4. Demokrat Parti Dönemi ve Devletçilik Anlayışı.....	82

3.5. Yeni Petrol Politikasının Şekillendiği Yıllar ve Barker Raporu.....	84
3.6. Demokrat Parti Döneminde MTA'nın Petrol Arama Faaliyetleri	92
3.7. 1954 Türkiye Genel Seçimlerinde Petrol Politikası Tartışmaları.....	95
3.8. Petrol Politikasında Yeni Bir Safha: 6326 Sayılı Petrol Kanunun Kabulü	97
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	112
EKLER.....	127
ÖZGEÇMİŞ	
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	



SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
MTA	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM TD	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM ZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

ÖN SÖZ

1933-1954 yılları arasında Türkiye’de izlenen petrol politikası incelendiğinde, konuya ait pek çok kaynağın var olduğu görülür. Bu kaynaklar içinde Resmi Gazeteler, TBMM Zabıt Cerideleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), hatıratlar ve dönem gazeteleri önemli yer tutar.

Tezin konusunu teşkil eden söz konusu dönem, Akşam, Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerine yansıyan haberler esas alınarak, farklı gazete ve kaynaklardan da incelendi. Böylece Türkiye’nin petrol politikasında 1933-1954 yılları arasında yaşanan köklü değişimin gerek basında, gerekse siyasi bağlamda oluşturduğu etkiler incelemenin konusu haline getirildi.

Tarih araştırmaları söz konusu olduğunda dönem gazeteleri hiç şüphesiz önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Tez çalışmasında gazete seçimi yapılırken, 14 Mayıs 1950 Türkiye Genel Seçimleri sırasında Demokrat Parti’yi destekleyen Cumhuriyet Gazetesi ile aynı seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisini destekleyen Akşam ve Ulus Gazeteleri, tezin amacı ve hedeflerini gerçekleştirme noktasında üç farklı gazete olarak inceleme konusu haline getirilmiştir. Bu gazeteler üzerinden 1933 yılından 1954 yılına kadar olan süreç, detaylıca ele alındı. Ulus Gazetesinin 15 Aralık 1953 tarihinde kapatılmış olması sebebiyle, 1954 yılında yaşanan gelişmeler Ulus Gazetesi üzerinden incelenememiş buna karşılık farklı gazeteler üzerinden bu döneme ait gelişmeler yansıtılmaya çalışılmıştır.

Dönem seçimi yapılırken, 20 Mayıs 1933 tarihinde TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe giren “Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun” incelemenin esas başlangıç yılı olarak ön plana çıkarılmıştır. Söz konusu kanun ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tamamen kendi imkânlarıyla petrol arama görevini üstlenmiş, bu yönüyle 1933 yılı, Türkiye’nin petrol politikasında önemli bir yıl olmuştur. Bu politika anlayışında ilk yumuşama sinyalleri ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıktı. 1946 yılı itibarıyla başlayan gevşeme, 1947’de iyiden iyiye kendini hissettirdi.

Tezin konusu, üç ana başlık halinde incelendi. Türkiye’yi 1933 yılında kendi petrol arama işletmesini kurmaya zorlayan sürecin izahatı ve bu döneme ait veriler ışığında Türkiye’nin milli ve bağımsız politikalara yöneldiği süreç, tezin birinci bölümünü oluşturur. İkinci bölümde ise 1933-1946 yılları arasında yaşananlar; Akşam, Cumhuriyet ve Ulus Gazetesine yansıyan haberler esas alınarak incelendi. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan değişim ve bu değişimin ortaya çıkardığı sonuçlar ise üçüncü bölümde yer alır.

Tezin nihai yılı olan 1954 senesi, 1933 yılına ait devletçi petrol arama politikasının tamamen terk edildiği zamana tekabül eder. Bu sürecin esas manada 14 Mayıs 1950’de yapılan ve Demokrat Parti’nin zaferle çıktığı genel seçimler sonrası başladığı söylenebilir. Zira Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’de yeni bir dönem başladı. Adnan Menderes hükümeti, iktisadi refahın sağlanabilmesi hususunda petrolün vazgeçilmez bir öneme haiz olduğunu biliyordu. Devletin o güne kadar kendi imkânlarıyla petrol çıkarma kabiliyeti de ortadaydı. Mevcut koşullar içinde Demokrat Parti’nin çözümü batılı devletler oldu.

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 18 Ocak 1954’te 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarıldı. Sonrasında yeni petrol kanununu hazırlamakla görevli Max Ball ve ekibi tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda, 7 Mart 1954 tarihinde 6326 sayılı yeni petrol kanunu çıkarıldı. Ayrıca devlet ile yerli ve yabancı şirketler arasındaki münasebetin sağlanabilmesi adına Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) kurulmasına karar verildi.

Böylece 1933 yılında başlayan devletçi petrol arama ve işletme politikası, 1954 yılında bütünüyle değiştirilmiş oldu. Bu yönüyle 1954 yılı, araştırmanın nihai yılı olarak ön plana çıkarıldı.

Lisansüstü eğitimim ve tez çalışmalarım boyunca engin bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, bana duyduğu güvenle desteğini benden esirgememiş olan danışman hocam sayın Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ’a; bilgi ve tecrübeleriyle ihtisas alanımdaki eksikliklerimi azaltmama önemli katkılar sunan sayın hocam Prof. Dr. Bekir KOÇLAR’a; sınıf arkadaşım M. Göktuğ Okuyucu’ya; tez aşamasındayken 6 Şubat 2023 depreminde evimizi ve eşyalarımızı kaybetmemize rağmen umutlarımızı ve hayallerimizi canlı tutarak varlığıyla bana destek olan değerli eşim Sezgi Kavuk Ergör’e; henüz 2,5 yaşındayken depremzede olmanın zorlukları arasında belki de en çok sevgiye ve ilgiye ihtiyaç duyan, tez çalışmama zaman zaman gözyaşlarıyla tepki gösterse de varlığıyla bana güç veren kıymetli kızım Ilgın Ergör’e ayrıca teşekkür ederim.

Tarkan ERGÖR

GİRİŞ

Latince “taş” anlamına gelen “petra” sözcüğü ile yine Latince de “yağ” anlamına gelen “oleum” sözcüklerinin birleşmesi sonucu “taş yağı” anlamına gelen petrol sözcüğü türemiştir. Bu haliyle petrol; yeraltından çıkan ham petrolü ifade eder (Bayraç, 2005, s. 2). Fenikeliler, sızdırmazlık sağladığı için petrolü gemi yapımında kullanıyordu. Petrolün rafine edilerek modern anlamda kullanılmaya başlanması ise 19. yy’ın ortalarına tekabül eder (Işık, 2023, s. 48).

İkinci Dünya Savaşının tüm şiddetiyle yaşandığı günlerinde artan petrol ihtiyacından yola çıkan Ulus Gazetesi, petrolün tarihçesi hakkında şu bilgileri aktarır;

(...)Petrolün şimdiki medeniyette tuttuğu yerin ehemmiyetine bakarak onu yeni medeniyetin keşiflerinden biri zannetmek yanlış olur. Petrol, onu bize veren maden kömüründen daha önce tanınmış olsa gerekir.

Tevratta, naftar diye adı geçen maddenin Eski Mısır’daki petrol olduğu şüpheli ise de Büyük İskender’in sarayında geceleri petrol yakılarak ışık çıkarıldığı Plütark filozofun rivayetiyle sabittir. Ondan önce, kendi zamanında her şeyi bilen büyük tarihçi Herodot da, tutuşunca ışık veren maddenin bulunduğu yerlerde, şimdi de olduğu gibi tuzlu su ve kumla karışık bulunduğunu yazmıştı.

Çin ve Japon medeniyetinin Hint medeniyetinden daha eski olduğunu zannedenler petrolün oralarda daha eskiden beri ışık için kullanıldığını rivayet ederlerse de onu dünyada ilk defa kullananlar Zerdüşt’ün ateşe tapan tebaası olması ihtimali kuvvetlidir. Hiç sönmeyecek bir ateşi, petrolden başka bir maddeyle temin etmek pek güç olduğundan ateşe tapanlar mabetlerini, arasından petrol sızan kayalar üzerinde kurarlar ve bu suretle taptıkları şeyin ebedi olduğunu – inanmayanlara – gösterirlerdi. Petrol kelimesi de zaten petra ve oleum’dan birleşmiş taş yağı demektir.

O kadar eski zamanlarda bilinen petrol sonraları unutulmuş olduğundan, medeni denilen dünya zeytinyağından yahut türlü türlü fena kokulu mumlardan ışık çıkarmaya çalışırken, Amerika’ya giden Avrupalılar orada yerli adamların bazı kayaların arasına yorganlarını atarak çıkardıktan sonra yorganın sıkılmasından çıkan sulu maddeden ışık yaptıklarını görmüşler ve petrolü keşfettiklerini âleme tanıttıktan başka onu satarak milyonlarca dolar kazanan petrol kralları bile yetiştirmişlerdir. (Ulus, 02.05.1940)

18.yy’da İngiltere’de başlayıp ardından Avrupa ve Amerika’ya yayılan Sanayi Devrimi, makineleşme ve fabrikalaşmayla birlikte seri üretim yapmayı mümkün hale getirdi (Şahin, 2019, s. 2). Bu durum gelişmiş ülkelerin hammadde ve

enerjiye olan ihtiyacını daha da arttırdı. Bu hususta madenler hiç şüphesiz büyük öneme haizdir.

Özellikle petrolün 19.yy'ın ortalarında rafine edilerek kullanılmaya başlanması, enerjide petrol kullanımını yaygın hale getirdi. Yenilenemeyen bir enerji kaynağı olarak karşımıza çıkan petrol, kısa sürede geniş bir alanda kullanım imkânı buldu.

Dünyada endüstrinin gelişmesiyle birlikte hızla artan enerji ihtiyacının karşılanmasında petrol, insanoğlu için vazgeçilmez bir enerji kaynağıdır. Ancak bu kadar önemli ve vazgeçilmez bir yer altı kaynağının yeryüzündeki dağılımını incelendiğimizde, dünyada sadece bazı bölgelerin zengin petrol yataklarına sahip olduğu görülür.

Dünyada bilinen petrol rezervinin %51,8'lik kısmı Ortadoğu'dadır. %19,4'lük kısmı Güney ve Orta Amerika'da; %13,7'lik kısmı Kuzey Amerika'da; %9,1'lik kısmı Avrupa ve Avrasya'da; %3,5'luk kısmı Afrika'da ve %2,5'luk kısmı da Asya Pasifik'te yer almaktadır (Yılmaz, 2016, s. 104).

Görüldüğü üzere Ortadoğu, dünyada bilinen en zengin petrol yataklarının olduğu önemli bir coğrafyadır. Tüketim noktasında ise endüstriyel gelişime paralel olarak Ortadoğu ülkelerinin gerilerde kaldığı; endüstriyel gelişimini tamamlamış ülkelerin ise petrole olan bağımlılığının çok daha fazla olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2016, s. 104). Bu durum, gelişmiş ülkelerin, dünyadaki petrol bölgelerine olan ilgisini hiç şüphesiz arttırmıştır.

Petrolün rafine edilmesi ve kullanımında; öncelikli olarak yer altında petrol kaynaklarının aranması ve bulunması süreci başı çeker. Yeterli rezerve sahip petrol sahası keşfedildiğinde süreç, bu petrolün çıkarılmasıyla devam eder. Daha sonra çıkarılan petrol rafine edilerek kullanılabilir hale getirilir. Rafine edilen petrol son olarak taşınır ve pazarlanır (Elmas, 2019, s. 31).

Özetle; petrolün bulunması, çıkarılması, rafine edilmesi ve taşınır pazarlanması, maddi boyutunun yanında önemli bir endüstriyel gelişmişlik düzeyi de gerektirir. Bu durum Ortadoğu ülkelerini, endüstriyel gelişimini tamamlamış ülkelere olan bağımlılığını hiç şüphesiz daha da arttırdı.

Sonuç olarak, gelişmiş ülkeler enerji ihtiyaçlarını karşılamak için petrole ihtiyaç duyarken, petrol kaynaklarına sahip olan ülkeler petrol çıkarma ve işletme konusunda gelişmiş ülkelere destek aramaktadır. Gelişmiş ülkelerin sömürgeci zihniyeti, petrol çıkarmak isteyen ülkelerin kaynaklarının önemli bir kısmını kaybetmesine neden olacaktır.



1. PETROL ARAMALARINDA İMTİYAZLAR DÖNEMİNDEN MİLLİ POLİTİKALARA GEÇİŞ

1.1. Osmanlı Döneminde Madenler

20 Mayıs 1933 tarihinde TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe giren “Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun” ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kendi imkânlarıyla petrol arayabilmek için kamu işletmesi kurdu. Türkiye’nin petrol politikasına yön veren bu hadise, Osmanlı dönemindeki maden imtiyazları üzerine şekillenir. 03 Ağustos 1937 tarihli Ulus Gazetesi’nde Cevat Eyüp Taşman; “Türkiye’de petrol faaliyeti imparatorluk devrinde yalnız taltifi arzu edilen kimselere, bilahare ecnebi sermayelere, satılmak suretiyle imtiyazlar vermek teşebbüslerinden başka bir şey olmamıştır” (Ulus, 03.08.1937) sözleriyle, Osmanlı Döneminde yaşananları özetler.

Türkiye’yi devletçi bir anlayışla kendi petrol arama işletmesini kurmaya zorlayan süreç, Osmanlı dönemindeki maden politikalarıyla şekillendiği söylenebilir. Osmanlı döneminde maden işletmeciliği, 1800’lü yılların ikinci yarısına kadar madenin bulunduğu arazinin mülkiyetine göre işlem görürdü. Buna göre maden arazisinin mülkiyeti devlete aitse devlet; vâkıfa aitse vakıf; şahsa aitse 1/5 oranında devlete pay vermek şartıyla mal sahibi tarafından işletilirdi. Mal sahibinin madeni işletilmesi ise zaruriydi. İşletilmediği takdirde devletin bu madeni işletme hakkı bulunmaktaydı (Turan, 1981, s. 49). Arazi mülkiyetine dayanan bu sistem, 1861 tarihli “Maadin Nizamnamesi” ile değişecek ve arazi mülkiyetinin kimde olduğuna bakılmaksızın, bağımsız bir maden işletme hakkı getirilecektir (Tamzok, 2008, s. 181).

Madenlerin işletilmesinde ise Osmanlı Devletinin uyguladığı 3 farklı yöntem vardı. Birincisi emanet usulüdür. Buna göre devlet, ücret karşılığı bir görevli tayin eder ve madeni işletirdi. İkinci usul ise iltizam yöntemidir. İltizam yönteminde devlet, peşin bir bedel karşılığında madenin işletme hakkını, belli süreyle mültezimlere devrederdi. Üçüncü usul ise ihale yöntemidir. İhale yönteminde arazi, uzun süreyle bir şirkete veya kişiye kiralanır; kişi veya şirketin bu arazide maden aramasına, bulunan madeni işletmesine izin verilirdi (Keskin, 2011, s.127). Özellikle

Osmanlı'nın dağılmaya sürüklendiği son dönemlerinde, ülkedeki maden arama faaliyetleri ancak verilen imtiyazlarla mümkün olabildi.

Osmanlı Devleti, sahip olduğu madenlerden gelir elde etme amacıyla ilk yasayı 1861 yılında "Maden Yasası" adıyla çıkarttı. Bu yasa sırasıyla 1869, 1886 ve 1906 yıllarda üç kez revize edildi. Böylece ülkedeki maden üretim kapasitesi artmış oldu. Ancak bu kapasite artışı yabancılara verilen imtiyazlarla gerçekleştiğinden, imtiyaz sahibi şirketlerin eli güçlenirken devlet beklenen düzeyde gelir elde edemedi (Akalin, Tüfekçi, 2014, s. 52).

Osmanlı Devletinin ekonomisi genel olarak tarıma dayanıyordu ve devlet sanayi devrimine de ayak uyduramamıştı (Yaman, 1993, s. 417). Bu durum Osmanlı devletini zamanla hammadde ihraç eden (Elibol, 2005, s. 61) buna karşılık özellikle 1820'lerden itibaren Avrupa'dan işlenmiş ürün ithal eden, ithalat cenneti bir ülke konumuna getirdi (Gürsaka, 2007, s. 376).

Avrupa Devletleri ise sanayi devriminin getirdiği seri üretim tekniği ile hammadde temini ve pazar bulma arayışına girmiş, hem yük hem de yolcu taşımacılığı için daha hızlı ulaşım araçlarına ihtiyaç duymaya başlamıştı. Bunun sonucunda demiryolu ulaşımı, 1800'lü yılların başından itibaren başta Avrupa ve Amerika olmak üzere tüm dünyada hızla yaygınlaşmaya başladı (Tamçelik, 2000, s. 486).

Osmanlı Devleti de bu yeni ulaşım aracını önemli bulmuş ve ihtiyaçlar doğrultusunda ülkeye demiryolu ağı kurulmasına karar vermişti. Ancak Osmanlı Devleti, topraklarına demiryolu ağı inşa edecek ekonomik güce sahip olmadığı için bu işi imtiyaz usulüyle batılı şirketlere yaptırmak istiyordu. Bu amaçla batılı şirketlere kilometre başı kâr garantisi veriliyor, kârlılık sağlanamadığı durumlarda ise aradaki farkı devlet ödüyordu (Durdu, 2005, s. 6).

Bu durumu fırsata çevirmek isteyen yabancı şirketler projelerini Osmanlı'nın ihtiyaçlarına göre değil, emperyalist güçlerin işgal planlarına göre hazırladılar (Civci, 2022, s. 83). Böylece demiryolu yapım işi, Osmanlı'nın elindeki zengin maden yataklarının ve verimli toprakların hedef alındığı bir projeye dönüştürülmüş oldu.

Osmanlı'nın yabancılara tanıdığı imtiyazlar zamanla öylesine ileri bir hal almıştı ki; Alman Deutsche Bank tarafından kurulan Anadolu Demiryolu Şirketi,

Bağdat Demiryolunun inşası sırasında hattın geçeceği yerin 20 mil sağında ve 20 mil solundaki yerlerde petrol arama ve işletme imtiyazları elde etmeyi başardı. Hatta Alman şirket, Bağdat ve Basra'da liman kurma hakkına da sahip olmuştu (Özdemir, 2014, s. 69).

1.2. Petrolün Öneminin Fark Edildiği Yıllar: II. Abdülhamid Dönemi

Osmanlı'da petrolün öneminin fark edildiği yıllar, II. Abdülhamid dönemine rastlar. Bu durum ülkedeki petrol hareketliliğini de arttırdı (Kaya, 2020, s. 1975). Özellikle Mezopotamya bölgesindeki petrol kaynakları, Batılı ülkelerin dikkatini çekecektir.

Batılı ajanlar, çeşitli bahaneler üreterek Mezopotamya bölgesinde gizlice petrol arama faaliyetleri yürütüyor ve petrol yataklarını gösteren haritalar hazırlıyor; hazırladıkları bu haritalar üzerinden de geleceğe dönük planlar yapıyorlardı (Sırım, 2017, s. 126). Bu dönemde İngilizlerin arkeolojik çalışma yapma bahanesiyle II. Abdülhamid'den Musul ve çevresinde kazı yapma izni istemesi, padişahın iyice kuşkulanasına sebep olmuştu (Işık, 2023, s. 51).

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid, Batılı ülkelerin Osmanlı toprakları içinde gizlice yürüttükleri faaliyetleri dikkatle takip edecektir. Böylece petrolün gerek ekonomik, gerekse stratejik önemini fark eden padişah, ülkenin içine düştüğü ekonomik buhrandan kurtuluş reçetesi olarak petrolü bulunmaz bir nimet olarak görecektir.

Zira ekonomisi çok kötü olan Osmanlı Devleti, artık borçlarını ödeyemez bir hale gelmişti ve 1876 yılında borç ödemelerini durdurduğunu resmen ilan etti. Bunun sonucunda padişah 20 Aralık 1881 yılında Muharrem Kararnamesini imzalamak zorunda kaldı. Bu kararname ile alacaklı Avrupa devletleri, alacaklarını tahsil edebilmek için Osmanlı Devleti içinde "Düyunu Umumiye" adında bir idarenin kurulmasını sağladı (Yıldız, 2011, s. 327).

Ekonomik olarak iflas eden bir devlet için petrol, şüphesiz çok önemli bir kaynaktı. Ancak ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti'nin sanayi devrimine de ayak uyduramadığı düşünüldüğünde, topraklarındaki petrolü

kendi imkânlarıyla araması ve işletmesi pek mümkün görünmüyordu. Bu gerçeğin farkında olan emperyalist ülkeler, Osmanlı Devleti'nin elinde tuttuğu muhtemel petrol bölgelerine gün geçtikçe daha da artan bir ilgi gösterdi.

Petrolün ekonomik önemi dışında stratejik öneminden de yararlanmak isteyen padişah II. Abdülhamid, meseleyi denge siyasetinin bir parçası haline getirdi. Bu amaçla Bağdat Demiryolu Projesi başta olmak üzere Batıya bir takım imtiyazlar verilerek; Rus, İngiliz, Fransız ve Alman unsurları, Osmanlı'ya karşı dengede tutulmaya çalışıldı (Sırım, 2017, s. 131).

Ayrıca Sultan II. Abdülhamid, demiryolu yapım işi ile maden imtiyazı meselesini birbirinden ayırır; Musul ve Bağdat petrol bölgelerini de kendi mülkiyetine geçirerek, söz konusu yerde yapılacak her türlü faaliyeti, kendi denetimine alır (Örsten Esirgen, 2010, s. 63).

Padişahın esas gayesi, ülkedeki petrolü ayrıcalıklar tanıyarak yabancı unsurlarla paylaşmak yerine, kendi imkânlarımızla çıkarmaktır. Fakat devletin ekonomik durumu, buna imkân tanımıyordu. Dönemin Hazine-i Hassa nazırı Sakızlı Ohannes Paşa da bu yönde raporlar hazırlamış, sonunda II. Abdülhamid, petrolü kendi imkânlarıyla çıkaramayacağına ikna olmuştu (Büyükdağ, 2021, s. 127).

Ağır bir ekonomik buhrandan geçen Osmanlı, çıkarıp işleyemediği petrolü daha fazla toprak altında tutmak da istemiyordu. Bu yıllarda İngiliz maden milyoneri William Knox D'arcy, ısrarla Musul ve Bağdat bölgesinde petrol arama imtiyazı istiyordu (Özdemir, 2014, s. 69).

Sultan II. Abdülhamid, özellikle İngiliz Dışişleri bakanı Edward Grey'in tavırlarını düşmanca bulduğu için (Earle, 1924, s. 267) Musul ve Bağdat'da petrol arama iznini Alman kökenli Anadolu Demiryolu Şirketi'ne verdi. Sultanın bu kararı vermesinde İngilizlerin Mısır'ı ve Kıbrıs'ı işgal etmesi ve Arap şeyhleri ile ikili ilişkiler kurması; Fransa'nın ise Tunus'u işgal etmiş olması önemlidir (Büyükdağ, 2021, s. 125).

İngiltere ve Fransa'nın bu düşmanca tutumuna karşılık Almanya, 1890'lı yıllardan itibaren emperyalist olmayan bir yaklaşım içinde Osmanlı Devleti ile dostane ilişkiler geliştirmişti (Beşirli, 2010 s. 700). Böylece Almanlar, Musul ve

Bağdat'da petrol arama iznini almayı başardı. Bölgede petrol bulunması halinde ise Alman şirkete 40 yıllık bir imtiyaz verilecekti.

Fakat Alman kökenli Anadolu Demiryolu Şirketi, sözleşme gereği göndermesi gereken raporları bir türlü göndermemiş, sonrasında da sondaj için 340.000 frank harcadıklarını fakat daha fazla paraya ihtiyaç duyduklarını söyleyerek Hazine-i Hassa'dan giderlere ortak olmasını talep etmişti. Yapılan sözleşme gereği sondaj zaten Alman şirket tarafından yapılması gerekiyordu. Hazine-i Hassa, anlaşmaya riayet edilmediği gerekçesiyle sözleşmeyi tek taraflı feshetti. Alman şirket ise bu feshi kabul etmeyecek ve harcadığını iddia ettiği 340.000 frangı geri isteyecekti. Hazine-i Hassa bu talebi reddedince Alman şirket, 4 Ağustos 1909'da bir ihtarname göndererek, sorunun 15 gün içinde çözülmesini, aksi halde mahkemeye gideceklerini bildirdi (Büyükdag, 2021, s. 127).

Bu yıllarda Osmanlı Devletinde 2. Meşrutiyet ilan edilmiş ve II.Abdülhamid, kendi rızasıyla 8 Eylül 1908'de Musul-Bağdat bölgesinin mülkiyetini, Hazine-i Hassa'dan Maliye Nezaretine devretmişti. Bu durum petrol konusunda verilen imtiyazları daha da karmaşık hale getirdi. Yaşanan gelişmeler karşısında İngiliz D'arcy, bir kez daha imtiyaz başvurusu yapsa da 31 Mart vakası ve sonrasında II.Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sebebiyle başvurusuna bir cevap alamadı (Özdemir, 2014, s. 70).

1.3. “Sultan’ın Danışmanı”: Kalust Sarkis Gülbenkian ve Petrol İmtiyazları Meselesi

1908 yılından itibaren, ABD'nin Osmanlı Devletinin elindeki petrol bölgelerine olan ilgisi artmıştı (Yücebaş, 2018, s. 36). Durumdan faydalanmak isteyen Amerikalı General Chester, 25 Şubat 1909'da demiryolu imtiyazı talep etti. Taleplerini 1911 yılına kadar birçok kez tekrarlasalar da onlar da kesin bir sonuç alamadı (Okumuş, 2014, s. 72).

Bu dönemde imtiyaz talep eden şirketlerin genel durumu şu şekildedir;

- Alman Anadolu Demiryolu Şirketi, sözleşmenin haksız yere feshedildiğini söyleyerek yeni bir imtiyaz sözleşmesi yapmak istiyor ya da harcadığı 340.000 frangın iadesini talep ediyordu. Rusya ise Almanlara

verilecek imtiyazın, Almanların Anadolu'ya yerleşmesine sebep olabileceğini iddia ederek sürece müdahil oluyordu.

- İngiliz madenci D'arcy'nın ısrarlı şekilde devam eden bir imtiyaz talebi vardı. II.Abdülhamid, petrol arama işini Anadolu Demiryolu şirketine verdiği yıllarda D'arcy, Osmanlı'ya başvuru yapmaktan geri durmamıştı. Ayrıca İngiltere Dışişleri Bakanı Grey'de bir takım tehditlerle Osmanlı'yı sıkıştırmaya çalışıyordu.
- Alman Royal Dutch ve İngiliz Shell şirketleri birleşerek güçlenmiş ve Osmanlı'daki imtiyaz karmaşasından yararlanmak istiyordu.
- Amerika'nın da Amiral Chester ve J.G.White Corporation aracılığı ile imtiyaz elde etme girişimleri vardı (Büyükdağ, 2021, s. 128).

Tahta çıkan Sultan Mehmed Reşad, Osmanlı'nın uyguladığı denge politikasına uygun şekilde bu sorunu çözmeyi düşünüyordu. Sorunun çözümü noktasında yardım; Osmanlı tebaasından gelen ve Ermeni asıllı olan Kalust Sarkis Gülbenkian'dan geldi.

1869 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Kalust Gülbenkian, Fransa'da iyi bir eğitim almış ve Londra'da bulunan "King College"dan maden mühendisliği alanında en üst dereceyle mezun olmuştu. Babasının teşvikiyle 1888 yılında petrole ilgili kendisini geliştirmek için Bakü'ye giden Gülbenkian, böylece petrol ve petrol ticareti hakkında geniş bir bilgiye sahip oldu (Özdemir, 2014, s. 71).

Gülbenkian, İstanbul'a döndükten sonra Bakü'de edindiği tecrübelerden hareketle makaleler yazmaya başladı. Bu makaleler, 1889 yılında Fransız "Revue des Deux" adlı ünlü bir dergide yayınlandı. Sonrasında Gülbenkian, bu makaleleri toparlayarak "Kafkasya ve Apşeron Yarımadası: Yolculuk Anıları" adlı kitabını çıkardı. İlgiyle karşılanan kitap, Gülbenkian'ı daha 21 yaşında oldukça ünlü bir petrol uzmanı haline getirdi.

Genç petrol uzmanından yararlanmak isteyen II. Abdülhamid, Gülbenkian'dan Mezopotamya petrolleriyle ilgili bir rapor hazırlamasını istedi. Gülbenkian'ın Mezopotamya petrollerine olan bitmek tükenmek bilmeyen ilgisi de bu vesileyle başlamış oldu (Özdemir, 2014, s. 72).

Ayrıca Gülbenkian'ın Osmanlı'dan imtiyaz talep eden petrol şirketleriyle de iyi ilişkileri vardı. Bu vasıfları sayesinde Gülbenkian, Osmanlı Devleti ile şirketler arasında arabuluculuk hizmeti de yürütmeye başladı (Aslan, 2018, s. 107).

2. Meşrutiyet'in ilanı ve padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sürecinde etkin rol oynayan Jön Türkler, pek çok alanda olduğu gibi ekonomi konusunda da yeni bir başlangıç yapmak istiyordu. Bu amaçla, yönetiminde Jön Türkler ile birlikte Gülbenkian'ın da yer aldığı "The National Bank of Turkey" adlı banka kuruldu (Conlin, 2016, s. 525). 1909 yılı Nisan ayında temelleri atılan ve İngilizlere ait olan bu bankanın esas ilgi alanı, Gülbenkian'ın da etkisiyle Mezopotamya petrolüydü.

Osmanlı Devleti ile şirket arasındaki arabuluculuk hizmetini de üstlenen Gülbenkian, 23 Ekim 1912'de İngiltere merkezli "Turkish Petroleum Company" adlı yeni bir petrol arama şirketinin kurulmasına öncülük etti (Okumuş, 2014: 74). Başlangıçta Alman Deutsche Bank, İngiliz Shell, İngiliz kökenli The National Bank of Turkey ortaklığıyla kurulan bu yeni şirkette, Gülbenkian da "Sultan'ın Danışmanı" sıfatıyla hisse sahibi oldu (Ergin, 1991, s. 166). Bu şirket, Mezopotamya'da petrol arama imtiyazı talebini 1914 yılı Mayıs ayında yapmış olsa da Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle kesin bir sonuç alamadı (Kaya, 2020, s. 1976).

1902 yılında İngiliz vatandaşlığına geçen Gülbenkian (Özdemir, 2014, s. 72), elinde tuttuğu hisseleri daha sonraki senelerde İngilizlere satacaktır (Akalin, Tüfekçi, 2014, s. 53).

1.4. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Petrol Bölgelerinin Durumu

II. Abdülhamid tarafından Alman Anadolu Demiryolu şirketiyle yapılan imtiyaz sözleşmesi, şirketin sözleşmeye uymadığı gerekçesiyle Osmanlı tarafından feshedilmişti. Almanların "Berlin – Bağdat" projesiyle Ortadoğu'ya el atmaya çalıştığını fark eden İngiltere, Rusların da İran üzerinden Ortadoğu'ya geçme girişimlerini dikkatle takip ediyordu. Yaşanan bu gelişmeler, İngiltere, Almanya ve Rusya arasında bir çıkar çatışmasına dönüştü. Bu çatışma, Birinci Dünya Savaşı'nı da başlatan sebeplerden biri oldu (Nazırlı, 2020, s. 66).

Amerika'nın Chester projesiyle bölgeye olan ilgisinin her geçen gün artması, İngiltere ve Almanya'yı ciddi şekilde tedirgin ediyordu. Bu durum iki rakip ülkeyi Birinci Dünya Savaşı öncesi uzlaşmaya zorladı (Çetin, 2023, s.165).

19 Mart 1914 tarihine gelindiğinde, Irak'taki petrolün işletilmesi konusunda İngiltere ve Almanya anlaşmaya vardı. Bu anlaşma sonucu 1912 yılında İngiltere merkezli olarak kurulan Turkish Petroleum Company adlı şirket Osmanlı'dan petrol arama ve işletme imtiyazı talep etti. İngiliz ve Alman büyükelçilerinin baskısına daha fazla dayanamayan Osmanlı Devleti, 28 Haziran 1914'te çıkardığı bir fermanla imtiyazı şirkete devretti Fakat söz konusu ferman 28 Temmuz 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşının başlaması sebebiyle Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından onaylanamadı (Kocatürk, 2011, s. 1453).

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte İngiltere, 19 Mart 1914 tarihinde Almanya ile imzaladığı anlaşmanın geçersiz olduğunu ilan etti. Böylece Birinci Dünya Savaşının başladığı ilk yıllarda Osmanlı'nın elindeki petrol bölgelerinin durumu, belirsizliğini korumuş oldu (Işık, 2023, s. 55).

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla zaten değerli olan petrol, daha da kıymetli hale geldi. Zira savaş sırasında kullanılan makine ve araçların birçoğu, petrole dayalı çalışıyordu. Bu durum savaşın ilerleyen günlerinde İngiltere ve Fransa'da ciddi petrol krizlerinin yaşanmasına sebep oldu (Çetin, 2023, s. 165).

Yaşanan petrol krizi, Osmanlı Devletinin elinde tuttuğu Musul ve Kerkük gibi petrol bölgelerini, daha da stratejik hale getirdi. Özellikle İngiltere, petrol bölgelerine hâkim olabilmek için büyük çaba sarf ediyordu.

Savaşın başladığı ilk günlerden itibaren İngiltere, Irak'taki petrol bölgelerini kontrol altına alabilmek için Osmanlı ile ciddi bir mücadeleye girişti. 6 Kasım 1914'ten itibaren İngilizler, Irak'ın Basra şehri üzerinden hızla ilerleyişe geçti (Küçükvatan, 2013, s. 57). Bağdat'ın ele geçirilmesinin hedeflendiği bu ilerleyiş sırasında İngilizler, Hintli müttefik askerlerle hareket ediyordu. Müslüman olan Hintli askerler ise Türklere karşı savaşmak istemediklerini açıkça ifade ediyordu. Türk birliklerinin de yoğun propagandası sonucu İngilizler, Hintli Müslüman askerlere daha fazla güvenemeyeceklerini anladılar (Üzen, 2008, s. 84).

Bu ilerleyişin akabinde 1916 yılında Irak'ta yaşanan “Kut’ül Amare Kuşatması” oldukça önemlidir. Bu kuşatma sonunda Osmanlı birlikleri İngilizleri yenilgiye uğratarak bölgenin kontrolünü bir süre daha elinde tutmayı başarmıştı. Fakat bu zaferin ardından 1917 yılında 13. Kolordu’nun İran’a gönderilmesiyle bölgedeki Türk birliklerinin sayısı azalmış, bu durumun ağır bir faturası olarak da Bağdat kaybedilmişti (Paksoy, 2016, s. 151).

Bağdat’ın 11 Mart 1917’de İngilizler tarafından işgal edilmesi, Osmanlı Devletinin Orta Doğudaki gücünü ve itibarını ciddi şekilde sarsmıştı. Müslüman Arapların İngilizlere olan ilgisi ve inancı da artmış oldu (Atabey, 2020, s. 66). Bu yönüyle Bağdat’ın İngilizler tarafından işgali büyük önem arz etmektedir.

Birinci Dünya Savaşında İtilaf devletleri içinde yer alan İngiltere, savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğunun dağılacağını tahmin ettiği için daha savaş devam ederken Osmanlı İmparatorluğuna ait toprakların paylaşımı konusunda gizli anlaşmalar yapıyordu (Kemal, 2007, s. 653).

Dönemin Mekke Emiri Şerif Hüseyin, henüz Birinci Dünya Savaşı başlamamışken, büyük oğlu Abdullah’ı İngiltere’ye göndermiş ve Arapları Osmanlı’ya karşı ayaklandırmak istediğini belirtip İngilizlerden yardım talep etmişti. Bu dönemde İngiltere, Şerif Hüseyin’in bu teklifine sıcak bakmadı. Fakat Birinci Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı’nın Almanya’nın yanında savaşa girmesi, İngiltere’nin tutumunu değiştirmesine sebep oldu (Armaoğlu, 1998, s. 349). Şerif Hüseyin 27 Haziran 1916’da İngilizlerden aldığı destekle Osmanlı’ya karşı ayaklandı ve Arabistan Krallığını ilan etti (Yılmaz, 2014, s. 289). Ancak bu dönemde İngiltere ve Fransa, Şerif Hüseyin’i Hicaz Kralı olarak tanıyacaklarını belirtti (Armaoğlu, 1998, s. 351).

Yine 1916 yılında İngiltere ile Fransa arasında Sykes-Picot adlı gizli bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile savaş sonrasında başta Musul olmak üzere Orta Doğudaki topraklar; İngiltere, Fransa ve kurulacak Arap devletleriyle paylaşılması planlandı. Her ne kadar Fransız istekleri ile Arap istekleri birbiriyle çatışıyor olsa da İngilizler, Ruslara karşı bir denge unsuru olarak Fransa’nın bölgedeki varlığını destekliyordu (Çetin, 2023, s. 166). Anlaşma gereği İngiltere, Musul hariç Irak’ı almış; Fransa’nın ise Suriye ile birlikte Musul’a kadar olan bölgeyi almasını kabul

etmişti (Yılmaz, 2014, s. 293). Fransa, daha önce Osmanlı'ya yaptığı yatırımları ve harcamalarını da dikkate alarak özellikle Çukurova bölgesinde ve Suriye ile Musul çevresinde ısrarcı olmuştur. Fransızlar, gerek ekonomik gerekse stratejik çıkarları doğrultusunda Çukurova ve Suriye'den Lübnan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada Akdeniz sahillerini kontrolü altına almayı planlıyordu (Umar, Yenisu, 2020, s. 43). Yapılan bu gizli anlaşmanın detayları ise 1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik ihtilali ile gün yüzüne çıktı (Gündüz, 2005, s. 10). İngilizler, gerek Fransa ile gerekse Arap liderlerle yaptığı bir takım anlaşmalarla söz konusu bölgenin daha da karışmasına sebep oldu.

Ruslar ise Birinci Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda, Anadolu'da ele geçirdiği topraklarda petrol aramayı ihmal etmemişlerdi. Bu amaçla; Erzincan, Erzurum ve Van sınırları içinde petrol arayan Ruslar, yeterli rezerve ulaşamadı. Batıda ise Yunan işgali altında olan bazı bölgelerde Standart Oil şirketi bazı jeolojik araştırmalar yürüttü (Akalin, Tüfekçi, 2014, s. 54).

1.5. Mondros Mütarekesi ve Sonrasında Yaşananlar

Osmanlı Devleti'nin de içinde yer aldığı İttifak güçleri, Birinci Dünya Savaşından yenilgiyle ayrılınca, Osmanlı'nın elinde tuttuğu petrol bölgelerinin kaybedilmesi süreci de hızlanmış oldu. Savaşın kaybedildiğini anlayan Osmanlı Devleti, Sadrazam Talat Paşa aracılığıyla Wilson ilkeleri doğrultusunda ateşkes talebinde bulundu. İtilaf Devletlerinin elçiliklerine gönderilen bu talep yanıtızsız kaldı. Talat Paşa'nın istifasının ardından yerine gelen Sadrazam Tevfik Paşa da İsviçre üzerinden ateşkes talebinde bulundu ancak bu talep de yanıtızsız bırakıldı. Çünkü ateşkestən önce İngilizler hızlı hareket ederek Filistin ve Suriye'de mümkün olduğu kadar çok toprak ele geçirmeye çalışıyordu. Padişah Vahdettin, İtilaf devlerini ateşkese ikna edemeyen Tevfik Paşayı da görevden alarak yerine Ahmet İzzet Paşa'yı görevlendirdi. Yeni Sadrazam Ahmet İzzet Paşa kısa sürede kabineyi kurarak Bahriye Nazırı olarak Rauf Bey'i atadı (Kaştan, 2019, s. 198).

25 Ekim 1918'de Bern Elçisi vasıtasıyla İngiltere'ye iletilen ateşkes teklifi bu sefer olumlu sonuçlandı. Padişah Vahdettin Mondros'ta yapılacak görüşmelere Damat Ferit'i göndermek istese de bu duruma bakanların tepki göstermesi üzerine

Bahriye Nazırı Rauf Bey'i "Baş Delege" sıfatıyla Mondros'a gönderdi (Arslan, 2022, s. 41). Yapılan görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes antlaşmasını imzalayarak savaştan resmen çekildi. Fakat bu ateşkes, Osmanlı Devleti için oldukça ağır hükümler içeriyordu. 25 maddeden oluşan ateşkesin bazı önemli hükümleri özetle şu şekildeydi;

- *Boğazların teslimi ve serbest geçişin sağlanması*
- *Hudutların korunması ve iç güvenlik için gerekli olan askerin dışında tüm birliklerin terhis edilmesi*
- *Osmanlı karasularındaki küçük gemiler dışında bütün donanma, tersane, liman ve stratejik noktaların teslim edilmesi*
- *Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgal edilmesi*
- *Demiryollarının müttefiklerin kontrolüne bırakılması*
- *Irak. Suriye. Hicaz Yemen ve Asir'de bulunan kuvvetlerin İtilaf güçlerine teslim edilmesi* (Türkmen, 2000, s. 617)

Ayrıca antlaşmanın 7. ve 24. maddeleri, Osmanlı Devleti'nin siyasi egemenliğini tehlikeye sokacak çok ağır hükümler içeriyordu. Ateşkes sonrası Osmanlı topraklarında gerçekleştirilecek işgal planına uygun şekilde antlaşmada şu ifadeler yer almaktadır;

Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına haiz olacaklardır. (Arslan, 2023, s. 42)

Ateşkes antlaşmasına istinaden İtilaf Devletleri, 1 Kasım 1918 tarihinden itibaren başta Musul ve Boğazlar olmak üzere Osmanlı topraklarını bir bir işgal etmeye başladı (Türkmen, 2000, s. 617). Devletin başkenti İstanbul dâhil olmak üzere; İzmir, Zonguldak, Antep, Urfa, Maraş, Adana, Mersin, Hatay, Suriye ve Musul gibi pek çok toprak saldırı ve işgale uğradı (Tokmak, Kara, 2023, s.124). Osmanlı Devletinin yaşanan bu işgaller karşısında etkisiz kalması, devletin fiilen ömrünü tamamladığını gösteriyordu. Bu yönüyle Mondros Ateşkesi, ömrünü tamamlamış bir imparatorluğun paylaşılması sürecini başlatmış oldu.

Osmanlı askerlerinin ateşkes gereği Suriye topraklarından çekilmesiyle birlikte bu durumu fırsata çevirmek isteyen Emir Faysal, söz konusu edilen Suriye topraklarının babası Şerif Hüseyin'e vaat edildiğini belirtmiş ve bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçmişti (Erkmen, 2019,s. 254).

İngiltere'nin de desteği ile Halep dâhil olmak üzere Suriye'ye kadar hâkimiyet elde eden Faysal, bu bölgenin Sykes-Picot anlaşması gereği Fransızlara

bırakılmış olması sebebiyle Fransa ile sorunlar yaşamaya başladı. İngiltere, Araplarla Fransızlar arasında bir çatışmayı önlemek bahanesiyle bölgede geçici bir rejim kurulmasını önerdi ve Fransa'yı bu konuda ikna ederek 30 Eylül 1918 tarihinde "İşgal Edilmiş Düşman Toprakları İdaresi" adı altında askeri bir rejim oluşturdu. Oluşturulan bu askeri rejimin başına ise İngiliz General Edmund Allenby getirildi. Böylece Fransızlara bırakılan bölge, İngiliz Generalin kontrolü altına girdi (Çetin, 2023, s. 168).

1920 yılında Suriye Ulusal Kongresi Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'ı Suriye Kralı olarak ilan etti. Ancak Fransızlar San Remo konferansında alınan kararlar gereği bölgeyi kontrol altına alabilmek için Faysal'ı tahtından indirip ülkeden çıkardı (Erkmen, 2019, s. 254).

Birinci Dünya Savaşı, taraflar arasında imzalanan ateşkes antlaşmaları ile resmen sona ermişti. Savaşı kazanan İtilaf devletleri, sonraki süreçte imzalanacak olan barış antlaşmalarını şekillendirebilmek için 18 Ocak 1919 günü, 32 devletin katılımıyla Paris'te bir barış konferansı düzenledi.

Konferansın belki de en çetin ayağını Orta Doğu'nun paylaşılması meselesi oluşturdu. İngiltere, bölgede egemen olmak istiyor; Fransa ve İtalya'nın ise bölgedeki gücünü sınırlandırmaya çalışıyordu. Fransa ise savaş devam ederken İngiltere ile imzaladığı Sykes-Picot anlaşmasına uygun şekilde hareket edilmesini istiyordu. Oysa Mondros ateşkesi sonrası İngiltere, Fransa'nın payına düşen bölgeleri de işgal etmişti ve bu bölgeleri boşaltma konusunda isteksiz davranıyordu (Umar, Yenisu, 2020, s. 48). İtalya da daha önce kendilerine vaat edilen bölgeleri ele geçirme konusunda ısrarcıydı.

Fransa ve İtalya'nın talepleri karşısında İngiltere'nin yardımına bölgedeki küçük ülkeler yetişti. Zira bu ülkelerin de toprak talepleri vardı. İngiltere bu talebe olumlu cevap vererek dengeleri kendi lehine olacak şekilde ayarlamaya çalıştı. (Yüksel, 2022, s. 966).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, Wilson ilkeleri çerçevesinde ateşkes ve barış antlaşması yapmayı umut etmiş olsa da ateşkes ve sonrasında yaşanan işgaller, Osmanlı'yı hızla yok oluşa sürükledi. Zira Amerika Birleşik Devletleri de 1920

yılında Monrea Doktrini ile yalnızlık politikasına geri dönmesiyle Wilson ilkelerinin de bir geçerliliği kalmamıştı (Yurtsever, 2023, s. 273).

1.6. Lozan Görüşmelerinde Petrol Meselesi

Mondros Ateşkes Antlaşması ve sonrasında yaşanan işgaller, Osmanlı Devletini fiilen yok oluşa sürükledi. Osmanlı'dan kalan değerli toprakların paylaşılması meselesi ise daha savaş devam ederken gizli anlaşmalar ile yürütülmüş, savaş sonrasında ise İngiltere, kendi çıkarlarına uygun şekilde bölgeyi şekillendirmeye başlamıştı.

Yaşanan pay kapma mücadelesi, savaşın müttefiki olan ülkeleri de karşı karşıya getirdi. Fransa'nın kontrol etmeye çalıştığı Çukurova bölgesini işgal eden İngiltere, bu bölgenin Fransa'nın kontrolünde olması gerektiğini kabul etse de oyalama taktiği uygulayarak bölgeyi boşaltmamış ve asıl amacı olan Musul başta olmak üzere bölgedeki nüfuzunu kabul ettirmeye çalışmıştı (Umar, Yenisu, 2020, s. 49).

İngiliz lider Lord George; İngiltere, Fransa ve İtalya'nın katılımıyla 18-26 Nisan 1920'de gerçekleştirilen San Remo konferansı sonucunda şu açıklamayı yapacaktır;

İngiltere Boğazları koruyarak Filistin ve Musul dâhil Mezopotamya'yı yönetmek zorundadır. Fransızlar Kiliya'yı; İtalyanlar ise Antalya ve civarını koruma sorumluluğunu almalıdırlar. (Tunç, 2019, s. 459)

İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki bu tutumu, petrol bölgeleri konusunda ne kadar kararlı olduğunu ortaya koyuyordu. Bu amaçla özellikle 1919-1920 yılları arasında müttefiki Fransa ile ciddi bir çatışmaya girmekten kaçınmadı (Çetin, 2023, s. 171).

Fransa ise İngiltere'nin tutumuna karşı yeterli direnci gösteremedi. Bu sırada Türklerin başlattığı Milli Mücadele her geçen gün daha da güçlenince, Fransızlar bu durumu bir çıkar vesilesi olarak İngiltere'ye karşı kullanmayı planladı (Sönmez, 2023, s. 300). Musul halkı da bu dönemde Mustafa Kemal'den yana tavır almıştı. Fakat İngiltere'nin kararlı tutumu, koşullar ne olursa olsun bölgeden kolay kolay çekilmeyeceğini gösteriyordu. Zira Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının

ardından başlayan Lozan görüşmelerinde de İngiltere'nin tutumunda bir değişiklik olmadı.

Tüm bu yaşananlara karşılık Türkler de, Misak-ı Milli sınırları içinde gördükleri petrol bölgelerinden kolay kolay vazgeçme niyetinde değillerdi. Zira Musul, Kerkük ve Süleymaniye halkı; Milli Mücadele sürecinde Mustafa Kemal'e destek olmayı ihmal etmemiş ve bu sayede İngilizlere büyük sıkıntılar yaşatmışlardı. Bu durum karşısında Mustafa Kemal 1920 yılında Büyük Millet Meclisinde şu tarihi sözleri söyleyecektir;

Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan sınır meselesi tespit edilirken, milli hududumuz, İskenderun'un güneyinden geçip, doğuya doğru uzanarak, Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi içine alır. (Kısıklı, 1999, s. 492)

Mudanya ateşkesinin ardından Lozan'da başlayan müzakerelere Türk ve İngilizlerin bu kararlı tutumu damgasını vuracaktır. Özellikle II.Abdülhamid döneminde hız kazanan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar devam eden petrol imtiyazları meselesi, Lozan Barış Antlaşmasının da en zor meselelerinden biri haline geldi.

Lozan'da Boğazlar ve Musul konusu, İngilizler'in büyük önem verdiği meselelerdi. Türk tarafı da bu konuda kararlı bir tavır sergiliyordu. İsmet Paşa, Lozan görüşmeleri sırasında Musul'da nüfusun yaklaşık 500.000 kişi olduğunu belirterek, Türk-Kürt ayrımı olmaksızın çoğunluğun Türklerden oluştuğunu ifade etti. Ayrıca bölgenin, ateşkes ilanından sonra işgal edildiğine vurgu yaptı. Bu nedenle Musul'un işgali hem Wilson ilkelerine ters, hem de uluslararası hukuka açıkça aykırıydı. İsmet Paşa, bölgede halk oylaması yapılmasını talep etti.

Paşanın bu talebi karşısında İngilizler; bölge halkının cahilliğini gerekçe gösterdi ve İsmet Paşa'ya olumsuz yanıt verdi. (Kısıklı, 1999, s. 493). Aslında bu durum, Türklerin Musul'u masa başında kazanamayacaklarını açıkça gösteriyordu.

Birinci Lozan Konferansında yoğun çabalara rağmen Musul meselesi çözüme kavuşturulamayacağı kesin olarak anlaşılmış ve meselenin anlaşma sonrasına bırakılması kararlaştırılmıştı. Bu bağlamda anlaşma maddesi şu şekilde düzenlendi;

Türkiye ile Irak arasındaki sınır bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır.

Öngörülecek süre içinde iki hükûmet arasında bir anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti'ne götürülecektir. Sınır çizgisi konusunda alınacak kararı beklerken, Türk ve İngiliz hükûmetleri kesin geleceği bu karara bağlı olan toprakların şimdiki durumunda herhangi bir değişiklik yapacak nitelikte hiçbir askerî ya da başka bir harekâta bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler. (Kılıç, 2008, s. 329)

Musul meselesi anlaşma sonrasına bırakılmasına rağmen ABD delegesi Child ile Fransız delege Bompard, Musul'daki mevcut statükonun bir yıl daha korunması hususunda İngiliz Lord Curzon'u ikna etmişti (Karacan, 1943, s. 241). Bu gelişme de Birinci Lozan Konferansı'nın dağılmasını engelleyemedi.

Lozan görüşmeleri, 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğramış; bu süreç 23 Nisan 1923 tarihine kadar devam etmişti. Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı yıllarda ABD'li Arthur Chester ve Clayton Kennedy Ankara hükûmeti ile temas halindeydi. 30 Ocak 1923'te "Şarki Anadolu Demiryolları" adlı bir antlaşma metni hazırlanmış ve bu metin 8 Nisan 1923 tarihinde mecliste görüşülmeye başlanmıştı. Metne göre "The Ottoman-American Development Company" adlı Amerikan şirketine 99 yıl sürecek bir imtiyaz verilecekti. Bu metne TBMM içinden karşı çıkanlar olsa da 9 Nisan 1923 tarihinde 206 vekilden 185'inin olumlu oy vermesiyle anlaşma onaylandı. Bu antlaşmaya ilk tepkiler ise İngiltere ve Fransa'dan geldi (Özer, 2021, s. 2). Zira 1920 yılı Nisan ayında toplanan San Remo Konferansına göre bu bölge, ABD'nin itirazlarına rağmen "Turkish Petroleum Company" adlı şirkete bırakılmıştı (Kaya, 2020, s. 1976).

TBMM, dönemin şartları gereği Chester imtiyazını vermişti. Çünkü bu dönemde Lozan barış görüşmeleri kesintiye uğramış, İstanbul'u işgal eden İngilizlerle savaş ihtimali yeniden ortaya çıkmıştı. Dönemin imkânları da düşünüldüğünde, Türklerin İngiltere ile savaşa girmesi büyük riskler içeriyordu. Ayrıca İngilizlerin Lozan'daki tavrı, Musul'dan kolay kolay vazgeçmeyeceklerini gösteriyordu.

Gerek Musul'un elde tutulabilmesi, gerekse barış görüşmelerinde ABD desteğinin sağlanabilmesi için Türk Meclisi, "Chester Ayrıcalığı"nı onaylamak zorunda kaldı.

Lozan’da Fransızlar ise Osmanlı borçları ve Osmanlı şirketleri konularına odaklanmıştı. Bu şirketlerin ismi her ne kadar Türk gibi görünse de yabancılar tarafından finanse edilmiş ve demiryolu yapımı gibi konularda önemli imtiyazlar elde etmişti.

Lozan’da yabancı şirketlerin durumu, kapitülasyonlar gibi iktisadi konular, konferansın müspet şekilde sonuçlanmasını ciddi şekilde zora sokuyordu. 23 Nisan 1923’te başlayan İkinci Lozan görüşmelerinde Fransa’yı temsil eden General Pelle’nin şu sözleri önemlidir;

Bahsettiğimiz Osmanlı şirketleri, müttefikler sermayeleriyle kurulmuştur. Bunların Osmanlılığı yalnız bir isimden ibarettir. Bu şirketlerin doğrudan doğruya Türkiye hükümetiyle görüşmeleri esasını kabul ettik. Eğer hükümetlerimizle anlaşılırsa zaten mesele kalmaz. Ben şimdilik anlaşmazlık olmasın diye belirtiyorum. Bu şirketlerin sermayeleri bakımından Türk sermayesi olarak on para yoktur. Onların sermayelerine ait haklardan vazgeçemeyiz(...) (Karacan, 1943, s. 408)

Osmanlı döneminde kurulan ve Pelle’nin ifadesiyle “Türk sermayesi olarak on para” içermeyen bu şirketlerin, Osmanlı’yı uzun yıllar kullandığı aşikârdı. Ayrıca söz konusu yabancı şirketler, kapitülasyonlardan faydalanarak Osmanlı topraklarında ayrıcalıklar elde etmişti. Bu nedenle yabancı şirketler sorunu ile kapitülasyonları birbirinden ayırmak mümkün değildi (Özkan, 2023, s. 296).

Lozan görüşmeleri devam ederken Türk tarafı, Ahmet Rüstem Bey başkanlığındaki bir heyeti İngiltere’ye göndermişti. Bu durumdan sonradan haberdar olan İngiliz Lord Curzon, kendinden habersiz üç kişilik bir heyetin İngiltere’ye gönderilmesi sebebiyle İsmet Paşa’yı kınayacaktır. Bu kınamaya karşılık İsmet Paşa, Lozan görüşmelerinin yeniden başladığı 23 Nisan 1923 tarihinde şu açıklamayı yapar;

Türk heyeti Lozan’a gelişinden bu yana Musul’u yeniden hâkimiyeti altına aldıktan sonra petrol işletme haklarının ne olacağını öğrenmek isteyen pek çok grubun başvuru ile karşılaşmıştır.

Söz konusu grupların iktisadi ve mali durumlarının öğrenilmesi için Londra’ya (Lord Curzon’un sandığı gibi üç değil) iki uzman Türk heyeti tarafından gönderilmiştir.

Türklerin kendi ülkelerinin kaynaklarını şu ya da bu şekilde işletme teklifinde bulunan şirketler veya gruplarla görüşmek istemesinde garipsenecek bir şey yoktur. (Değerli, 2007, s. 135)

23 Nisan 1923 tarihinde yeniden başlayan Lozan görüşmeleri olumlu sonuçlanmış olsa da Musul konusu çözüme kavuşturulamadı ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde Musul kaybedildi. Musul'un kaybedilmesiyle, 99 yıl sürecek olan Chester imtiyazının da önemi kalmadı. Bu durum Chester grubu içinde sorunlara sebep oldu ve proje hayata geçirilemeden son buldu (Yücebaş, 2018, s. 37).

1.7. Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)

20 Kasım 1922'de başlayan Lozan görüşmelerinde de Musul meselesi, kapitülasyonlar, yabancı şirketlerin durumu, Osmanlı borçları gibi özellikle iktisadi meseleler, konferansın çözüm bekleyen en önemli sorunlarıydı. Bu hususta İtalyan gazetesi Corriere della Sera'nın ırkçı sonuçlar içerin değerlendirmesi oldukça dikkat çekicidir. Gazeteye göre Türkler, korkuya kapılmadan birkaç yıl daha savaşabilirdi. Çünkü Türkler ekonomik olarak ilkel koşullarda yaşamaya alışıktı. Ancak bu durum, Avrupa için tüyler ürperticiydi (Apaydın, 2018, s. 154).

Gazetenin bu tespitlerinden de anlaşılacağı üzere, Avrupalı ülkeler için ekonomik meseleler, büyük önem arz ediyordu. Zira bu ekonomik meseleler yüzünden Lozan görüşmeleri bir ara çıkmaza sürüklemiş ve konferans sonuçsuz dağılmıştı.

Lozan Konferansının kesintiye uğradığı bu günlerde, İzmir'de “*Türkiye İktisat Kongresi*” düzenlendi. 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen kongrede, Avrupalı devletlere hitaben iktisadi bağımsızlığın yeni Türk devleti için vazgeçilmez bir hedef olduğu vurgusu yapıldı (Tokgöz, 2000, s. 340). Çıkmaza giren Lozan görüşmeleri sırasında Batı dünyası, görüşmeler sırasındaki tutumu sebebiyle Türk tarafını yabancı sermaye karşıtı olmakla eleştiriyordu. Bu nedenle Türkiye İktisat Kongresi sırasında Batılı ülkelere, yeni Türk Devletinin yabancı sermayeye karşı olmadığı mesajı da verildi (Sarıçoban, 2020, s. 225). Bu mesaj, iktisat kongresinin açılış konuşmasında bizzat Mustafa Kemal tarafından şu sözlerle dile getirilir;

Efendiler; iktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vâsidir. Çok sây ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ecnebî

sermayesi bizim sâyimize inzımar etsin ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin. (Özkan, 2023, s. 296)

Avrupa, Osmanlı'ya ait topraklarda kurulmak istenen yeni Türk devleti hakkında yeterli bilgiye sahip değildi. Bu yeni devletin Batı'ya mı yoksa Sovyetlere mi yakın olacağı; nasıl bir ekonomi modeli benimseyeceği de tam olarak bilinmiyordu. Bu husustaki tereddütlerin ve bilinmezliklerin aydınlatılması, kongrenin siyasi amaçlarından biri olduğu söylenebilir (Kayıran, Saygın, 2019, s. 29).

Mustafa Kemal Paşa'nın kongrenin açılış konuşmasında değindiği bir diğer önemli husus; yeni Türk devleti için iktisadi meselelerin ehemmiyetidir. Gerek Milli Mücadele döneminde gerekse Lozan görüşmelerinde başta kapitülasyonlar olmak üzere iktisadi konularda Türk tarafı kararlı bir tutum sergilemişti. Sonraki süreçte de benzer bir tutumun sergileneceği Mustafa Kemal'in şu sözlerinden anlaşılmaktadır;

Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalmış bir gerçek vardır. Türk tarihi incelenirse, gerileme ve çöküntü nedenlerinin iktisadî sorunlara bağlı olduğu görülür. Kazanılmış zaferlerin ve uğranılmış başarısızlıkların tümü iktisadî durumla ilgilidir...

Milletimiz düşman ordularını mahvetmiştir. Tam bağımsızlık için şu kural vardır: Milli egemenlik, mali egemenlikle desteklenmelidir. Bizleri bu hedefe götürecek tek kuvvet ekonomidir.

Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadî zaferlerle taçlandırılmadıkça payidar olamaz. (Sabır, 2006, s. 10)

Türkiye İktisat kongresinde söylenen sözler ve alınan kararlar değerlendirildiğinde, Türkiye, kurulduğu ilk yıllarda, nispeten liberal sayılabilecek bir politikaya yönelmişti (Kaya, 2020, s. 1978). Bu durum, Türklerin tercihini Sovyetlerden değil, Batı'dan yana yaptığını da gösteriyordu (Kayıran, Saygın, 2019, s. 32). Fakat bunu yaparken de Türklerin iktisadi bağımsızlıklarından asla taviz vermeyeceği de açıkça vurgulanmış oldu.

1.8. Musul'un Kaybedilmesi ve Türkiye'nin Petrol Politikasına Etkileri

İngiltere, Lozan görüşmeleri sırasında özellikle Boğazlar ve Musul ile ilgili katı bir tutum sergileyince mesele Lozan görüşmelerini çıkmaza doğru sürüklemişti. O günlerde yaşanan gerginlik, yeniden savaş ihtimalinin de belirmesine sebep oldu.

Zira dönemin Hariciye Vekâleti Vekili Hüseyin Rauf, 29 Aralık 1922 tarihinde Fevzi Paşa'ya bir telgraf göndererek Lozan'da görüşmelerin her an kesilebileceğini bildirdi. Bu uyarı üzerine Fevzi Paşa, aynı tarihte ordulara ve cephe emrinde bulunan kolordulara, şifreli bir telgraf göndererek, yeni bir harekete hazır olmaları yönünde şu emri gönderir;

Hariciye vekâletinden bugünkü tarihle alınan telgrafta Lozan konferansında nokta-i nazarlarımız arasında takarrüp imkanı olmadığı, müttetfinin kapitülasyonlarda, mesail-i maliyede kamilen eski zihniyette berdevam oldukları, Musul hakkında kat'i vaziyet aldıkları, akalliyetler için de Cemiyet-i Akvam vasıtasıyla ayrıca bir murakaba, gayri Müslimlerin askerlikten istisnası gibi diğer muahedatta bulunmayan kuyutta ısrar ettikleri, boğazlar meselesinin teferruatı hakkında yeni müzakere olmadığı ve her an inkıta ihtimali mevcut olduğu bildirilmektedir.

Kıtaatın daima harekete müheyya bulunmalarının suret-i mahremanede tebliği ile tedabir-i mahsusa ittihazını rica ederim. (Gnkur Bşk, 1969)

Lozan görüşmeleri bu dönemde kesintiye uğramış olsa da, sonrasında yeniden toplanılacak ve Musul meselesinin sonraya bırakılması şartıyla Lozan Barış Antlaşması imzalanacaktı.

Musul meselesinin Barış Antlaşması sonrasına bırakılması kararı sonrası İngiltere, 1923 yılı Ekim ayında harekete geçmiş ve Türklerle meseleyi görüşmek istese de görüşmeler, ancak 19 Mayıs 1924'te Haliç'te başlayabilmişti.

Türk tarafını temsil eden Fethi Okyar'ın tutumu, Lozan'da İsmet Paşa'nın sergilediği tarzdaydı. İsmet Paşa'dan farklı olarak Okyar İngilizlere, petrol konusunda ortaklık teklif etti. Ancak İngilizlerin, Türklerle ortaklığa yanaşmaya hiç niyeti olmadığı gibi sürpriz bir şekilde Hakkâri'nin de Nesturilere verilmesini talep etti.

Süreci çıkmaza sürükleyen İngilizlerin esas amacı, meselenin Milletler Cemiyetine götürülmesiydi. Zira İngiltere, Milletler Cemiyetinde istediklerini kolayca elde edebilirdi. Ayrıca Haliç konferansının hemen ardından 7 Ağustos 1924'te Hakkâri'de Nesturi ayaklanması başladı. Bu ayaklanma, şüphesiz İngiliz tahriki sonucu yaşandı (Kılıç, 2008, s. 330).

Ayaklanma sebebiyle Türkiye'nin bu bölgeyi yaptığı askeri yığınak ve Türkiye ile İran sınırındaki bazı aşiretlerin gerçekleştirdiği eylemler, Türkiye ile İran arasında çeşitli sorunlara da sebep oldu (Şehitoğlu, 2021, s. 840).

Türklerin petrol konusunda İngilizlerle çözüm arayışına girmesine ve ortaklık teklif etmesine rağmen İngilizler'in tutumu hiç değişmiyordu. 1920 yılında The Saturday Review'in; "Dilencilik içinde doğan ve kan dökerek yetişen göçebe ve maceraperestlerden oluşan bir millet"(Boyar, 2014, s. 1159) olarak tanımladığı Türkler, Milli Mücadeleyi kazanmakla İngiltere'ye büyük bir prestij kaybettirmişti. Ayrıca çok sayıda Müslüman sömürgeye sahip olan İngiltere için Türklerin kazandığı bu zafer, büyük riskler içeriyordu. Bu hususta gazeteci Falih Rıfkı Atay'ın 1934 yılında yaptığı şu tespitler oldukça önemlidir;

İngiltere, Asya ve Afrika müstemlekelerinde olduğu gibi Osmanlı yarı müstemlekesinde de bir mistik'ti. Bu mistik, Mustafa Kemal Erzurum'da İngiliz miralayını tutup hapsettiği, İngiliz bayrağı Boğazlardan çıkıp gittiği zamana kadar sürdü. İngiliz köpüğü, Osmanlı denizcisinin gözündeki, İngiliz silindiri Osmanlı âmetçisinin kafasında büyük esrar kuvvetini kaybetti. İngiliz emperyalizminin öz kuvveti, geri milletlerin yüreğindeki bu itikat'ta idi.

Bir zamanlar Müslümanlık âleminde İngiliz korkusu, Allah korkusunun yerini tutmuştur. Şark âleminde kendini İngiltere'den ilk tedavi eden memleket, Türkiye oldu. (Boyar, 2014, s. 1159)

Musul ile ilgili Lozan görüşmelerinde olduğu gibi Haliç konferansından da bir karar çıkmayınca, konu Lozan gereği Milletler Cemiyetine taşındı. Bundan sonraki süreçte yaşanan gelişmeler, tamamen İngiltere'nin istediği ve beklediği şekilde gelişti. Önce 1925 yılı Şubat ayında Şeyh Said isyanı başladı. Bu isyan Türkiye'yi ciddi şekilde zorladı. Ayrıca Türk tarafının bölgede plebisit yapılması talebine rağmen Milletler Cemiyeti üç kişilik bir heyet oluşturarak bölgeye gönderdi. Tarafsız olduğu söylenen bu heyet, "Brüksel Hattı" adıyla bölgenin sınırlarını çizdi. Türkiye'nin tepkilerine rağmen çizilen bu sınır, Milletler Cemiyeti tarafından kabul edildi ve 16 Aralık 1925'te Musul, İngiltere'nin mandası olarak Irak'a bırakıldı (Şahin, Müezzinoğlu, 2016, s. 661).

Millet Cemiyetinin bu kararını Türkiye'nin kabullenmesi bir hayli zordu. Karara sert tepki gösteren Türkiye, yeniden savaş hazırlıklarına başladı ve dönemin başbakanı İsmet Paşa, Kazım Karabekir'e Musul'u işgal etmesi yönünde talimat

verdi. Ancak Kazım Karabekir, bu talimata olumlu karşılık vermeyecek ve İsmet Paşa'ya şu izahatı yapacaktır;

Bu harekât, İngilizlere karşı ilansız bir harp demek olur. Oradaki kütaları az da olsa tayyare kuvvetleri üstündür. Kısa bir zamanda takviye edilebilirler. Sevk olunacak kuvvetlerimizin orada dahi muvaffakiyetlerini ümit etmem.

Fakat işin tehlikeli ciheti (yönü, tarafı), bu hareketin, İngilizlerin bütün sahillerimizde faaliyete geçmelerine mucip (neden, gerekçe) olur. İşin daha felaketli ciheti (yönü) de Ermeni ve Yunan ordularıyla yapamadığını bu sefer Suriye'den Fransızlarla ve İzmir'den de İtalyanlarla yapmaya kalkışmasıdır...

Bana geçen gün Mustafa Kemal Paşa da böyle bir teklifte bulunduğu zaman O'na da uzun uzadıya bu mütalaalarımı arz etmiştim. Siz, Hükümet Reisi sıfatıyla, O'nun böyle bir arzusuna karşı sulh muahedesinin 3. maddesini okuyarak benim serdettiğim (söylediğim) tarzda mütalaa beyan edeceğinize Musul'u işgal etmeye kalkıyorsunuz. (Kemal, 2007, s. 679-680)

Koşullar gereği Türkiye, tepkisini sadece diplomatik yollarla, barışçıl şekilde gösterebildi. Kararın kesinleşmesinden bir gün sonra 17 Aralık 1925'te dönemin dışişleri bakanı Tevfik Rüştü, Paris'te Sovyetler Birliği ile dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzaladı (Gökçen, 2007, s. 123). Fakat Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen sonuç değişmedi. Askeri seçenekten de tamamen vazgeçilmesiyle birlikte Türkiye ile İngiltere arasında 5 Haziran 1926'da Ankara Antlaşması imzalandı. Böylece Türkiye, Musul'un İngiltere'nin mandası olarak Irak'a bırakılmasını resmen kabullenmiş oldu (Kemal, 2007, s. 680).

Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Musul'un bu şekilde kaybedilmesi, genç Türkiye için şüphesiz çok acı bir tecrübe oldu.

1.9. İmtiyazlardan Kopuş: Milli Politikaların Oluşturulması

Kapitülasyonlar, yabancı şirketler, demiryolları, imtiyazlar, Düyun-ı Umumiye idaresi, isyanlar, savaşlar, Milletler Cemiyetinin taraflı tutumu ve Misak-ı Milli sınırları içindeki Musul'un kaybedilmesi şeklinde yaşanan pek çok acı gelişme, yeni Türk Devleti'ni kuran iradenin, milli politikalara olan bağlılığını her geçen gün daha da arttırdı. Bu dönemde çıkarılan kanunları da yıl yıl incelendiğinde, bu durum açıkça görülmektedir.

Özellikle Mustafa Kemal'in büyük önem verdiği iktisadi konularla ilgili milli adımlar atılmaya çalışılıyordu. Çünkü Atatürk için milli egemenliğin yolu, mali egemenlikten geçmekteydi. Bu amaçla enflasyonist olmayan sıkı bir para politikası anlayışı benimsenmeye başlandı. Milli paranın değerini koruyabilmek için karşılıksız para basılmasına izin vermeyen Mustafa Kemal'in tutumu, İnönü tarafından şu ilginç tespitlerle ifade edilmiştir;

Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile evet dedirtemedim. (Sabır, 2006, s. 8)

Görüldüğü üzere Atatürk, geçmişte yaşanan tecrübelerin de etkisiyle iktisadi konularda sıkı şekilde millileşmeden yanaydı. Aksi halde yeni kurulan Türk devleti, tıpkı Osmanlı gibi emperyalist ülkelerin oyuncağı haline gelebilirdi.

Ekonomide milli politikaların oluşturulması yolunda atılan ilk adımlardan biri de Osmanlı döneminde çıkarılan Maadin Nizamnamesinde 12 Nisan 1925 tarihli yapılan bazı değişiklikler olmuştur. Yapılan bu değişiklikler kapsamında ülke içindeki madenlerin hükümetçe doğrudan doğruya veya Türk şirketlerince yahut hükümetin iştiraki şartıyla sermayesinin en az yüzde elli biri Türklere ait şirketlerce işletileceği hüküm altına alınmıştı (Resmi Gazete, 14.04.1925, s. 146). Bu sayede yıllardır süregelen ülke içindeki madenlerin imtiyazlar verilerek yabancı güçler vasıtasıyla işletilmesi uygulaması son bulacaktı.

Türkiye İktisat Kongresinde alınan kararlar gereği, bu dönemde bankacılık alanında önemli düzenlemeler de yapıldı. Bu düzenlemelerin bir sonucu olarak Türkiye İş Bankası, Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası ve Emlak ve Eytam Bankası kuruldu. Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası ile ilgili 28 Mart 1925'te meclise sunulan kanun önerisi, 19 Nisan 1925'te kabul edildi (Balyemez, 2023, s. 702). Çıkarılan 633 sayılı "Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası" kanunun ikinci maddesinde şu ifadeler yer alır;

İkinci Madde – Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası âtiyüzzikir muamelât ile iştigal eder;

A) Bankaya devredilmiş olan müessesatı sınıyeyi teşekkül edecek şirketlere devredinceye kadar bizzat idare etmek;

B) İştirak suretiyle tesisatı sınıyede bulunmak ve işletmek;

C) Bizzat veya iştirak suretiyle maden imtiyazı almak ve biliştirak maden işletmek;

D) Türk sanayi ve maadin ashabına ve maden mültezim ve âmillerine ikrazatta bulunmak;

H) Maksudı teşekkülüne muvafık olmak üzere her türlü banka muamelesi yapmak (Resmi Ceride, 23.04.1925)

633 sayılı kanunla kurulan ve maden imtiyazı alma ve maden işletme gibi görevleri olan “Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası”nın başarılı sonuçlar elde ettiğini söylemek pek mümkün değildir (Vural, 2008, s.92)

Milli politikaların oluşturulması hususunda bir diğer önemli adım ise 25 Ocak 1926 tarihinde atıldı. Bu amaçla kabul edilen 725 sayılı “Petrol ve benzin inhisarı hakkında kanun”a göre Türk Devleti, ülke içindeki petrol ve benzin alım-satım işlerini serbest bırakırken Türkiye’ye benzin ve petrol ithalatını da hükümetin mutlak kontrolüne bıraktı. On üç maddeden oluşan kanunun bazı önemli maddeleri şu şekilde neşredildi;

Birinci Madde: Dâhili memleketteki alım satımı tamamen serbest olmak üzere Türkiye’ye petrol ve benzin ithali, hükümetin tahtı inhisarındadır(...)

Beşinci Madde: Hükümet, petrol ve benzin inhisarını şahsiyeti hükmiyeyi haiz bir müdüriyet vasıtasile idare eder. Müdüriyetin muamelâtı Maliye vekaletince bilintihab icra vekilleri heyetinin tasdikına iktiran (yaklaşma) edecek bir reis ile üç azadan müteşekkil bir meclisi ve Maliye vekaletinin inhısı üzerine tayini iradei milliyeye iktiran (yaklaşma, ulaşma) eyleyecek bir müdür vasıtası ile tedvir (yönetme) olunur. Müdür meclisi idarenin azayı tabiiyesindedir. Meclisi idare ile müdürün vezai fi (vazife) Maliye vekâletince bittanzim İcra vekilleri heyeti tarafından tasdik kılınacak bir talimatname ile tayin edilir(...)

Sekizinci Madde: İşbu kanunun neşir tarihinden itibaren Hükümetten maadası (-den başkası) tarafından memlekete petrol ve benzin ithali memnudur (yasaktır). Ancak kanunun neşrinden mukaddem Türkiye için sipariş edildiği beyanname ve vesaiki lâzimesile ispat edilen petrol ve benzinler iki ay zarfında memlekete geldiği takdirde İnhisar idaresinin ilk mubayaa fiatlarile Hükümetçe satın alınır. (Resmi Gazete, 07.02.1926, s. 94)

1925 yılında yapılan değişikliklerle devlet, maden işletmeciliğini kendi kontrolü ve denetimine tabi kılmış, 1926 yılında ait 725 sayılı bu kanunla da ülke içindeki petrol ticaretini kontrol etmeyi planlamıştı.

24 Mart 1926 tarihine gelindiğinde ise devlet petrol üzerindeki denetimini daha da arttıracak yeni bir adım daha attı. Kabul edilen 792 sayılı “Petrol Kanunu”

ile ülke sınırları içerisindeki petrol madenlerinin aranması ve işletilmesi hakkı devlete verildi. Kanunun birinci maddesi şu şekilde yer alır;

Türkiye hududu dahilindeki bilcümle arazide bitüm ve petrol ve mştekkatı tabiiyesi madenlerinin taharri ve işletilmesi hakkı, Maadin Kanunu ahkmına tbi olmak kaydile, Hkmete verilmiştir. (Resmi Gazete, 06.04.1926: 531)

1926 yılında çıkarılan bu kanunla devlet, ülke sınırları içerisindeki petrolün aranması ve işletilmesi konusunda tek başına karar verebilir hale geldi.

Görüleceği üzere devletin özellikle petrol konusunda hâkimiyeti ve denetimi, çıkarılan kanunlarla günden güne daha da arttırılmıştı. Fakat bu durum daha çok devletin denetimi altında milli unsurların desteklenmesi şeklinde gelişti ve 1929 yılına kadar olan süreçte Türkiye, genel hatları ile “1923 Türkiye İktisat Kongresi” kararlarına uygun bir politika izlemeyi tercih etti (Yeşilyurt, 2021, s. 224).

Sürecin 1929 yılına kadar bu şekilde devam etmesinde, Lozan Antlaşmasının dış ticaretin kontrolü ile ilgili kısıtlayıcı hükümlerinin de etkisi vardır. Zira Türkiye, Lozan Antlaşması uyarınca, 1 Eylül 1916'da yürürlüğe giren gümrük tarifelerini, antlaşmanın imzalandığı tarih olan 24 Temmuz 1923'ten başlamak üzere 5 yıl süreyle uygulayacağını taahhüt etmişti (zkardeş, 2015, s. 26).

Türkiye bu dönem içinde madencilik konusunda uzmanlaşmış yerli ve yabancı kişilerin bilgisi ve tecrübesinden de yararlanarak, ülke içinde petrol araması yapılmasını amaçladı. Fakat 1929 yılında hisse senedi piyasasının çökmesiyle Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılan Büyük Buhran, Türkiye'nin de devletçi bir politikaya yönelmesine sebep oldu (Kaya, 2020, s. 1978).

1929 yılında yaşanan krizin etkisiyle bankaların iflasa sürüklendiği, işsizlik oranlarının çok ciddi boyutlara ulaştığı bu ekonomik kriz döneminin şüphesiz Türkiye üzerinde de büyük etkileri oldu. Böylece devlet teşviki ile milli unsurların desteklendiği süreçten, bizzat devletin kendi imkânlarıyla kurulan ve devlete ait olan işletmelerin birbiri ardına açıldığı yeni ve devletçi bir döneme geçildi.

2. PETROL POLİTİKASINDA DEVLETÇİ ANLAYIŞ VE TÜRK BASININA YANSIMALARI

2.1. Petrol Arama ve İşletilmesinde Devletçi Yaklaşım

Lozan Konferansının kesintiye uğradığı günlerde, İzmir’de düzenlenen “Türkiye İktisat Kongresi”’nde Osmanlı Devleti’nin yerini alacak yeni Türk Devletinin nispeten liberal politikaları benimseyeceği; bu vesile ile Türkiye’nin Batı’ya uygun ekonomik politikalar yürüteceği belirtilmişti.

Her ne kadar kongrede liberal anlayış öne çıkartılmış olsa da Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına destek olunabilmesi için zorunlu hallerde devletin teşkilat kurarak vazifelendirilmesi ve topluma hizmet etmesi gerektiği, yine bizzat Atatürk tarafından bu kongrede dile getirildi (Eroğlu, 1988, s. 833).

17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen kongrede, Atatürk’ün sözünü ettiği zorunlu hallerin tezahürü 1929 yılında ABD’de başlayan ve hızla dünyaya yayılan ekonomik buhranla kendini gösterdi. Birinci Dünya Savaşı’nın üzerinden yaklaşık 10 yıl geçmesine rağmen, savaşın ekonomik etkileri, 1929’daki Büyük Buhran’da önemli bir sonuç olarak ortaya çıktı. İktisatçıların nedenini tam olarak belirleyemediği bu buhran, liberal ekonomik düzenin tarihte yaşadığı en büyük krizlerden biri oldu. Krizin İkinci Dünya Savaşı’nın yaşanmasında kıvılcım etkisi yarattığını da söylemek yanlış olmayacaktır. (Güngör, Aksöz, 2021, s. 34).

Akşam Gazetesi, 23 Şubat 1931 tarihli haberinde konuyu “Buhranın Sebepleri” başlığıyla ele alır ve “Dünyanın en büyük maliyecileri, banka müdürleri, heyetler, komisyonlar halinde, cihanı sarsan iktisadi buhranın sebeplerini aramakla meşguldürler” şeklindeki sözlerle durumu özetler. Gazete, yaşanan buhranla ilgili şu tespitlere yer verir;

İktisadi buhranın ilk büyük sebebi, umumi harbin husule getirdiği tebeddüldür. Harp her yerde eşya stoklarını bitirmiş, muharebe seneleri hep imalatı harbiyeye tahsis edilen fabrikalar, eşya imal edememiş; herkes askere gittiği için her tarafta zirai istihsal azalmış, muharebelere sahne olan yerlerde bir çok şehirler tahrip edilmişti. (Akşam, 23.02.1931)

Gazete, buhranla ilgili yaptığı analizde, buhranın ilk büyük sebebini Birinci Dünya Savaşı olarak gösterir ve savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bir servet elde ettiğine değinir. Bir anda zengin olan Amerikalılar, hızlı bir tüketim ve israf yarışına girmesi, iktisadi faaliyetlerin dengesinde bozulmaya sebep olacaktır. Akşam Gazetesinde yer alan analizde, yaşanan buhranla ilgili şu sonuca varılacaktır;

Buhranın hulasası şudur; Mevcut bütün makineleri çevirmeye kâfi müşteri kalmadı, bütün kolları çalıştıracak kâfi iş kalmadı, toprağın yetiştirdiği bütün mahsulatı yiyecek ağız kalmadı. Yani, iktisadi buhran demek olan istihlak (tüketim) ve istihsal (üretim) arasında muvazene bozuldu. (Akşam, 23.02.1931)

1923-1929 yılları arası Lozan Antlaşması gereği dış ticarete liberal politikalara yer veren Türkiye, bu süreçte liberal özellikleri ağır basan bir iktisadi politika izledi. Fakat söz konusu dönemde izlenen politikanın katı bir liberal politika olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Türkiye İktisat Kongresinde alınan kararlar gereği, devletin bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla ilişkilendirilerek, bazı iktisadi hususlarda devletin doğrudan müdahalesine imkân tanınıyordu. Bu durum dikkate alındığında, 1923-1929 yılları arasında Türkiye'de uygulanan ekonomi politikasının liberal özellikleri ağır basan karma bir ekonomik sistem olduğunu söylemek, isabetli olacaktır (Vural, 2008, s. 80).

1929 yılında başlayan ekonomik buhran, dünyada liberal iktisadi sistemin ciddi şekilde sorgulanmasına sebep oldu. Zira ekonomik alanda devletin müdahalesi olmaksızın toplumların içine düştükleri ekonomik buhrandan çıkması pek mümkün görünmüyordu. Prof. Dr. Hamza Eroğlu'na göre bu müdahale, toplumun maddi refahına yönelik olması sebebiyle “sosyal müdahalecilik” olarak adlandırılır ve Türkiye'de uygulanan devletçilik ilkesinin temel özelliklerinden biri de sosyal müdahaleye dönük olmasıdır (Eroğlu, 1988, s. 835).

Yaşanan gelişmelerin bir neticesi olarak Türkiye, batıya verdiği liberal iktisadi politika taahhüdünden vazgeçip, devletçi bir politikaya yöneldi (Yüksel, 1996, s. 611-612). Başbakan İsmet İnönü'nün 1930 yılında yaptığı bir konuşmasında devletin mutedil bir devletçi politika anlayışı izleyeceğini ifade etmesiyle artık Türkiye'de devletçi anlayışın benimseneceği, bizzat başbakanın ağzından açıkça ilan edilmiş oldu.

1934 yılında “Ulus” adını alacak olan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 31 Ağustos 1930’da manşetten verdiği haberinde İsmet İnönü’nün; “Bizim politikamızın ana hatları, Türk tarihinin seyri, bilhassa istiklal mücadelesinin safhaları, ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamaz” şeklinde yer alan konuşmasında İsmet İnönü, liberalizm ve ülkenin benimsediği devletçi anlayışla ilgili şu ifadelerle yer verir;

Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevkeden bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fitrî temayülüdür. Memleketin ihtiyaçları için herkes ve her yer hazineden çare arar.

Elektriği yapılmayan şehir, limanı fena olan yer, iş bulamayan adam hükümeti muhâtap tutar. Mutedil devletçi olarak halkın temayülâtına ve metâlibine yetişemiyoruz diye kusurluyuz.

Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemeye sevk etmek bu memleketin anlayacağı bir şey midir? (Hakimiyet-i Milliye, 31.08.1930)

Başbakan İnönü’nün bu sözleri karşısında Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey ise şu cevabı verecektir;

Liberalizm sistemi Paşa Hz. ’nin (İsmet Paşa ’nın) tasvir buyurdıkları mahiyette değildir. Liberalizm mesleği devlete ait olan vazifeleri devlete, efrada ait olan vazifeleri de şahsi teşebbüslere terk eden ve bu teşebbüslerin inkişafına engel olacak müdahaleleri asla terviç etmeyen bir meslektir. Halkın her şeyi hükûmetten beklemesi arzu olunmayan bir haldir. (Milliyet, 08.09.1930)

İzlenecek ekonomik politikayla ilgili Atatürk’ün görüşleri ise bu dönemde gerçekleştirdiği bir takım gezi ve incelemeler sonucunda şekillenecektir. Nihayetinde Mustafa Kemal, 27 Ocak 1931’de yaptığı konuşmasında İsmet İnönü’yu destekler nitelikte şunları söyleyecektir;

(...)Firkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamiyle demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadi nokta-i nazardan devletçidir. Bu itibarla firkamıza müstenit olan hükûmet-i cumhuriyenin her nokta-i nazardan vatandaşın hayatiyle, istikbaliyle ve refahiyle alâkadar olması tabiidir. Halkımız tab’an devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten taleptmek için kendisinde bir hak görüyor.

Bu itibarla milletimiz tabayii ile firkamızın programında tamamiyle bir mutabakat vardır. Bu istikametten yürüyeceğiz. Ve muvaffak olacağımızda şüphe yoktur. (Uzun, 2016, s. 278)

Toplum içinde devletçilik konusunda yaşanan bir takım huzursuzlukları dikkatle takip eden Atatürk, daha kapsamlı bir açıklamaya ihtiyaç duymuş olacak ki bir başka beyanatında, söz konusu devletçi politikanın Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir politika olduğuna vurgu yapacaktır. Atatürk'ün devletçilik anlayışını yansıtan görüşleri şu şekildedir;

Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, ondokuzuncu asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir.

Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak, memleket ekonomisini devletin eline almaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi... Bizim takip ettiğimiz yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir yoldur. (Yüksel, 1996, s. 612)

1932 yılında Ekonomi Bakanlığına getirilen ve ilerde Adnan Menderes ile birlikte Demokrat Parti'yi kuracak olan Celal Bayar, devletçilik ile ilgili tartışmaların devam etmesi üzerine 1935 yılında şu açıklamayı yapacaktır;

Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi on dokuzuncu asırdan beri sosyalizmi nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir.

Devletçiliğin bizde manası şudur: Teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak fakat büyük bir milletin ve gerek bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline alması Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türkiye vatanında asırlardan beri kendi teşebbüsleri yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu. Bizim tatbik ettiğimiz bu yol liberalizmden başka bir sistemdir. (Cumhuriyet, 23.08.1935)

Bayar'ın açıklamaları ile Atatürk'ün açıklamalarının bu dönemde paralel olduğu görülmektedir.

Atatürk'ün bizzat kendi ağzıyla duyurduğu ve muvaffakiyetinden şüphe duymadığı devletçilik anlayışının petrol arama ve işletilmesi hususundaki tezahürü ise 1933 yılında gerçekleşti. Alınan kararlar gereği Türk Devleti, kendi imkânlarıyla petrol arama ve işletme görevini üstlenmiş oldu (Yurtoğlu, 2017, s. 150).

Bu kapsamda 20 Mayıs 1933 tarihinde “Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun” teklifi, TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Bu kanunun ilk maddesi, şu hükümleri içerir;

Türkiye dâhilinde altın ve petrol ve bunlarla beraber çıkacak diğer madenleri aramak ve arama neticeleri elverişli olursa bu madenleri işletmek üzere ticari maksatla iktisat vekâletine bağlı ve İktisat vekâletinin teftiş ve murakabesi altında hükmi şahsiyetli altın ve petrol arama ve işletme idareleri kurulmuştur. (TBMM ZC, 20.05.1933)

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün kurulmasından yaklaşık 2 yıl öncesinde çıkarılan bu kanun ile “Petrol Arama ve İşletme İdaresi” kurulmuş, müdürlüğüne ise 29 Mayıs 1933’te Jeolog Cevat Eyüp Bey (Taşman) getirilmişti (BCA, 30.18.1.2/36.40.20). Taşman, 1933 senesinde yaşananları şu ifadelerle özetler;

1933, Petrol araştırmaları için 2189 numaralı kanunla iktisat vekiline bağlı petrol idaresi teşekkül ediyor. Başka türlü işaret edilmedikçe bundan sonraki faaliyetler hep hükümet nam ve hesabına yapılmıştır. (Ulus, 03.08.1937)

Amacı düşünüldüğünde Türkiye için önemli bir dönüm noktası olan Petrol Arama ve İşletme İdaresi, kayda değer bir faaliyet yürütememiştir (Fidan, 2016, s. 29). En ciddi faaliyetini 13 Ekim 1934’te gerçekleştiren söz konusu işletme, bu kapsamda Mardin Basbirin’de Türkiye’nin ilk sondaj kuyusunu açtı.

Sondajın açılmasında Amerikalı uzman mühendis William Woodson ile Jeolog Harold Moses ve Türk uzmanlar Jeolog Cevat Eyüp Bey ile Mühendis İhsan Ruhi Bey’in önemli katkıları vardır. Basbirin’de açılan Türkiye’nin bu ilk sondaj kuyusunda 1351 metreye kadar inilmesine rağmen istenen sonuca ulaşamamış ve çalışmalar 15 Haziran 1936’da sonlandırılmıştır (Haykır, Demir, 2017, s. 255).

1935’te Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün (MTA) kurulmasıyla birlikte Petrol Arama ve İşletme İdaresi, yetkilerini MTA’ya devredecektir.

Dönemin gazetelerini incelediğimizde ise gerek Cumhuriyet gerek Akşam gerekse Ulus Gazetelerinin TBMM’de kabul edilen söz konusu kanuna pek de itibar etmedikleri görülür. Ancak bu kanun, devletin kendi imkânlarıyla petrolü arama ve işletme görevini üstlenmesi bakımından önemli bir süreci başlattığı aşîkârdır.

2.2. Etibank ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün Kurulması

Türkiye, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren madencilik, ulaştırma, elektrik gibi alanlarda faaliyet gösteren işletmelerin millileştirilmesi ve kamulaştırılması şeklinde bir strateji uygulayarak önemli adımlar atıyordu. Devletin kamulaştırdığı bu kurumları bilimsel veriler ışığında etkin şekilde işletebilmesi ve kontrolü altında tutulabilmesi için 1935 yılında 2805 sayılı kanunla ETİBANK kuruldu (Polatoğlu, 2019, s. 447).

Devletin kendi imkânlarıyla altın ve petrol gibi doğal kaynakları arayabilmesi için de öncelikle yetişmiş iş gücüne ihtiyaç vardı. Bu amaçla 14 Haziran 1935 tarihinde Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kuruldu (Kaya, 2020, s. 1980). Enstitünün yöneticiliğine ise 27 Haziran 1935'te Reşid Osman Gencer getirildi (BCA, 30.11.1.0/96.19.14).

22 Haziran 1935'te Resmi Gazetede yayımlanan 2804 sayılı kanuna göre MTA'nın başlıca görevleri şu şekildedir;

Memleketimizde işletmeğe elverişli maden ve taşocağı sahaları bulunup bulunmadığını ve işletilen maden ve taşocaklarının daha faydalı surette işletilmelerinin nelere mütevakıf olduğunu araştırmak ve buna muktazi veya mütejerri bulunan arama ameliyatı, fennî ve jeolojik tetkikat, kimyevî tahlil ve fennî tecrübeler yapmak, harita almak, plân, mürtesem, maktalar resmetmek, proje ve fennî raporlar, rantabilite hesabları tanzim etmek gibi bütün teknik ve ilmî işleri görmek ve memleketin madenlerinde ve maden sanayiinde çalışacak Türk mühendis, fen memuru, ustabaşı ve mütahassıs işçi yetiştirmektir. (Resmi Gazete, 22.06.1935)

Türk basının MTA ve Etibank'ın kurulmasıyla ilgili gelişmelere yeterince tepki vermediği görülür. Akşam ve Cumhuriyet Gazetelerinin ilk sayfasında konuyla ilgili herhangi bir habere yer vermemiş; Ulus Gazetesi ise 17 Haziran 1935'te "Ülkenin Sanayileşmesinde Yeni Adımlar Atıldı" manşetiyle haberi okuyucularına aktarmıştır. Haberin alt başlığı ve detaylarında ise şu ifadeler yer verilmiştir;

Kamutayın son kabul ettiği üç kanunla elektrik ve maden endüstrilerimizi işletmek ve değerlendirmek için çok önemli bir örgüt kurulmuştur. Elektrik Etüd İdaresi – Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü – Eti Bank... Şimdiye kadar devlet, harp endüstrisinden başka taşıt ve dokuma endüstrisini başarmağa girişmiş, şeker endüstrisine de dolayısı ile katılmıştır. Son çıkan kanunlar ise yurdun bir çok tabiiğ servet kaynaklarını doğrudan doğruya devletin işletmesine vermektedir. (Ulus, 17.06.1935)

Aynı tarihli Ulus Gazetesi, iç sayfasında ise MTA'nın görev bilgilerine de detaylıca yer verdiği görülür. Haberde yer alan MTA'nın görev tanımı, Resmi Gazetede de 22.06.1935 tarihinde yayınlanacaktır.

Cumhuriyet Gazetesi ise söz konusu haberi, 15 Haziran 1935 tarihinde 7. sayfadan; "Dün 3 Celsede 30 Kanun Lâyihası Kabul Edildi" başlığıyla şu şekilde verecektir;

Ekonomi Bakanlığınca elektrik işleri etüd idaresi teşkiline dair layiha, Etibank Kanun Layihası, maden arama hakkındaki layihâ kabul edildi. Bu layihâ ile hükmi şahsiyeti haiz bir maden tetkik arama enstitüsü teşkil olunmaktadır.. (Cumhuriyet, 15.06.1935)

1932'den 1937 yılına kadar Ekonomi Bakanlığı yapan Celal Bayar, 1935 yılının son günlerinde verdiği bir radyo demecinde ise madenler, MTA ve Etibank ile ilgili şu açıklamayı yapacaktır;

Üzerinde ehemmiyetle durduğumuz ve çalıştığımız işlerden birisi de madencilğimizdir. Sevgili Yurttaşlarım: Maden serveti, bir milletin refahında en büyük rol oynayan, muhtelif tezahürleriyle bir memleketin müdafaasını, hayatiyetini, medeniyetini, ayakta tutan bir varlıktır. Ancak bu varlığın araştırmasında ilk vazife tamamiyle ilmidir. Bu ilmi işin başarılması neticesinde iktisadi mahiyet tebellür eder. Yeraltı serveti gözle görülür, elle tutulur bir varlık oluncaya kadar çok emek, çok zaman ve para ister. Tabiatla mücadele bilhassa madencilikte ön sırada gelir. Bu işin azametini kavrayan Cumhuriyet, bu araştırmaların ve araştırma neticesi işletmelerin tehlikesini üzerine alarak Maden tetkik ve Araştırma Enstitüsü'nü, maden ve enerji sanayiinin finansmanını ve işletmesini üzerine alacak olan Etibank müessesesini vücade getirmiştir. (Ulus, 20.12.1935)

Ekonomi Bakanı Celal Bayar, 14 Haziran 1935 tarihinde kurulan MTA'nın Aralık 1935'e kadar olan yaklaşık beş aylık dönemdeki faaliyetleri hakkında da detaylı bilgilendirme yapacaktır. Bu kapsamda Bayar şu önemli bilgileri aktarır;

Maden Enstitüsü haziran sonunda teşekkül etmiştir. Henüz beş aylık bir ömrü vardır. Bu müddet zarfında ele aldığı mevzular şunlardır:

Petrol Araştırmalarının Devamı: Mardin taraflarında evelce başlamış olan sondaj halen 960 metreye varmıştır. Müsait tabakatin 1100 ila 1200 metre arasında kesilmesi bekleniyor. Bu sondajın vereceği netice hakkında daha bir şey söylenemez. Çünkü petrolün mevcut olup olmaması tabiatın bahşettiği bir şanstır.

Jeolojinin burada gördüğü vazife sondajlar için en müsait araziye tayin etmekten ibarettir. Bu maksatlardır ki memleketin diğer bazı sahaları da jeolojikler tarafından aranmış ve Adana Vilayetinin de Toros eteklerinde müsait bir strüktürün mevcut olduğu tesbit edilmiştir. Ancak ilerde burada

yapılacak yeni bir sondaj noktasının tayininden ve bir sondaj masrafına girilmeden evvel tekniğin son terakkiyatına tevfikane denilen elektrik usulleriyle strüktürün en uygun sahalarının tahdit edilmesi ve bu suretle işin kolaylaştırılması düşünülüyor.

Müreffe civarında da üç küçük sondaj yapılmış ve gayri iktisadi olmakla beraber bazı petrol emarelerine tesadüf edilmiştir. Daha derinlere gitmek icap ettiği için burada da her şeyden evvel geophysique tecrübeleri yapılması düşünülüyor.

İnegöl'deki asfalt tezahüratı dolayısıyla oradaki strüktür tetkik ettirilmiş. Petrol cihetinden müsait görülmemekle beraber bu asfaltların yollar için işlettilirip işlettilerilemeyeceği hususu incelenmektedir. (Ulus, 20.12.1935)

MTA'nın yaklaşık beş aylık faaliyetleri hakkında Bayar'ın aktardığı bilgiler oldukça dikkat çekicidir. Zira bu kısacık sürede enstitünün yaptığı çeşitli sondaj çalışmalarında memlekette petrol emarelerine rastlandığını müjdeleyen Bayar, çalışmaların devam ettiğini de söyleyerek henüz kesin bir neticenin olmadığını vurgulamıştır. Söz konusu haberin, Ulus Gazetesinin ancak 6. Sayfasında yer alabilmiş olması da oldukça ilginçtir. Zira MTA ve Etibank'ın kurulması ile MTA'nın yaptığı petrol arama çalışmaları, bulunan petrol emareleri, bu dönemde Türk basınında yeterince ilgi görmemişti.

1937 yılına gelindiğinde, ülke yönetiminde önemli bir değişim yaşandı. 25 Ekim 1937'de Başbakan İsmet İnönü, istirahate olan ihtiyacını gerekçe göstererek görevinden ayrılır (Cumhuriyet, 25.10.1937) Atatürk'ün verdiği yetkiyle başbakanlık koltuğuna oturan Celal Bayar, hazırlanan I. Hükümet Programını 8 Kasım 1937 tarihinde meclis kürsüsünden açıkladı. Bayar konuşmasında, ülkedeki petrol arama faaliyetleri hakkında şu bilgileri verdi;

Memleketimizde şimdiye kadar yapılan aramalar her ne kadar hemen işletmeye geçmeyi muhik kılacak bir netice vermemişse de petrolcülük bakımından kuvvetli addedilebilecek emarelere tesadüf edilmiştir.

Sondaj yapılan sahalardan maada Mardin vilayetinde, Adana'da, Trakya'da ve Van civarında 10 kadar diğer bazı müsait strüktürlerin mevcudiyeti tespit edilmiş bulunmaktadır.

Bu sahalarda esaslı sondaj ameliyatları yapılmadıkça mühim petrol hazineleri bulunup bulunmadığı hakkında doğru bir fikir sahibi olabilmemize maddi imkân yoktur.

Binaenaleyh, tesadüf ihtimallerini arttırmak ve taharri müddetini kısaltmak için sondajları çoğaltmak ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün

teçhizatını ve elemanlarını ona göre takviye etmek lazım gelmektedir.
(TBMM ZC, 8.11.1937)

Dönemin gazeteleri, Celal Bayar'ın başbakanlığa getirilmesi ve açıklanan I. Hükümet Programını manşetlerine taşıyarak büyük ilgi gösterecektir. Cumhuriyet Gazetesi; "Celal Bayar'ın Programı" başlığıyla verdiği haberde, Bayar'ın; "Rejimimizin aleyhtarlığına karşı inkılabımızın istikrarını teyid için daha müessir kanuni tedbirler almak kararındayız" şeklindeki beyanını manşetine taşır (Cumhuriyet, 9.11.1937).

Akşam Gazetesi ise "Kabine Dün Programını Okudu" başlığıyla verdiği haberde, açıklanan hükümet programını; "Programda iktisadî meseleler, en büyük kısmı işgal ediyor" şeklinde değerlendirecektir (Akşam, 09.11.1937).

Dönemin Ulus Gazetesini incelediğimizde ise gazetenin; "Başbakan Dün Programını Bildirdi" başlığını atarak, Celal Bayar'ın; "Her işte plân, program ve rasyonel çalışmayı temel olarak alacağız" şeklindeki sözlerini ön plana çıkardığı görülür (Ulus, 09.11.1937)

Celal Bayar'ın açıkladığı program, içerik olarak inkılapların istikrarı ve iktisadi hususlara geniş yer veriyordu. Dönem gazeteleri de bu duruma dikkat çeken haberler yapmayı uygun bulmuşlardı.

Bu dönemde Türk basınının ülkede petrolle ilgili gelişmelere yeterince yer vermemesinin temel nedenleri arasında yaklaşmakta olan İkinci Dünya Savaşı'nın dünyada yarattığı gerilimler sebep gösterilebilir. Bu dönemin gazeteleri genellikle dünyadaki gerilimlere odaklanıyordu.

Bu döneme ait bir diğer husus ise Bayar'ın başbakanlığa gelmesiyle birlikte açıkladığı hükümet programında, var olduğuna inanılan mühim petrol yataklarının bulunabilmesi için MTA'nın elindeki teçhizatlarını takviye etmek gerektiğini söylemesi olmuştur. Bayar bu açıklamayı yaparak, bir anlamda MTA'nın büyük petrol yataklarını bulabilmesi için yeterli imkâna sahip olmadığını da ifade etmiş oldu.

Ayrıca 1939'da başlayacak olan İkinci Dünya Savaşı, MTA için düşünülen teçhizat alım işinin de aksamasına sebep olacaktır.

2.3. Van’da Petrol Arama Çalışmaları

Kaynaklar incelendiğinde, Türkiye’de petrolle ilgili en eski kaynaklardan birinin Evliya Çelebi tarafından kaleme alınan “Seyahatname” adlı eseri olduğu görülür. 17. Yüzyılda kaleme alınan ve on ciltten oluşan bu eserin dördüncü cildinde petrol, “neft yağı” olarak ifade edilir. Evliya Çelebi eserinde, neft yağı yani petrolün Van Kalesindeki kayalardan çıktığından söz etmektedir. Bu tespit İngiliz jeolog William Loftus’un da dikkatini çeker. Loftus, 1854’te İngiltere Jeoloji Cemiyeti’nde düzenlenen bir etütte konuyu dile getirecektir (Taşman, 1949, s. 14). 1876’da ise İngiliz Subay Fred Burnaby, Anadolu’da gerçekleştirdiği bir dizi incelemeler sırasında, bu bölgedeki neft yağı kuyusunun varlığından söz eder (Kardaş, 2017, s. 5).

Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde, Muradiye’ye bağlı Kürzot köyünde Ermeni bir çoban, koyunlarıyla meşgulken susar ve içecek su ararken taşların arasında tesadüfen petrol emaresine rastlar. Bir bez parçasını bu suya daldırıp bulduğu şeyi köyün papazına götüren çoban, papazdan bunun petrol olduğunu öğrenir. Ancak papaz, petrolün duyulması halinde, Osmanlı Devleti’nin bölgeye gelerek köylüleri evlerinden edeceğini iddia ederek, Ermeni çobana bulduğu petrolü kimseye söylememesi hususunda Hz. İsa adına yemin ettirir (BCA, 30.10.0.0 / 182.258.1).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise Kafkas cephesinde savaşan Türk askerlerinin mazot ihtiyacını karşılayabilmek için Avusturyalı Herrnzuk tarafından Van’ın Beşparmak ve Kürzot köylerinde araştırmalar yapıldı (Kardaş, 2017, s. 12). Ancak Van’da çıkan Ermeni isyanını fırsat bilen Ruslar, 11 Mayıs 1915’te Van ilinin tarihi açıdan en eski ilçelerinden biri olan Muradiye’yi; 12 Mayıs 1915’te ise Patnos ve Erciş’i işgal ettiler. Dönemin Van Valisi Cevdet Bey’in 14 Mayıs 1915’te Van’dan ayrılması sonrası 17 Mayıs 1915’te şehrin kontrolü Ermenilerin eline geçti. Ermeniler, 20 Mayıs 1915’te şehre giren Rus ordusunu büyük bir coşkuyla karşıladı (Kardaş, 2015, s. 182).

Van’ın kontrolünü ele geçiren Ruslar ve Ermeniler, sonrasında şehri talan etme yarışına giriştiler. Ermeniler, şehirdeki cami ve türbeleri yıkmakla kalmamış, içinde yatan hastalarla birlikte Van hastanesini de ateşe vermişlerdi (Akgümüş, 2013, s.41). Ruslar ise şehrin yer altı kaynaklarına yöneldi. Daha önce Ermeni çobana

bulduğu petrolü kimseye söylememesi hususunda yemin ettiren papaz, Ruslarla işbirliği yaparak petrolün yerini onlara tarif edecektir (BCA, 30.10.0.0 / 182.258.1). Bu bilgiler ışığında bölgedeki petrol kaynaklarına ulaşmaya çalışan Rus güçleri, Van ve çevresinde petrol aramaları gerçekleştirdiler. Bu çalışmaların bir neticesi olarak, papazın yerini tarif ettiği Van Gölünün kuzeyinde yer alan 1720 metre rakımlı Kürzot köyünde, petrol çıkarmayı başardılar (Taşman, 1950, s. 43). Açılan galerilerden çıkarılan Kürzot petrolü, Van Gölü üzerinde çalışan gemileri besleyebilecek nitelikteydi (Taşman, 1949, s. 16).

Ermeni ve Rusların Van ve çevresindeki işgali, “Ekim Devrimi” olarak da bilinen Bolşevik ihtilaline kadar devam etti. 7 Kasım 1917’de yaşanan ihtilal sonrası Kafkas cephesinde Ruslarla yaşanan savaş, 14 maddelik Erzincan Mütarekesi ile sona erdi. Mütareke sonrası Rus ordusu, işgal ettikleri yerlerden bir bir çekilmeye başladı (Yavuz, 1995, s. 226). Ancak Rus birlikleri, Kürzot’tan çekilirken petrol çıkarmak için burada açtıkları sondajı bozup galeri ağzını da kapattılar. Kürzot’ta kurulan bütün tesisatı tahrip eden Ruslar, madeni köreltebilmek için sondaj borularının içine beton dökmeyi de ihmal etmediler (Kardaş, 2017, s. 14).

Cumhuriyetin ilanı sonrası bölgedeki yer altı kaynaklarına yönelik araştırmalar devam etti. Dünyada ekonomik buhranın baş gösterdiği günlerde 7 Ağustos 1929 tarihli Milliyet Gazetesi; “Memleketimize Nasıl Para Girebilir? Madenlerimiz” başlığıyla konuyu haberleştirdi. Gazete, memleketin pek çok yerinde petrol sahalarının mevcut olduğunu iddia ederek, Anadolu’daki bu petroleri; cenup (güney), şimal (kuzey) petroleri ve müteferrik madenler olmak üzere üç gruba ayırdı. Van’ı, Şimal – Şarkıye grubunda inceleyen gazete, şu ifadelerle yer verir;

Şimal Petrolleri – Şimali şarkıye gidecek olursak Van vilayetinin Barğiri kazası dâhilinde Gürzot petrol membâna tesadüf ederiz... Bu mahalin imtiyazını 328 tarihinde 365 hektarlık saha dâhilinde olmak üzere müşir Fuat Paşa almıştır... Bundan birkaç sene evvel müşir Fuat Paşa, madenini bir Fransız grubuna satmaya teşebbüs etmiş, Fransızlarda Granjan ismindeki zatın riyasetinde bir heyeti ilmiye göndermişlerdir. Bu heyeti ilmiye muhtelif açılmış kuyulara rast gelmişlerse de hepsi çökmüş vaziyette bulunduğundan yalnız 10 metre kadar derinliğinde olan bir tanesinde petrol tesadüf etmişlerdir. Mezkûr kuyudan alınan numune seyyal bir halde olup rengi koyu neftidir. Lezzeti ve kokusu petroldür. Suhuletle yandığı zaman fazla is bırakarak petrol rayihası neşreder. Kuyu beş metre kalınlığında

Konglomera tabakası içinde olup yağ tabakasının altından hamızı karbon intişar etmektedir. (Milliyet, 07.08.1929)

Gazetenin sözünü ettiği imtiyaz sahibi Fransız grup, bölgeye yeterince ilgi göstermeyecek; dönemin kısıtlı imkânları da düşünüldüğünde cumhuriyetin ilk yıllarında Kürzot ve Beşparmak petrol sahasında yeterli çalışma yapılamayacaktır (Kardaş, 2017, s. 28). İmtiyaz sahibi Fransız Emil Mayel'in sahip olduğu haklar, Atatürk'ün imzasıyla 25 Haziran 1937'de 6998 sayılı kararname ile resmen feshedildi (BCA, 30.18.1.2/76.60.9).

Türkiye'de petrol arama konusunda 1933 yılı ise önemli bir dönüm noktası oldu. 20 Mayıs 1933 tarihinde "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun" teklifi, TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Böylece Türkiye'nin ilk milli petrol arama işletmesi olan "Petrol Arama ve İşletme İdaresi" kurulmuş, müdürlüğüne ise 29 Mayıs 1933'te Jeolog Cevat Eyüp Bey (Taşman) getirilmişti (BCA, 30.18.1.2/36.40.20).

Cevat Eyüp Taşman, Van gölü civarında çalışmalar yapması vesilesiyle bölgeye hâkim bir jeologdur. 1936 senesinde "Van Gölü Civarında Korzot Petrolü" başlığıyla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü mecmuasında yayımlanan bir makalesinde; Rusların çekilmesi sonrası harap edilen kuyuların temizlenmeye başlanmasıyla bir miktar petrole ulaşıldığını fakat bu petrolün bölgeye büyük bir tesis kurulmasını gerektirecek mahiyette olmadığını anlaşıldığını belirtir. Ayrıca Taşman, bu bölgede kendisi dışında dönem dönem Kowalevsky, Stoyanoff, Grandjean, Bertrand, Malik, Nafiz, Pamir, Esat, Lokman ve Maxcon tarafından da tetkikler yapıldığını ifade eder. (Taşman, 1936, s. 41-42).

Türkiye için önemli bir dönüm noktası olan Petrol Arama ve İşletme İdaresi, görev ve yetkilerini 14 Haziran 1935 tarihinde kurulan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne devretti. Bu tarihten sonra MTA'nın Van şehri ve civarında önemli petrol arama faaliyetleri oldu. Cevat Eyüp Taşman, 03 Ağustos 1937 tarihli Ulus Gazetesi'nde "Türkiye ve Petrol: Şimdiye Kadar Nerelerde Kimler Araştırmalar Yaptı" başlığıyla yayımlanan haberde, Van'daki petrol çalışmalarıyla ilgili şu bilgileri aktarır;

Petrol meselesinin ehemmiyeti yalnız cumhuriyetin teessüsünden sonra ulusal bir iş olarak telakki edilmiş ve ciddi petrol araştırmalarına ancak o vakitten beri başlanabilmektedir. 1923 cumhuriyetin ilanına müteakip:

1927 - Profesör Bertrand, Hamit Nafiz ve Malik ile birlikte Van gölünün Kürzot tarafını tetkik ediyor.

1928 – Bekir Vehbi Ergene tarafından Çımağıl, Kemal Lokman tarafından Kürzot tetkik ediliyor.

1930 – Cevat Eyüp Taşman, Hoffman ve Kemal Lokman Mapavri, Çımağıl, Hasankale, Katranlı, Neftik, Kürzot, Boyabat ve Pulk muntıkalarını tetkik ediyorlar. Müşahedeleri C. Eyüp Taşman tarafından 1931’de American Association of Petroleum Geologists Bulletin’inde neşrediliyor. (Ulus, 03.08.1937)

5 Ekim 1937 tarihli Son Telgraf Gazetesi de “Van’da Petrol” başlığıyla verdiği haberde, Ruslardan kalan galerilerin tamirine başlandığını ve yeni galerilerin açıldığını belirterek, bölgedeki petrol aramalarının ümit verici bir safhaya girdiğini belirtir (Son Telgraf, 05.10.1937).

1937 yılı sonrası MTA, Kürzot’ta iki önemli petrol kuyusu açacaktır. “Kürzot-1” adı verilen ilk kuyu, 28 Haziran 1938 tarihinde açıldı. 122 metre derinliğe inilen kuyuda petrol emaresine rastlanılacaktır. Fakat kuyu, açıldıktan yaklaşık bir ay sonra 01 Ağustos 1938’de kapatılır. İlk kuyunun kapatılmasının hemen ardından 02 Ağustos 1938 tarihinde ikinci kuyu açıldı. “Kürzot-2” adı verilen bu kuyuda ise 148 metre derinliğe inildi. Petrol sızıntısına rastlanılan bu kuyu ise 17 Eylül 1938’de kapatıldı (Yurtoğlu, 2017, s. 153-154).

Jeolog Cevat Eyüp Taşman, “Petrol’ün Türkiye’de Tarihçesi” adlı makalesinde Kürzot’ta yapılan çalışmalar hakkında şu önemli bilgileri verir;

Van’ın Kürzot çevresinde 1937’de Kirk, Maxson, Foley tarafından jeolojik etütler ve Companie Generale Geophysique tarafından elektrik rezistivite metodu ile jeofizik araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca eski galerileri temizleyerek yeni galeriler açarak 1937; 1938; 1943 ve 1945 senelerinde Kerim Temel, Nebil Ezgü, Mazlum Angın ve Kemal Lokman tarafından bir miktar petrol elde edilmiştir. Elde edilen petrol sırasıyla 3.000, 800, 250 ve 500 kilo olarak mahdut miktarlara inhisar etmiştir. (Taşman, 1949, s. 22)

1 Eylül 1939’da İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, ülkelerin petrole olan ihtiyacı daha da arttı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Van’ı işgal eden Rusların Kürzot petrollerini çıkararak petrol ihtiyaçlarının bir kısmını temin ettiği gerçeği dikkate alındığında, İkinci Dünya Savaşı günlerinde, doğuda görev yapan Türk

Ordusunun petrol ihtiyacının en azından belli bir kısmının Kürzot petrolerinden karşılanabileceği fikri belirdi (Kardaş, 2017, s. 40). İkinci Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda 7 Mayıs 1944 tarihli Akşam Gazetesi, “Petrol Araştırması” başlığıyla ilk sayfadan verdiği haberin içeriğinde şu ifadeler yer alır;

Bazı Türk ve ecnebi mütehassısların Van bölgesindeki petrol membalarını tetkik ettiklerini yazmıştık. Van’da çalışmalara başlanmıştır.

Türkiye’deki petrol araştırmalarının Amerika’da derin bir alaka ile takip edildiği hakkında buraya birçok haberler gelmektedir. (Akşam, 07.05.1944)

Dönem gazetelerinin de dikkatini çeken Van’da petrol arama çalışmaları bir türlü istenen sonucu vermedi. Bu durumun yaşanmasında, bölgede araştırma yapan uzmanların “Kürzot petrol madeninin iktisadi ve ticari işletme kurmaya elverişli olmadığı” yönünde tuttukları raporların önemli bir etkisi vardır (Kardaş, 2017, s. 45).

2.4. İkinci Dünya Savaşının Başlaması ve Petrol İhtiyacı

İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı yıla kadar geçen süreçte, dünyada petrolün önemi gün geçtikçe artmıştı. Bu durum, gelişmiş ülkelerin Ortadoğu petrolerine olan ilgisini ve rekabetini daha da arttırdı. ABD için çalışan *Standart Oil of California* adlı şirketin Suudi Arabistan’ın doğu kıyılarında petrol keşfetmesi, ABD’nin bu bölgeye daha fazla odaklanmasına sebep oldu. Zira İkinci Dünya Savaşı öncesi petrol arz ve talebinde yaşanan artış, petrolü, endüstriyel bir meta olmaktan çıkarıp çok daha öteye taşımıştı (Özel Özcan, Öten, 2022, s. 179-180).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Monrea doktrini ile kendi kabuğuna çekilen ABD, bu politikadan sıyrılarak dünyadaki gücünü ve etkinliğini her geçen gün daha da arttırdı. ABD’nin Ortadoğu petrolerine ilgi göstermesiyle, İngiltere’nin bu bölgedeki imkânları giderek sınırlanmaya başlamıştı (Emekliler, Ergül, 2010, s. 69).

Beklenen savaş, 1 Eylül 1939’da resmi olarak başladı. Türk basını, Dünya Savaşı’nın başladığı haberlerini 2 Eylül 1939’da manşetlerden duyurdu. Cumhuriyet Gazetesi “Nihayet Harp Başladı” manşetiyle Alman ordularının Leh topraklarına saldırdığını duyurdu (Cumhuriyet, 2.09.1939). Aynı tarihli Ulus Gazetesi ise haberi; “Harp Başladı” başlığıyla okuyucularına aktardı. Haberin detaylarında ise

Almanya'nın Polonya'ya taarruzu ve İngiltere ile Fransa'nın tepkisine yer verildi (Ulus, 2.09.1939).

İkinci Dünya Savaşı, TBMM'nin tatilde olduğu bir döneme denk gelmişti. Savaşın başlamasından sonra meclis ilk birleşimini 11 Eylül 1939'da gerçekleştirdi. Dönemin İstanbul milletvekili Dr.Refik Saydam, başvekil sıfatıyla yaptığı açılış konuşmasında yeraltı servetlerine de değinerek şu açıklamayı yapar;

Yeraltı servetlerinin araştırılması faaliyetleri, muntazam bir program altında devam etmekte ve başlıca devlet madenlerinin geniş mikyasta istismarı yolundaki faaliyete hız verilmektedir. Ergani bakır madeni işlemeğe başlamıştır. Morgol madeninin de teçhizatına çalışılmaktadır. (TBMM ZC, 11.09.1939)

Refik Saydam'ın mecliste yaptığı açıklamalardan, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşının başladığı ilk günlerde yeraltı servetlerini araştırma faaliyetlerine ara vermeden devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim savaşın başladığı bu dönemde Türkiye'nin de savaşa katılma ihtimali hayli yüksekti. Zira savaş, Türkiye'nin yakınında cereyan ediyordu. Doğal olarak bu dönemde devletin öncelikli meseleleri; toprakların korunması, halkın can güvenliğinin sağlanması ve tarafsızlık politikasının sürdürülebilmesiydi (Yücebaş, 2023, s. 85).

Bu önceliklere rağmen savaşın başladığı ilk yıllarda Türkiye'nin yer altı servetlerini araştırma faaliyetlerine devam ettiği görülür. Ulus Gazetesi de bu duruma dikkat çekerek; "Yeraltı Servetlerinin İstihsalı Artıyor" başlığıyla manşetten verdiği haberde konuyla ilgili şu hususlara değinir;

Bir seneye yaklaşan dünya buhranının hemen her tarafta ekonomik hayatta doğrudan bütün karışıklıklara rağmen, yurdumuz, bilhassa dâhili işlerde bir genişleme ve ilerleme manzarası arz etmektedir. Milli servetlerimizden çoğunun istihsalı (üretmesi, çıkarması) artmıştır. Bu artışla beraber değerlerinde de bariz bir fiyat yükselmesi vardır. Bu arada Türk madenciliği de sistematik inkişaf (gelişim) seyrini muhafaza etmektedir.

Hükümetimiz madencilikle yakından alakadar olarak istihsalâtı arttırma bakımından isabetli ve lüzumlu kararlar almıştır. Bu kararların faydalı neticeleri kısa bir zamanda kendisini göstermiştir. (Ulus, 12.08.1940)

Ulus Gazetesinin de belirttiği üzere, Türkiye bu dönemde madencilik faaliyetlerine önem vermeye devam etmiş ancak yaşanan savaş sebebiyle ülke ekonomisinde de ciddi bir değişim yaşanmaktaydı.

Türkiye bu dönemde her ne kadar savaşa girmemiş olsa da yaklaşık 6 yıl süreyle savaş ekonomisi programı uygulamak zorunda kaldı. Her an savaşa girme ihtimaline karşı asker sayısını arttırdı ve asker, savaşa hazır bir halde bekletildi. Söz konusu bu büyük ordunun tüketim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yapılan harcamalar, ülkedeki tüketim mallarına olan talebi de arttırdı. Merkez Bankası ise ihtiyaçları karşılayabilmek için Atatürk'ün hiçbir zaman kabul etmediği bir uygulamaya giderek emisyonu arttırma kararı aldı. Bu durum, dönemin şartları gereği yaşanan diğer olumsuzluklarla da birleşince enflasyonda artışa sebep oldu (Arslan, 2016, s. 4).

Görüldüğü üzere İkinci Dünya Savaşı, savaşa katılsın veya katılmasın pek çok ülkenin ekonomisini ciddi şekilde sarsmıştı. Ayrıca savaş sırasında kullanılan araç-gereçler, ülkelerin daha fazla petrole ihtiyaç duymasına sebep oluyordu. Bu durum petrolün stratejik önemini şüphesiz daha da arttırdı.

Savaş yıllarında petrolün önemine dair Ulus Gazetesi bir analizde bulunmuş ve elinde en çok petrol bulunduran ülkenin savaşı da kazanacağını şu satırlarla iddia etmişti;

Bu zamanda - pahaca değilse de - işe yaraması bakımından en kıymetli madde petroldür. Bir kere, şimdiden içimizi sıkan ve ne vakit biteceğini bilemediğimiz muharebede tayyareler, tanklar, petrolden çıkan benzinle hareket ettikleri için muharebeyi elinde en çok petrol bulunduran tarafın kazanacağı şüphesiz.

Zaten muhabere olmadığı vakitte de otomobilleri, gemileri, ziraat makineleri ve daha türlü türlü makineleri hareket ettiren hep petroldür. Şimendiferler bile ham kömürü bırakarak petrol kullanmaya çalışıyorlar. (Ulus, 02.05.1940)

Gazetenin “Petrolden Deva” başlığıyla yaptığı bu analiz, savaş sırasında petrolün ne derece mühim bir rol oynadığını gözler önüne sermektedir. Bu gerçekliğin farkında olan ülkeler, bir yandan düşmanlarına yapılan petrol ticaretini kontrol altına almaya çalışırken bir yandan da düşmanın elindeki petrol depolarını hedef almayı ihmal etmemişlerdi.

30 Haziran 1940 tarihli Akşam Gazetesinin Reuters'a dayandırdığı haberde, İngiliz uçaklarının Alman petrol depolarını bombaladığı; “Cherburg petrol depoları bombardıman edildi” başlığıyla okuyuculara duyuruldu. Bombardıman sonucunda bölgede pek çok yangının çıktığını yazan gazete, şu detaylara yer verdi;

Hava nezareti istihbarat bürosunun bildirdiğine nazaran, İngiliz Blanhaim tayyareleri şimdi Alman petrolerile dolu Cherburg petrol depoları üzerine müteaddit bombalar atmışlardır. Bir Blanhaim bir tayyare meydanının hangarlarını bombardıman etmiş ve pilotu büyük sarı bir alevin yükseldiğini görmüştür. (Akşam, 30.06.1940)

Savaşın başladığı ilk günden itibaren taraf ülkeler, petrol noktalarını hedef almış ve dünyadaki petrol ticaretini de sıkı takip ederek, düşman ülkelere yapılacak petrol sevkiyatını önlemeye çalıştı. 2 Mayıs 1940 tarihli Akşam Gazetesine yansıyan bir başka haberde, İtalya'nın Meksika'dan aldığı petrolü Almanya'ya verip vermediğini sorgulanırken, haberin içeriğinde şu ifadeler yer alır;

Dün Avam kamarasında bir mebus şu suali sormuştur: İtalya'nın Meksika'dan aldığı petrolün bir kısmı Almanya'ya gidiyor. İngiltere, Meksika ile petrol ihtilafını halletmek ve Meksika petrolerini satın almak suretile bunun önüne geçemez mi?

Hariciye müsteşarı bu suale şu cevabı vermiştir: İtalyanlar mühim miktarda Meksika petrolü ithal ediyorlar. Fakat harpten evvel de ithal ediyorlardı. Buna binaen bu vaziyet, petrolün Almanya'ya tekrar ihraç edildiği manasını tezammün etmez.

İngiliz hükümeti, Meksika petrol kuyuları ihtilafının mantıki esaslar dahilinde hallini daima arzu etmiştir. Bununla beraber İngiliz hükümeti, bu ihtilaf halledilmese dahi İtalya'nın arzu ettiği takdirde Meksika petrolünü Almanya'ya tekrar ihraç edebileceği kanaatindedir. (Akşam, 2.05.1940)

İtalya'nın Meksika petrolünü Almanya'ya ihraç ettiğine dair endişeler, aslında haksız bir endişe de değildi. Zira yaklaşık 1 ay sonra 10 Haziran 1940'ta Mussolini Venedik meydanına çıkarak, Hitler'in yanında savaşa katıldıklarını dünyaya resmen ilan etti (Çetinkaya, 2019, s.168).

2.5. Türkiye'de İlk Petrol Yatağının Bulunması: “Raman Petrolü”

İkinci Dünya Savaşının başladığı ilk yıllarda, Türkiye'de petrol arama çalışmaları devam etmişti. MTA tarafından yürütülen petrol arama çalışmalarında en ciddi sonuç ise 1940 yılında Raman'da alındı. Enstitü'nün 24 Temmuz 1939'da Batman Raman'da başlattığı çalışmalar, petrol emaresine rastlanması sonucu devam etmiş ve 20 Nisan 1940'ta Türkiye'nin ilk petrol sahasının keşfiyle sonuçlanmıştı. (Haykır, Demir, 2017, s. 256).

1935 – 1950 yılları arası, MTA’nın Raman’da gerçekleştirdiği petrol sondajları ve alınan neticeler ise şu şekildedir;

Tablo 2.1. 1935 – 1950 yıllarında MTA’nın Raman Dağında Yaptığı Sondaj Faaliyetleri

Kuyunun Adı	Başlama Tarihi	Bitirme Tarihi	Derinlik (m)	Alınan Sonuç
Raman-1	24.07.1939	03.06.1940	1052	Petrollü su
Raman-2	18.07.1940	23.03.1941	1186	Petrol emaresi, su
Raman-3	02.10.1940	12.11.1941	1353	Petrol emaresi, su
Raman-5	07.05.1941	31.12.1941	1092	Petrollü su
Raman-6	27.08.1941	04.12.1943	1429.55	Teknik arıza, terk
Raman-8	31.01.1945	20.12.1945	1364	Petrollü
Raman-9 (İnönü)	03.11.1947	05.02.1948	1338	Petrollü
Raman-11	21.05.1948	13.04.1949	1292	Teknik arıza, terk
Raman-14	19.10.1948	03.04.1950	2362	Petrollü
Raman-12	16.11.1948	05.07.1949	1395	Petrollü
Raman-10	01.05.1949	30.06.1949	1497	Pet.geçildi su çıktı
Raman-18	07.07.1949	14.03.1950	1555	Pet.geçildi su çıktı
Raman-7	19.08.1949	24.10.1949	1496	1420’de petrol, su
Raman-23	07.09.1949	04.10.1950	1364	Petrollü
Raman-19	29.11.1949	29.03.1950	1496	Emare ve su

Kaynak: (Yurtoğlu, 2017, s. 158-159).

MTA, Raman-1 kuyusundan 20 Nisan 1940’ta Türkiye’nin ilk petrol yatağını bulmuş; Cumhuriyet Gazetesi haberi 2 Mayıs 1940’ta; “Başvekilin Müjdesi” başlığıyla duyurmuştu. Haberin detaylarında ise Refik Saydam’ın çektiği şu telgrafa yer verilir;

Raman Dağında yapılmakta olan sondajın bugünkü vaziyeti, mütehassısların kat'i ifadelerine göre, bir petrol mıntıkasının tezahürüdür. Mıntıkanın arzi teşekkülünün müsaid bulunması bu tezahüre hususi bir kıymet vermektedir. Bunun hududunu ve verimini tespit için daha müteaddid sondajlara ihtiyaç vardır.

Bundan sonraki mesaiye mütehassıslarca tespit edilecek program dahilinde devam olunacaktır. Bu hususta icab eden tahsisat, Büyük Millet Meclisinden istenecektir. (Cumhuriyet, 2.05.1940)

Cumhuriyet Gazetesi'nin ertesi günü yayımında da; "Beşiri kuyularından şimdilik günde 300 ton petrol alınacak" (Cumhuriyet, 3.05.1940) başlığıyla, gazetenin petrol haberlerine ilk sayfadan yer vermeye devam ettiği görülmektedir.

6 Mayıs 1940'ta ise Refik Saydam'ın petrol sahasını kontrol etmesini haberleştiren Cumhuriyet Gazetesi, yayımladığı akan petrol görselinin altına; "Yeni servet sahamız ve ilk Türk petrolü akarken" (Cumhuriyet, 6.05.1940) başlığını kullanır ve iç sayfasında yayımladığı fotoğraflarda Refik Saydam'ın petrol sahasındaki görsellerine yer verir.

Söz konusu tarihlerde gazetenin başyazarı Nadir Nadi'nin petrol konusuna değinmeyerek tamamen Dünya Savaşı'na odaklanması ise dikkat çekicidir.

Ulus Gazetesi de Raman'da petrol bulunduğu müjdesini 2 Mayıs 1940'ta okuyucularına; "Başvekilimiz Petrol Mıntıkasını Gezdi" (Ulus, 2.05.1940) başlığıyla duyurdu. Gazetede aynı gün "Hayat ve Sıhat" adlı köşede yazılan bir analizde ise şu hususlara yer verilir;

Hülasa medeniyetin bu devrinde en mühim kuvvet petrolden geliyor. Onun için yurdumuzun bir tarafında petrol çıktığı haberi verilince bütün millet pek sevindik. Ancak petrolün şimdiki medeniyette tuttuğu yerin ehemmiyetine bakarak onu yeni medeniyetin keşiflerinden biri zannetmek yanlış olur. (Ulus, 02.05.1940)

Gazete, devrin gereği olarak en önemli kuvvetin petrolden geldiğini belirterek, ülkede bulunan petrolün önemine vurgu yapmış; sonraki satırlarda ise petrolün tarihiyle ilgili bilgilere yer vermişti.

Ulus Gazetesi 5 Mayıs 1940'ta Refik Saydam'ın petrol kuyuları önünde çekilmiş fotoğraflarını ilk sayfadan vermeyi tercih ederek, gazetenin coşkulu sayılabilecek bir habere imza attığı görülür. İç sayfada ise yine petrol sahasında çekilmiş fotoğraflar, yorumsuz bir şekilde "Başvekilimiz Beşiri Petrol Sahasında"

(Ulus, 5.5.1940) başlığıyla verilir. 7 Mayıs 1940'ta ise yine ilk sayfadan “Beşiri Petrolüne Dair Başvekilin İzahları” başlığıyla verilen haberde; “Beşiri’de hakikaten petrol sahasına tesadüf edilmiştir. Hattın oraya temdidi mümkündür” (Ulus, 7.7.1940) ifadeleri yer alır.

Akşam Gazetesi ise 2 Mayıs 1940'ta; “Başvekilin petrol mıntıkasında tedkikleri” (Akşam, 2.05.1940) başlığıyla haberi aktardı. Uzmanların belirleyeceği program dahilinde çalışmaların devam edeceğini belirten gazete, iç sayfasında ise Refik Saydam'ın çektiği telgrafa yer vererek petrolün keşfedildiğini duyurdu.

Bu dönemde Akşam Gazetesi, Raman'da petrol bulunması haberine Ulus Gazetesi ve Cumhuriyet Gazetesi gibi detaylı bir şekilde yer vermeyi tercih etmemiştir. Devam eden İkinci Dünya Savaşı, her üç gazetenin de esas ilgi alanıdır.

Raman'da petrol kaynağının keşfedilmesiyle birlikte, MTA'nın buradaki çalışmalarına hız verdiği görülür. Haberin duyurulduğu tarihten itibaren yaklaşık 3 ay içerisinde MTA, söz konusu bölgeye üçüncü petrol kuyusunu açma hazırlıklarına başladı. Ayrıca çıkartılan petrolün analizleri de bu dönem içinde yapıldı. Cumhuriyet Gazetesi 25 Temmuz 1940'ta ilk sayfadan “Yurtta Petrol Faaliyetleri” başlığıyla bu gelişmeyi duyurdu. Haberin içeriğinde ise şu satırlara yer verilir;

Memleketimizdeki petrol araştırmalarından ilk defa iyi netice alınan Mardin – Beşiri civarında Raman dağındaki taharriyat yeni bir safhaya girmiş bulunmaktadır. Başvekilimizin bu havalıyı ziyaretinden sonra verilen karar mucibince Raman dağının Maymunboğazı mevkiinde araştırmalar genişletilmiştir.

Raman dağı petrol araştırma mıntıkasında yapılan sondajlarda elde edilen mayiin kat'i tahlili yapılmıştır. Elde edilen koyu esmer renkte ham petroldür; parafin ve asfalt esasındadır. Yüzde beş kadar suyu havidir. İzafi sıklıeti 15 derecei hararete 0,590'dır. Yüzde 25 benzin, yüzde 30 petrolü ihtiva etmektedir.

İlk açılan kuyunun verim kudreti günde 15 tondur. Türkiye'nin günlük ihtiyacı 500 ton olduğundan bu sahada daha 30 kuyu açılması mukarrerdir. Bir kuyunun tesisatı takriben 300 bin Türk Lirasına mal olmaktadır.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü bu havalinin bir petrol mıntıkası olduğu kanaatindedir. Şimdi sahanın genişliği tayiniyle uğraşılmakta ve müstakbel kuyu sondaj yerleri tetkik edilmektedir. İlk olarak mevcut kuyu derinleştirilecek ve yeniden üç dört kuyu açılarak istihsal miktarı arttırılacaktır. Aynı zamanda mıntıkanın verim kabiliyeti de tespit olunacaktır. Bu işin bir, bir buçuk sene kadar süreceği ümid edilmektedir.

Diğer taraftan Hatay'da açılan kuyuda da faaliyet devam etmektedir. (Cumhuriyet, 25.07.1940)

Üçüncü kuyunun hazırlıklarına başlanmış olması haberlerine Akşam Gazetesi de ilk sayfadan yer verir. “Petrol Araştırması Faaliyetle Devam Ediyor” başlığıyla verilen haberde, MTA Petrol Uzmanı Cevat Eyüp Taşman’ın; “Raman Dağı Arnavutluk petrol sahasile mukayese edilebilir” (Akşam, 30.07.1940) şeklindeki sözlerine gazetenin yer verdiği görülür.

Cevat Taşman’ın 30 Temmuz 1940’ta Ulus Gazetesine verdiği röportaj ise, gazetenin manşetinden “Üçüncü Petrol Kuyusunu da Açıyoruz” başlığıyla verildi. Raman dağında 300’den fazla petrol kuyusu açılabilceğinin hesaplandığını, gerekli makinelerin ise Amerika’dan sipariş edildiğini bildiren gazete, haberin detaylarında Cevat Taşman’ın şu açıklamalarına yer verdi;

Memleket Siirt’in Beşiri kazasının Raman dağı mevkiinde petrol bulunduğu müjdesini bundan tam üç ay evel almıştı. Bu sevinçli haberi alır almaz 1 Mayıs’ta başvekilimiz Dr. Refik Saydam, yanına iktisat vekilimizi de alarak petrol mıntıkasına gitmiş ve tetkiklerde bulunmuştu. O günden beri Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Başvekilimizin de yüksek direktiflerini aldıktan sonra Raman dağı kampındaki çalışmalarına geceli gündüzlü devam etmiştir. Bugün, bu mevkide üçüncü petrol kuyusunun kazılmak üzere olduğu haberini memlekete gene büyük bir müjde olarak veriyoruz.

Burada açılan kuyular, koynunda bir petrol hazinesi taşıyan dağın adıyla anılmaktadır. Böylece şimdi Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün elindeki sondaj makinesi Raman 3 üzerindedir. Diğer taraftan sahanın kapasitesi ölçülmüş ve burada 300’den fazla kuyu açılabilceği tesbit olunmuştur. Gerek bu kuyuları açmak ve gerek açılan kuyulardan petrol istihsal etmek için muhtaç olduğumuz makineler de Amerika’ya sipariş olunmuştur. İcabeden döviz müsaadesini hükümetimiz dün vermiştir. Sondaj makineleriyle tulumbaların elimize ne zaman geçeceğini, son vaziyetler dolayısıyla tahmin etmek fiyvaki müşküldür. Ancak Raman dağındaki çalışmalara mevcut vesaitle geceli gündüzlü devam edilecektir. (Ulus, 30.07.1940)

Muhabirin Raman’daki petrol yatağının kapasitesiyle ilgili sorusuna Cevat Taşman’ın yanıtı ise şu şekilde olacaktır;

Raman dağında bulduğumuz petrol, fişkırان cinsten değildir. Buradaki petrolü hususi tulumbalarla çıkarmak lazımdır. Biz bu kanaate kırk gün kadar süren araştırmalardan sonra vasıl olduk ve bunu anlar anlamaz da icabeden miktar ve vasıfta tulumbanın siparişi için teşebbüsata geçtik. Bugün, bu siparişler yapılmış bulunmaktadır.

Haziranın birinci haftası içinde, petrol bulduğumuz kuyudaki sondaj aletlerini söktük ve ikinci kuyudan itibaren 380 metre ilerde bir yere götürmeğe başladık. Bu nakil iyi oldu. Nakli, pek nadiren yapılan bir usulle, kuleyi hiç bozmadan iterek taşıdık. Bu, 38 metre yükseklikte muazzam bir binanın 380 metre gibi oldukça uzak bir mesafeye kaydırarak taşınması demek olduğundan hem güç, hem tehlikeli idi. Fakat muvaffakiyetle başarılmıştır. Böylece ikinci kuyunun açılmasına başlarken yirmi yirmi beş gün kadar kazanmış oluyorduk. Temmuz'un 18'inci gününden itibaren ikinci kuyunun kazılmasına başlanmıştır. Bugün gelen malumata göre 33'üncü metreye kadar inilmiş bulunmaktadır. On gün 20 pusluk borular konmuştur. Bugünden sonra 15 pusluk borularla inilecektir.

Diğer taraftan Adana'da bulunan ikinci sondaj makinemizi de Raman dağına gönderdik. Bu makine şimdi üçüncü kuyuyu açmak için kurulmuştur. Ümit ediyoruz ki önümüzdeki cumhuriyet bayramından evel bunu da işletmeye koyabileceğiz.

İlk kuyuda 1048 metreye yani, petrolün bulunduğu seviyeye ancak 7 ayda inebilmişti. İstedığımız vesait geldikten sonra bu müddeti çok kısaltabileceğimizi ve mesela onuncu kuyuyu kazarken altı yedi haftada petrol sahasına varabileceğimizi tahmin ediyoruz(...) (Ulus, 30.07.1940)

MTA Enstitüsü Petrol Uzmanı Cevat Taşman'ın Ulus Gazetesine verdiği röportajdan, Raman'da çıkan petrolün fişkirır şekilde bir kapasiteye sahip olmadığı, ancak tulumlarla çekilerek çıkartılabileceği anlaşılmıştır.

Petrolü çıkarmak için Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu sondaj makineleriyle tulumların Amerika'dan sipariş edildiği, ancak İkinci Dünya Savaşının tüm hararetiyle devam ettiği bir ortamda siparişlerin ne zaman geleceğinin bilinmediği bildirilmişti.

1948 yılı ise Raman petroleri açısından önemli bir yıl oldu. Amerikalı bir sondaj şirketinin yardımıyla açılan Raman'daki 9 numaralı kuyunun oldukça verimli olduğu görüldü. Haberi Ulus Gazetesi; "Son Petrol Sondajları Müspet Netice Verdi" başlığıyla ilk sayfadan duyurdu ve yeni açılan 9 numaralı kuyunun çok verimli görüldüğünü belirtti. Resmi makamlara dayandırılan haberde şu ifadeler yer alır;

Bulunan petrol hakkında henüz bir şey söylememekle beraber, sızan haberlere göre yeni kuyunun şimdiye kadar açılan ve petrol veren kuyulardan çok daha verimli ve bunların fevkinde olduğuna bilhassa işaret edilmektedir.

Bazı söylentilere göre dokuz numaralı kuyunun verimi hiç de küçümsenemeyecek bir ekonomik durum taşımaktadır.

Hatırlarda olduğu üzere bu bölgede yapılacak ve diğer bölgelere de teşmil edilecek olan araştırmalar son zamanlarda daha çok ehemmiyet

kazanmış ve bir Amerikan sondaj firmasıyla da anlaşma yapılmış ve ayrıca Amerika'ya yeni makineler sipariş edilmiştir.

Amerikan sondörleriyle birlikte açılmasına girişilmiş olan Raman Dağında bulunan dokuz numaralı kuyu bir başlangıç telakki edilmekte ve bu sahada daha birçok kuyuların açılmasına vakit kaybetmeksizin geçileceği ısrarla söylenmektedir.

Hiç şüphe yok ki petrolün bulunması memleketimiz için büyük bir kazanç olacaktır. Yalnız 1948 yılında memleketimize ithal edilecek petrol 400 bin ton civarında ve 50 milyon Türk lirası tutarındadır. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent ve enstitü mütehassıslarından bir heyet uçakla Ramandağ'a gitmişlerdir. (Ulus, 3.03.1948)

Bölgeye sadece MTA uzmanları değil, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de gidecektir. Ulus Gazetesi'nin "İnönü Raman Petrol Bölgesinde" başlığını taşıyan haberinde, Cumhurbaşkanı İnönü'nün, günde 40 – 50 ton petrol veren yeni kuyuya ait bütün tesisleri gezdiği belirtilir. Haberin alt başlığında ise şu hususlar aktarılır;

Gerek istihsal, gerek arama için civarda asgari 20 kuyu daha açılacak. Raman'daki mühendisler yeni kuyuya; İnönü Kuyusu adını verdiler. Daha derine inecek kapasitede sondaj makinelerine ihtiyaç var. (Ulus, 04.03.1948)

Ulus Gazetesinin de bahsettiği üzere, Raman-9 kuyusunun adı İnönü kuyusu olarak değiştirilecektir. Söz konusu bölgede daha derin sondajlar yapabilecek makine ihtiyacının da devam ettiği görülür.

Cumhuriyet Gazetesi ise 4 Mart 1948'de konuya ilişkin; "Raman'da Bulunan Petrol İçin İlk Tebliğ" başlığını kullanarak kuyuyla ilgili detayları okuyucularıyla paylaştığı görülür. Söz konusu detaylarda dönemin Ekonomi Bakanı Cavid Ekin'in şu sözleri yer alır;

Bilindiği gibi sondajlar için bir Amerikan firmasıyla MTA Enstitüsü arasında yapılmış bir anlaşma vardır. Bu kuyunun açılmasında bulunan mütehassıs Klayton, pazartesi günü bakanlığa gelerek benimle görüştü ve kuyu hakkında teknik izahat verdi.

Petrol, önce kuyunun 1260-1270 metresinde bulunmuş ve 1280 metrede daha kuvvetli olmaya başlamış, nihayet 1338 metreye kadar inilmiş, bidayette tabandan itibaren tazyik seviyesi 700 metre iken bugün yapılan tecrübelerden sonra 100 metre daha artarak 800 metreye kadar çıkmıştır. (Cumhuriyet, 04.03.1948)

Ekonomi Bakanı Cavid Ekin'in bahsettiği Amerikalı uzman Clayton, Ulus Gazetesi muhabirine kısa bir demeç verecektir. Ulus Gazetesi bu demeci iç sayfadan; "Mr Clayton Raman'a Gitti" başlığıyla şu şekilde aktarır;

Memleketimizde petrol aramalarında MTA uzmanları ile birlikte çalışmakta olan Amerikan Drilco firmasının şefi Mr. Clayton dün öğle üzeri bir jeep arabası ile petrol bulunan sahaya müteveccihan hareket etmiştir.

Mr. Clayton hareketinden önce kendisiyle konuşan bir muhabirimize Türkiye'de daha en az yirmi kadar kuyu açılacağını ve bunların son derece ümitli olduklarını söylemiştir.

Bu kuyularda daha yüksek irtifalarda daha tazyikli kaynaklarda bulunacağı ümit edilmektedir. Mr. Clayton memleketimizi bu zenginliğinden dolayı tebrik etmiş ve Türk mütehassıslarının çalışmalarını övdükten sonra beraber çalışmaktan dolayı memnuniyetini belirtmiştir.

Hâlihazırda Raman Dağında bulunan tasfiyehane çok ufak olup sadece günde 10 ton petrol işleyebilmektedir. Bu pilot rafineri yanında daha büyük bir tasfiyehane kurulması düşünülmektedir. (Ulus, 5.03.1948)

1 Kasım 1948'te TBMM'nin 4. Dönem yasama yılının açılış konuşmasında İsmet İnönü, Raman petrolleriyle ilgili gelinen son aşamayı ise şu sözlerle belirtir;

Raman'daki petrol arama çalışmalarımızdan bu yıl müspet ve ümit verici neticeler aldık. Bir yandan arama işlerine ve petrol rezervlerimizin tespitine devam ederken, bir yandan da Raman'da bir işletmeye geçme imkânları üzerinde şimdiden çalışmaya başlanmıştır. Bol ve ucuz enerji sağlayacak bölge elektrik santrallerinin tesisi, endüstri ve maden sahasındaki programlarımızın gerçekleştirilmesi yolunda azimle ilerlemekteyiz. (TBMM TD, 01.11.1948)

İnönü'nün müspet ve ümit verici olarak nitelendirdiği çalışmalar neticesinde Raman'daki petrol rezervlerinin uygun şekilde işletilebilmesi için 1949 yılında bir proje hazırlandı. Söz konusu projenin hayata geçirilebilmesi için 20 milyon liralık ek bir ödeneye ihtiyaç duyuluyordu (Yurtoğlu, 2017, s.158).

Son yapılan bütçe planında devletin yaklaşık 120 milyon liralık açığı bulunmaktaydı. Akşam Gazetesi de bu açığa dikkat çekerek "120 milyon liralık açık nasıl kapatılacak?" başlığıyla verdiği haberin içeriğinde şu satırlar yer alır;

Gerekçeğe göre kazanç ve yol vergilerinde yapılacak değişiklikler lüks vergisi ve şekere yapılmış olan zamlarla 142 milyon lira fazla varidat temin edileceği, açık kalan 120 milyon lira için meclisten istikrar salahiyeti alarak 80 milyon liranın yeni kurulacak olan emeklilik sandığının fazla parasından, 40 milyon liranın da yapılacak istikrazlardan temin olunacağı zikrolunmaktadır. (Akşam, 02.11.1948)

Görüldüğü üzere, 120 milyon liralık bir bütçe açığı yaşanırken, petrol rezervlerinin işletilmesi için 20 milyon liralık ek bir bütçenin ayrılması, dönemin şartları gereği pek mümkün görünmüyordu. Devlet, bu soruna çözüm olarak, söz konusu projenin yabancı petrol firmalarıyla ortaklaşa yapılabilmesini düşünecektir (Yurtoğlu, 2017, s.158).

Bu döneme ait gazete haberlerini incelediğimizde, Raman'da petrol bulunması ve sonrasında yaşanan gelişmelerin, gazetelerin dikkatinden kaçmadığı görülmektedir. MTA'nın kuruluş yıllarında Türk basının konuya olan ilgisizliği, bu dönemde tersine dönmüş ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, basının esas ilgi alanının da savaşa dair haberler teşkil ettiği görülmüştür.

Zira Türk basınına yansıyan siyasi haber ve yorumlar nedeniyle Almanya, savaştan hemen önce Türkiye'ye nota göndermiş, 27 Nisan 1938 tarihli söz konusu notada Cumhuriyet Gazetesinin Alman siyasetine dair yaptığı haberlerden rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdi (BCA, 30.10.0.0 / 85.558.1).

Savaşın devam ettiği yıllarda ise 10.08.1940'ta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzasıyla Cumhuriyet Gazetesinin kapatılmasına karar verildiği görülür (BCA, 30.18.1.2 / 92.80.9). Araştırmamızın kaynaklarından olan Cumhuriyet Gazetesi, yine cumhurbaşkanının imzasıyla 9 Kasım 1940'ta yayım hayatına geri dönecektir (BCA, 30.18.1.2 / 93.103.19).

2.6. Petrol Ofisinin Kurulması (18 Şubat 1941)

Türkiye 1941 yılına kadar, ihtiyaç duyduğu petrol ürünlerini yabancı şirketler vasıtasıyla ülkeye getiriyordu (Haykır, Demir, 2017, s. 256). Bu işlerin milli unsurlar ile yürütülebilmesi için 14 Şubat 1941 tarihinde 2/15169 sayılı kararname ile Petrol Ofisinin kurulmasına karar verildi. Kararnamenin içeriğinde Petrol Ofisinin yapacağı işlerle ilgili şu hükümler yer almaktadır;

Halk ve milli müdafaa ihtiyaçları için lazım olan her türlü petrol ve müştaklarını (türevlerini) satın almak ve satmak, memleket haricinden satın aldığı petrol ve müştaklarını ithal etmek, memleketin muhtelif mahallerinde petrol ve müştakları stokları vücuda getirmek;

Memleket dahilinde bütün petrol ve müştaklarının fiyatlarının tesbiti, bütün petrol ve müştaklarının tevziatının tanzimi, memleket dahilinde vücuda

getirilecek bilumum petrol ve müştakları stoklarının cins, miktar ve mahallinin tayini hususunda Ticaret Vekaletine teklif yapmak ve lüzumunda petrol ve müştaklarının sevkiyatı işleriyle meşgul olmak;

Petrol ve müştaklarının iddihar (biriktirme, toplama) ve nakline tank, her türlü kap ve nakil vasıtalarını inşa, mubayaa (satın alma), icar ve isticar (kiralama) etmek ve bunları icabında satmak;

Lüzumunda ve imkân nispetinde tasfiyehaneler tesis, iştira ve isticar etmek ve bunları işletmek ve bu maksatla ham petrol satın almak;

Muhtelif ihtiyaçlara göre petrol ve müştaklarının terkebini değiştirmek bunlara icabeden diğer maddeleri karıştırmak ve bu maksatla lüzumlu tesisat ve teşkilatı vücuda getirmek. (BCA, 30.18.1.2 / 94.10.4)

Kararname, 18 Şubat 1941 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak resmen yürürlüğe girdi (Resmi Gazete, 18.02.1941). Petrol Ofisinin Resmi Gazete’de yayımlanan bu görevleri dikkatle incelendiğinde, atılan adımın milli ve devletçi politikalara uygun bir adım olduğu görülür.

Petrol Ofisi’nin kurulmasıyla ilgili haberi Ulus Gazetesi, ilk sayfadan “Ticaret Vekaletine Bağlı İaşe Teşkilatı, Ticaret Ofisi ve Bir Petrol Ofisi Kuruluyor” (Ulus, 19.02.1941) başlığıyla duyurdu. Haberin detaylarında ise petrol ofisinin yapacağı görevlere yer verildi.

Cumhuriyet Gazetesi ise Petrol Ofisinin kuruluşu hususuna 18 Şubat 1941 tarihinde 3. sayfadan; “İaşe Teşkilatı: Petrol ve ticaret ofislerine beşer milyon lira sermaye ayrıldı” (Cumhuriyet, 18.02.1941) başlığıyla yer verir. Ertesi gün ise 5. sayfadan verilen haberde, kararnamenin dün itibariyle yürürlüğe girdiği belirtilir (Cumhuriyet, 19.02.1941). 22 Şubat 1941’de ise aynı gazete, Petrol Ofisi müdürlüğüne Talha Sabuncu’nun tayin edileceğini haber verir (Cumhuriyet, 22.02.1941). Cumhuriyet Gazetesinin duyurduğu bu haber, 17.03.1941 tarihinde çıkarılan 2/15390 sayılı kararname ile resmileşti. Kararnameye göre İstanbul Ticaret Müdürü Talha Sabuncu, 500 lira ücretle Petrol Ofisi Müdürlüğüne getirildi (BCA, 30.18.1.2 / 94.21.5). Kararname 24 Mart 1941 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi (Resmi Gazete, 24.03.1941).

Akşam Gazetesine baktığımızda, 18 Şubat 1941 tarihinde ikinci sayfadan “İaşe İşleri” başlığıyla verilen haberde, yeni ofislere 10 milyon lira sermaye verileceği vurgulanır. Ayrıca haberin içeriğinde Petrol Ofisi’nin üstleneceği görevlerden kısaca bahsedilir (Akşam, 18.02.1941).

Görüldüğü üzere özellikle Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri Petrol Ofisi'nin kuruluşuyla ilgili haberlere pek bir ilgi göstermemiş, sadece gazetenin iç sayfalarından haber okuyuculara aktarılmıştır.

Petrol Ofisinin kurulmasıyla ilgili çıkartılan kararname, her ne kadar dönem gazetelerinin pek de ilgisini çekmese de dönem için önemli bir gelişmedir. Söz konusu kararname, Milli Koruma Kanununa atıf yapılarak hazırlanmış ve kararnamede Petrol Ofisinin yapacağı işlerle ilgili hükümler de incelendiğinde; söz konusu şirketin petrol ticaretiyle ilgili işlerin millileştirilmesi ve devletleştirilmesinde rol oynayacağı görülmektedir.

2.7. CHP'nin VI. Büyük Kongresi: Devletçilik Anlayışında İlk Yumuşama Sinyalleri

İkinci Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda, Cumhuriyet Halk Partisi, altıncı büyük kongresini yapmak için 8 Haziran 1943'te Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde toplandı. CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi haberi manşetten "Milli Şefimiz İsmet İnönü Tarafından VI. Büyük Kurultay Bugün Açılıyor" başlığıyla duyuruldu (Ulus, 8.06.1943).

Kongrenin açılış konuşmasında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili izahat vererek, devam eden savaşın zorluklarından ve halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılardan şu sözlerle bahseder;

Hükümetin bütün gayretleri ana meseleler üzerinde toplanmıştır. Harici emniyetin muhafazası, memleketin müdafaası, esas istihsal meseleleri ve bize çok ıstırap veren geçim zorluğuyla iktisadi ve idari yollarda uğraşma ve şimdiye kadar gördüklerimizin en ağırı şeklinde bir hazne ihtiyacını giderme, hükümetin işlerinin başlıcalarıdır.

Hükümet güç şartlar içinde çalışıyor. Fakat milleti her ana mesele ile ilgilendirmek, vaziyeti soğukkanla takdir edip karşılaması için onu daima bilgili ve uyanık bulundurmak sayesinde ki hükümet sıkıntıları hafifletecek ve giderecek, milli varlığı kuvvetlendirecek ve koruyacak tedbirleri güvenle takip etmeğe muktedir oluyor. Gelecek zamanları kuvvetli ümitlerle beklemeğe hakkımız vardır...

Cihan harbinin bugününde de yurtta sulhu muhafaza etmek hedefini güdüyoruz. Memleketin emniyeti ve müdafaası için hazır ve kararlı bulunuyoruz. Milletin varlığı için icap ederse, onun insanca ve paraca bütün

kaynaklarından istifade etmeğe mecbur olduğumuzu biliyoruz. Büyük cihan afetinin ne vakit ve nasıl biteceğini kimse tahmin edemez. (Akşam, 8.06.1943)

İsmet İnönü yaptığı konuşmada savaşın yarattığı zorluklardan bahsederek, memleketin huzuru ve güvenliği için gerek duyulması halinde devletin, millete ait olan tüm kaynakları kullanabileceğini açıkça söylemiştir.

Dönemin Ulus Gazetesi yazarı Falih Rıfkı Atay'da "Harp ve Sonrası" başlığıyla dönemin şartlarını köşesine taşıyıp şu ifadeleri kullanır;

Cumhuriyet Halk Partisi bütün vasıtaları ile Türk milletini hakiki bir varlık savaşı için hazır tutmak vazifesindedir. İstenen ve istenecek her fedakârlığın, verilen ve verilecek her kararın, bu bakımdan tartılmasında ve muhakeme edilmesinde büyük ehemmiyet vardır...

Milli Şef'in övdüğü şerefli durumda bulunmayı ve bu durumu şerefle devam ettirmeyi sağlamak için halk, dört yıldan beri ciddi fedakârlıklara katlanmıştır. Bu fedakârlıkların sıkıntı manası almaması, bilakis onlara şevk ile sarılmak zaruretinin duyulması için bütün imkânlarımızı kullanmalıyız. Eğer biz kuvvetli bir milli müdafaa hazırlığına ve azmine dayanan istiklal politikamızı yürütmeye muvaffak olamasaydık, çoktan harpte olurduk.

Eğer harpte değilsek, eğer harpte olmayacaksak, eğer harp sonrasının her türlü ihtimalleri karşısında da bu memleketin ve halkının hakkını ve hürriyetini koruyacaksak, bunun ne bizim için ucuz, ne de başkaları tarafından bir lütuf olmayacağını hesaba katmalıyız. (Atay, 1943)

Akşam Gazetesi yazarı Necmeddin Sadak da gazetesindeki köşesinde konuya "Bu zamanda Türkiye'nin hayati menfaatleri her şeyden üstündür" (Akşam, 16.06.1943) başlığıyla değinir ve İnönü'nün sözlerini destekler nitelikte bir yazı kaleme alır.

Gerek İnönü'nün sözlerinden gerekse gazetelere yansıyan analizlerden anlaşılacağı üzere bu dönemde Türkiye, tamamen savaşa yönelik politikalar üreterek kendisini savaştan uzak tutmaya çalışmaktadır. Doğaldır ki böyle bir ortamda ülkenin, devletçilik ilkesinden uzaklaşması mümkün olmadığı gibi devletçiliğe ait unsurların daha sert uygulanabileceği ihtimali de belirir. Bu sürecin, o zaman için belirsiz olan İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar devam edeceği aşikârdı.

Savaş ortamına bağlı olarak ülkenin devletçilik ilkesinden uzaklaşamayacağı gerçeğine rağmen, kongrede devletçilik ilkesiyle alakalı yapılan açıklamalar oldukça mühimdir. Zira yapılan bu açıklamalarda, milletin menfaatleri doğrultusunda devletin özel teşebbüsleri teşvik edeceği şu sözlerle ifade edilir;

Parti, şahısların bugün hiç veya kâfi derecede yapamadığı işleri devlet eli veya sermayesi ile yapmaya çalışır.

Devletin hususî teşebbüsleri teşvik ve bunları tanzim ve murakabe etmesi tabiidir. Devletçiliğimiz açık veya kapalı olarak, hiçbir hususî menfaate vasıta kılınamaz.

Devletçiliğimiz, millet menfaatlerinin zaruri kılmadığı hiçbir şekilde hususî menfaatlerle mücadele etmez. Devletin hangi işleri kendisinin yapacağını takdiri yukarıdaki esaslara göre, milletin yüksek menfaatlerinin icabına bağlıdır. (Uzun, 2016, s. 291)

Kongre sırasında devletçilik ilkesiyle ilgili yapılan bu açıklama, mevcut koşullar sebebiyle hemen olmasa bile savaş sonrasında iktidarın devletçilik anlayışında bir yumuşamaya gidebileceğini gösterdi.

Bu dönemde Akşam, Cumhuriyet ve Ulus gazetelerinin ülke meselelerine olan ilgileri farklı düzeylerde olsa da iktidar politikalarına olan muhalifliğin oldukça sınırlı olduğu; genel anlamda söz konusu gazetelerin iktidar politikalarını destekler nitelikte tutum takındıkları görülmektedir.

Her üç gazetenin takındığı bu tutuma karşılık, ülke içinde iktidarın kuvvetle eleştirildiği yazılar da kaleme alınıyordu. Bu noktada Akşam Gazetesi yazarı Necmeddin Sadak'ın 1943 yılına ait düşünce özgürlüğü hususunda sarf ettiği şu sözler oldukça dikkat çekicidir;

Demokrat olan Türkiye Cumhuriyeti hürriyetin de yurdudur. Düşünce ve yazı hürriyeti, harp zorlukları yüzünden bile hiç kısılmamıştır. Bütün Avrupa'da sansür koymaya lüzum görmemiş tek memleket Türkiye'dir. Çünkü içerde anarşi ve ayrılık düşünce ve yazıda zoraki birlik İnönü rejiminin tenezzül etmeyeceği iğreti vasıtalarındandır.

Dış siyasetimize ilişkin, ileri geri, sağ sol yazıları gazetelerde gören bazı yabancılar boşuna şaşırıyorlar, yersiz manalar çıkarmaya uğraşıyorlar. Memleketimizde makaleler çıkar ki en koyu İngiliz gazetelerine bile aşırı görünür. Yazılar okunur ki Nazır Göbbels, altına seve seve imzasını atabilir. Bazıları Amerika misyonerliğini geride bırakır yahut Moskova'da dahi hayret uyandırır(...)

Fakat bu manzara bizim kuvvetimize alamettir. Memleketteki türlü fikir cereyanlarının hiçbir zor altında ezilip büzülmediğini, hiçbir propagandaya hususi yer verilmediğini, hiçbir düşünceye yasak olmadığını gösterir. (Sadak, 1943)

CHP'nin 8 Haziran 1943'te başlayıp 15 Haziran 1943'te sona eren 6. Büyük Kongresi, ülkenin devletçilik konusunda farklı bir sürece gireceğinin ilk sinyallerinin verilmesine vesile oldu.

Fakat bu dönemde devam eden İkinci Dünya Savaşı, katı devletçi bir politikayı zorunlu kılıyordu. Gazetelerin de savaş sebebiyle devletin baskı ve sansürüne uğramadan özgür şekilde bu politikayı destekler nitelikte vaziyet aldıkları görülmektedir.



3. DEVLETÇİ PETROL ARAMA POLİTİKASINDAN YABANCI SERMAYENİN TEŞVİK EDİLDİĞİ YILLARA GEÇİŞ

3.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri

Türkiye'nin devletçilik anlayışında ilk yumuşama sinyalleri, CHP'nin 1943 yılında gerçekleştirdiği kongrede verilmiş, ancak devam eden savaş sebebiyle devletçilik anlayışında her hangi bir değişim yaşanmamıştı.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte özellikle Avrupa'da ciddi sorunlar baş gösterdi. Zira İkinci Dünya Savaşı, savaşa katılan-katılmayan pek çok ülkeyi olumsuz etkilemişti. Türkiye de bu süreçten ekonomik anlamda ciddi yaralar aldı. Savaş sonrası oluşan yeni dönemde Türkiye, kendi yaralarını sarabilmek ve güvenliğini arttırabilmek için Batı'ya dönük politikalar üretmeye başladı.

Batı'ya dönük politikalar üretilmesi hususunda Sovyetler Birliği'yle Türkiye arasında yaşanan gerilimlerin de önemli rolü vardır. Zira henüz İkinci Dünya Savaşı devam ederken, savaş sonrası Doğu Bloku liderliğini yapacak olan Sovyetler Birliğinin Boğazlar üzerinde önemli talepleri vardı. Sovyet lideri Stalin, 1943 yılında yapılan Tahran Konferansı'nda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini talep etmiş ancak dönemin şartları nedeniyle bu talep detaylı bir şekilde ele alınamamıştı. (Köse, 2015, s. 243).

4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında; Yalta'da SSCB, ABD ve İngiltere arasında düzenlenen konferansta Sovyetler Birliği bu talebi bir kez daha gündeme getirdi. Yalta Konferansı'nda Sovyetler Birliği; Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin güncelliğini yitirdiğini ve bu sözleşmenin artık değiştirilmesi gerektiğini savundu.

Konferansın bitimiyle birlikte Türkiye ile SSCB arasındaki gerilimi tırmandıracak yeni bir gelişme daha yaşandı. SSCB, 19 Mart 1945'te "Türk – Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı"nı feshettiğini açıkladı. Gerilimi tırmandırmak istemeyen Türkiye, 4 Nisan 1945'te SSCB'ye atfen feshedilen pakt antlaşmasının yenilenmesini talep etti. TBMM, yaşanan gelişmeler karşısında öncelikle sessiz kalmayı tercih etmiş ve 11 Mayıs'a kadar herhangi bir tepki göstermemiştir. (Gök, 2021, s. 618).

Komşusu Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmak isteyen ve gerilimi azaltmaya çalışan Türkiye, bu amaçla 7 Haziran 1945'te önemli bir görüşme gerçekleştirdi. Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet siyasetçi Molotov arasındaki bu görüşmede Sovyetler Birliği, Türkiye'nin asla kabul edemeyeceği taleplerde bulundu. (Başarır, 2019, s. 1427).

Söz konusu talepler, 27 Haziran 1945 tarihli Akşam Gazetesinde “Sovyet Rusya’nın İleri Sürdüğü Şartlar” başlığıyla yer aldı. Haberin içeriğinde şu bilgiler yer alır;

Bazı gazeteler, Londra radyosunun verdiği bir haberi yazıyorlar. Bu habere göre Sovyet Rusya hükümeti, yeni bir dostluk anlaşması imzalamak için Türkiye’den;

-Şarkta 1921 hududuna dönülmesi yani Kars ve Ardahan bölgelerinin geri verilmesini

-Boğazlarda kendisine askeri üsler temin edilmesini istemiştir.

Times gazetesinin verdiği bu haber, her halde doğru olmak gerektir. Muhakkaktır ki Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Sovyet Rusya’nın bu istekleri üzerinde durmak şöyle dursun, bunları konuşmak bile istememiş ve derhal şiddetle reddetmiştir.

Bununla beraber her hangi bir meselenin belki son ve kesin neticesine henüz varmadığı için hükümetimizce meclise ve millete bildirilmesine lüzum ve ihtiyaç görülmedikçe her türlü ihtimal ve imkânları göz önünde tutarak Türk vatanının istiklâl ve tamamiyetini her zaman herkese karşı kanı ve canıyla korumaya azmetmiş olan milletimizin lüzumsuz ve vakitsiz heyecanlara kapılmamasını ve bu meseleye de layık olduğu ehemmiyeti vermek için hükümete güvenerek hadiselerin gelişimini beklemesini uygun buluruz. (Akşam, 27.06.1945)

Moskova’nın kabul edilemez talepleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalan Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde de tarafsız kalarak huzur içinde yaşayamayacağını gösteriyordu. Sovyet tehdidine karşı Türkiye’nin bir tarafa yönelmesi elzem haline geldi.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen politika nedeniyle özellikle İngiltere’nin Türkiye’ye olan tavrı müspet değildi. Üstelik Montrö’nün değiştirilmesi fikrine de kısmen olumlu bakıyordu. 24 Kasım 1945’te Akşam Gazetesinde “Noel Baker, Boğazlar hakkında İngiltere’nin görüşünü açıkladı” başlığıyla verilen haberde şu hususlar yer alır;

İngiltere Montreux antlaşmasının düzeltilmesi lazım geldiği fikrindedir. Fakat Boğazlarda başka devletlere üsler vermek icabettiğine kani değildir. (Akşam, 24.11.1945)

Diğer taraftan ABD'nin de Türkiye'ye olan tavrı 1947 yılına kadar pek sıcak değildi. Üstelik ABD kamuoyu da Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır sergiliyordu. Ayrıca Türkiye'nin uyguladığı milli ve devletçi politika anlayışı, ABD'nin düşünce yapısına da ters düşüyordu (Şamiloğlu, 1991, s. 245).

Sovyet tehlikesine karşı ABD desteğinin sağlanabilmesi için sözü edilen meselelerde Türkiye'nin adımlar atması gerekiyordu. Aslında Türkiye, Devletçilik anlayışında değişime başlamıştı. Türkiye'nin devletçilik anlayışında ilk yumuşama sinyalleri, CHP'nin 1943 yılında gerçekleştirdiği kongrede verilmiş, ancak devam eden savaş sebebiyle her hangi bir yumuşama yaşanmamıştı.

Savaşın sona ermesiyle birlikte devletçilik anlayışında başlayan gevşeme, 1947'de iyiden iyiye kendini hissettirdi. Ayrıca bu dönemde Türkiye, gerek İkinci Dünya Savaşı gerekse savaş sonrası yaşanan Sovyet tehdidi sebebiyle ciddi ekonomik sorunlar yaşıyordu. Zira Sovyet tehlikesi nedeniyle ülke savaşa hazır bir vaziyette bekliyor, ordu terhis edilemiyordu. Yaşadığı bu sorunlardan dolayı Türkiye, Amerika'dan ekonomik yardım da almak istiyordu (Şur, 2015, s. 152).

Amerikan yardımları konusunda ABD Başkanı Harry S. Truman, 12 Mart 1947'de önemli bir konuşma yaptı. Truman, ABD kongre üyelerine seslendiği konuşmasında, Ortadoğu'da düzenin korunması için Türkiye'nin yardıma ihtiyacı olduğunu, İngiliz hükümetinin yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle Türkiye'ye yardım edemeyeceğini, bu yardımı yapabilecek tek ülkenin ABD olduğunu söylemişti.

Başkan Truman; "Eğer Türkiye'ye yardım yapılmazsa, bu durumun hem doğuya hem de batıya ciddi etkileri olacağını" savundu ve yardım konusunda acele edilmesi gerektiğini bildirdi (Truman, 1947).

ABD Başkanı Truman, sözünü ettiği yardım kanununu 22 Mayıs 1947 tarihinde imzaladı (Cumhuriyet, 23.05.1947). Bu yardımın Türkiye'ye ulaştırılmasıyla ilgili başlayan müzakereler ise 12 Temmuz 1947 tarihinde sonuçlandı ve Türkiye ile ABD arasında yardım anlaşması imzalandı (Cumhuriyet, 13.07.1947).

ABD ile Türkiye arasında imzalanan yardım anlaşması haberini Ulus Gazetesi; “Bu anlaşma ile yeni ve mesut bir devir açılıyor” başlığıyla duyurdu (Ulus, 13.07.1947).

Ulus Gazetesinin; “mesut bir devir” olarak nitelendirdiği bu anlaşmanın özellikle ikinci maddesi oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu madde şu hükümleri içerir;

Birleşik Devletler Başkanı tarafından bu maksatla tayin edilen bir Türkiye misyonu şefi, bu anlaşma gereğince sağlanacak yardıma müteallik (ilişkin) meselelerde Birleşik Devletler hükümetini temsil edecektir.

Misyon şefi bu anlaşma gereğince peyderpey yapılacak olan muayyen (belirlenmiş) yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye hükümeti temsilcileriyle danışarak tespit edecektir. Ancak yapılacak olan bu muayyen yardımın mali şartları, peyderpey, iki hükümetin mutabakatıyla evvelden tespit edilecektir.

Misyon şefi Türkiye hükümetine bu anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayabilecek malumatı ve teknik yardımı sağlayacaktır. Türkiye hükümeti, yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. (Akşam, 13.07.1947)

Maddede geçen hükümler incelendiğinde, Amerika’nın atayacağı misyon şefinin yardıma ilişkin şartlarına yer verilmediği, konunun muğlak bırakıldığı görülür. Sadece yardıma ilişkin şartların, Türkiye hükümetiyle görüşülerek tespit edileceği söylenmiş ve yardımın doğaldır ki Amerika’nın gayeleri uğrunda kullanılacağı belirtilmişti.

Amerika’nın bu yıllarda planladığı bir diğer yardım ise Marshall planıydı. Marshall planı kapsamında ABD, savaştan etkilenen ve ciddi ekonomik sorunlarla boğuşan Avrupa ülkelerine yardım yapmayı planlıyordu (Suvla, 1949, s.145-146). Türkiye bu dönemde, hem iktidar hem de muhalefetiyle birlikte Amerikan yardımlarını alabilmek için seferber oldu.

ABD, Türkiye’nin Marshall planına dâhil olma talebini ilk başta reddedecektir. Türk basınına da yansıyan haberlerden anlaşılacağı üzere, Marshall Planı dışında kalmak, Türkiye’de ciddi bir hayal kırıklığına sebep olur. Haberi Cumhuriyet Gazetesi ilk sayfadan; “Amerika’nın bize dair verdiği yanlış karar” (Cumhuriyet, 25.01.1948) şeklinde duyurur ve alınan kararın yanlış olduğuna değinilir.

Bu dönemde Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir'in New York Times muhabirine verdiği demeç oldukça dikkat çekicidir. Ulus Gazetesi bu demeci; "Marshall Planı ve Türkiye" başlığıyla yayımlar. Haberin içeriğinde şu ifadeler yer alır;

Maliye Bakanımız Sayın Halit Nazmi Keşmir, New York Times muhabirine verdiği bir demeçte Türkiye'nin mali ve iktisadi durumunu realist bir görüşle açıklamıştır.

Buna göre memleketimiz, bir kısmı umumi dünya şartlarına bağlı mali güçlüklerle karşı karşıyadır. Maliyemiz bilhassa döviz sıkıntısı yüzünden Amerikalılara verilecek tarım, taşıt ve maden işletme teçhizat ve malzemesini dolarla karşılayacak durumda değildir. (Ulus, 25.01.1948)

Muhalefet cephesinde olan Celal Bayar'ın; "Maliyecilerimiz işi idare edemediler, vaziyeti Amerikalı dostlarımıza iyi anlatamadılar" şeklindeki eleştirilerine Maliye Bakanı; "Amerikalılara vaziyetimizi olduğundan daha iyi göstermedik" karşılığını verecektir (Akşam, 26.01.1948).

Marshall yardımlarının alınamamış olmasına sadece muhalefet değil, halkın da tepki gösterdiği görülmektedir. Bu durum karşısında CHP, yardımların alınabilmesi için daha fazla çaba gösterir (Çınar, 2018, s.337). Bu çabaların sonucunda Türkiye, 4 Temmuz 1948'de Ekonomik İşbirliği anlaşmasını imzalayarak Marshall planına dâhil oldu (Cumhuriyet, 5.07.1948). Anlaşmayı Türkiye adına imzalayan Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak şu açıklamayı yapacaktır;

(...)Vesikaya imzayı koyarken Türk Milletinin büyük Amerikan milletine karşı duyduğu şükran hislerine tercüman olmayı ve Türkiye'ye yapılacak olan ve yapılmadıkça kalkınma programının tahakkukuna ve iştirak eden diğer memleketlere karşı girişilmiş olan taahhütlerinin yerine getirilmesine imkân bulunmayan bu yardıma Türkiye'nin bağladığı ümitleri burada tebarüz ettirmeyi bir vazife telakki ederim.

Sözlerime son vermeden evvel, iki memleketimiz arasında bu kadar mesut bir şekilde mevcut çok dostane münasebetlerin sıkılaştırılması ve sağlamlaştırılması yolunda hiç durmadan ve daima muvaffakiyetle sarf etmiş olduğu gayretler dolayısıyla Birleşik Amerika büyükelçisine teşekkürü de bir vazife saymaktayım. (Ulus, 5.07.1948)

Türkiye ile Amerika arasında imzalanan bu anlaşma, TBMM onayının ardından 13 Temmuz 1948'de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Yapılan anlaşmanın bilhassa sekizinci maddesi, oldukça mühimdir. Bu maddeye göre Türkiye, anlaşma gereği Amerika'nın vereceği görevleri Türkiye'de

yerine getirebilmesi için “Hususi İktisadi İşbirliği” misyonu oluşturmasını kabul ediyordu. Buna göre;

Türkiye Cumhuriyeti H k meti, Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçisinin gereği veçhile ihbarı  zerine, Hususi Misy n ile Hususi Misy n Personeli ve Avrupa’daki Birleşik Devletler hususi temsilcisini, Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçiliğine ve bu elçiliğin mümasil rütbeli personeline bahşedilen imtiyazlardan ve muafiyetlerden faydalanma itibariyle, mezkur büyükelçiliğin bir c z  sayacaktır.

Bundan başka Türkiye Cumhuriyeti H k meti, Amerika Birleşik Devletleri kongresinin Harici İktisadi İşbirliği Müşterek komitesi üyelerine ve memurlarına münasip cemilek r muameleler yapacak ve onlara vazifelerinin tesirli surette ifası için lazım gelen kolaylıkları ve yardımı bahşedecektir. (Resmi Gazete, 13.07.1948)

Görüldüğü üzere söz konusu madde gereği Türkiye, ABD’nin iktisadi bir komite oluşturmasını kabul ederek bu komitenin çalışanlarına Türkiye’nin “cemilekar” davranacağı ve komitenin görevini yerine getirebilmesi için Türkiye’nin gerekli her kolaylığı sağlayacağı hüküm altına alınmıştı. Bu durum sadece Türkiye’nin ekonomik özgürlüğünü tehlikeye atmakla kalmıyor, devletlerarası eşitlik ilkesiyle bağdaşmayan bir hükmü de kabul etmiş oluyordu.

Akşam, Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri ile o dönem mecliste yaşanan konuşmaları incelediğimizde, yapılan anlaşmanın detaylarına çok da itibar edilmediği; genel hatları ile anlaşmanın olumlu olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Oysa yapılan yardımlarla ilgili ABD senatosunun 1956 tarihli raporunda; “Ne Amerika sadaka veren bir kuruluş ve ne de ekonomik yardım Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır” (Ay, 2021, s. 63) şeklinde yer alan ifadeler, yapılan yardımın esas gayesini açıkça belli etmektedir.

Sonuc olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye, yaşadığı Sovyet tehlikesinin de etkisiyle ekonomisinde ve sınır güvenliğinde ciddi sorunlar yaşamış;  z m olarak batıya yönelerek, ABD ile sıkı ilişkiler kurmuştu.

Fakat bu dönemde gerek Truman gerekse Marshall yardımları olsun, ABD ile imzalanan anlaşmalar, şüphesiz Türkiye’yi Amerikan politikalarına uygun bir

siyasete zorlayacaktı. Bu nedenle devlet politikalarında başlayan zorunlu değişim, Demokrat Parti döneminde daha da belirgin hale gelecektir.

3.2. İnönü Döneminde (1939-1950) Türkiye'nin Petrol Politikasında

Yaşanan Değişim

1939'da başlayıp 1945 yılına kadar süren İkinci Dünya Savaşı, dünyada petrole olan ihtiyacı daha da arttırmıştı. Özellikle havacılık sektöründe kullanılan akaryakıtın miktarı, her geçen yıl katlanarak artıyordu. Bunun dışında daha önce kömürlü olarak çalışan gemi ve tren gibi vasıtalar ile kullanımı giderek yaygınlaşan otomobillerde daha randımanlı bulunan petrol tercih edilir olmuştu.

Yeni dünya düzeni göstermiştir ki; kalkınmanın ve gelişmişliğin sağlanabilmesi için her geçen gün daha fazla petrole ihtiyaç duyulacaktı. Fakat bu durum, kendi petrolünü çıkaramayan ülkeler için daha fazla ithalat yani döviz açığı demekti.

MTA'nın kurucularından olan ve Raman'da petrolün bulunmasında önemli katkıları bulunan yüksek maden ve jeoloji mühendisi Necdet Egeran, bu konuyu 7 Kasım 1946'da Ulus Gazetesindeki köşesine; "Türkiye'de Petrol" başlığıyla taşıdı. Egeran, konuya şu sözlerle değinir;

Medeni âlemde zaman faktörünü kıymetlendiren, sürat mefhumunu gerçekleştiren petrol olmamış mıdır?

Az zamanda milyonlarca tonu bulan petrol sarfiyatı, bilhassa havacılık yüzünden günden güne artmaktadır. Amerika'da son yapılan provizyonlara göre 1939 yılındaki 400 bin tonluk tayyare benzini sarfiyatı, 1950'de 4 milyon tonu ve 1965'te 8 milyon tonu bulacaktır. Bu rakamların doğru olabileceğini harp yıllarındaki petrol sarfiyatı bize açıkça göstermektedir. Zira harbin son yılında sarfiyat 20 milyon tonu bulmuştur.

Diğer ulaştırma vasıtalarında da petrolün gittikçe daha büyük bir mevki işgal edeceğine şüphe yoktur. Petrolle çalışan otoraylar ve motorlu gemiler, kömürle işleyen tren ve vapurları sürat ve randıman bakımından gölgede bırakmış bulunuyor.

Otomobil ve diğer her türlü motorlu kara taşıtlarına gelince, bunlar bilhassa Avrupa'da tabi Türkiye'de de dahil olmak üzere daha çok parlak günler geçirecektir. Bunun canlı misalini, büyük bir kalkınma hamlesi yapmak üzere hazırlanan Fransa'nın yayınladığı kalkınma planında görüyoruz...

Birleşik Amerika'nın yeni bir hesabına göre Avrupa'nın petrol mahsulleri isteği, 1938 yılı için 100 itibar edilirse 1950'de 138, 1960'ta 220 ve 1965'te 265 olacaktır. Bu rakamları Amerikalıların optimizmine varsak bile Avrupa petrol sarfiyatının 10 sene içinde 1938 yılındakinin iki misline yükseleceği muhakkaktır...

Harpten evvel Türkiye'de değişik şekillerde petrol sarfiyatı 150 – 200 bin tondan ibaretti. Bütün dünya kalkınma hareketlerine hiç olmazsa ayak uyduracağımızı nazari tübare alırsak, önümüzdeki senelerde petrol ihtiyacımız 4 – 5 misli artarak bir milyon tona yakın sarfiyatla medeni âleme karışmış olacağız...

Bütün bu petrol dışarıdan getirtilirse, harice dehşetli bir döviz akışının önüne geçmeye imkân olmayacaktır. Bu yüzden ekonomik bağımlılıklar meydana çıkabileceği de gözden uzak tutulamaz. Diğer taraftan petrol sarfiyatını bütün kuvvetimizle kırmak da hiçbir zaman düşünülemez. Zira bu şekilde kalkınma olamaz. Şu halde derhal bu petrol sarfiyatını karşılamaya çalışacak surette milli mahsuller elde edilmesine kati lüzum vardır. (Ulus, 07.11.1946)

Görüleceği üzere Türkiye'de de petrol sarfiyatı İkinci Dünya Savaşı öncesi 150 – 200 bin ton iken 1950'lerde 1 milyon tona yaklaşması bekleniyordu. Bu durum Egeran'ın tabiriyle dehşetli bir döviz akışına da sebep olacağından, Türkiye'nin bir an evvel topraklarında yeni petrol kaynakları bulması, bu konuda daha titiz bir çalışma yürütmesi oldukça mühim bir meseleydi.

Ancak bu dönemde petrol aramaları konusunda bir takım sorunlar olduğu, Türkiye'de petrol araştırmalarında geri kalındığı Egeran'ın şu sözleriyle anlaşılmaktadır;

Fransa'da on sondaj kuyusundan alınan 350.000 metreküp gazdan, halen yapılmakta olan tesisat sayesinde 300.000 ton benzin ve 200.000 ton benzin enerjisine muadil temizlenmiş gaz elde edilecektir.

Bizde on sene kadar evvel Mürefte'de yapılan birkaç ufak sondajın bir tanesinden gaz fışkırmıştır. Halen kapalı bulunan bu kuyuda tazyikli tabii gaz mevcut bulunmaktadır. Maalesef bu gazın yeraltı huzmesi ve verimi hakkında henüz kati bir fikir yoktur. Bu yüzden bundan istifade imkânları da düşünülememiştir. (Ulus, 07.11.1946)

Petrol araştırmalarında bazı sorunların olduğu, hatta Tasvir Gazetesinin 3 Mart 1946 tarihli yazısına binaen MTA'da bazı yolsuzluk ve usulsüzlüklerin yaşandığı iddiaları ortada dolaşırken, Türkiye 21 Temmuz 1946'da genel seçimlere gitti. Bu seçim, Türkiye'de çok partili döneme ait ilk seçim olması sebebiyle önemlidir. 1946 seçimlerine katılan partiler ise şu şekildedir;

- Cumhuriyet Halk Partisi

- Demokrat Parti
- Milli Kalkınma Partisi
- Liberal Demokrat Parti
- Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi
- Yalnız Vatan İçin Partisi (Kaynar, Kalkan, 2022, s. 129).

7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti, tarihçi Kemal Karpat’ın ifadesiyle; “Geçmişteki birçok parti gibi Demokrat Parti de halk içinde gelişen bir harekettten doğmayıp doğrudan doğruya Millet Meclisi’nin içinden koparak” (Karpat, 2010, s. 239) doğmuş bir partidir.

CHP’nin yayın organı olan Ulus Gazetesi, Demokrat Parti’nin kuruluşunu 8 Ocak 1946 tarihinde ilk sayfadan duyurarak Celal Bayar’ın açıklamalarına yer verdiği görülür. Gazetenin başyazarı Falih Rıfkı Atay ise “Yeni Parti Kuruldu” başlığıyla uzun bir köşe yazısı kaleme alacaktır. Atay’ın yazısındaki şu ifadeler, Türk Demokrasi tarihi açısından oldukça önemlidir;

Dün Demokrat Parti Lideri Sayın Celal Bayar, Türk basın temsilcilerini kabul ederek partisinin kurulduğunu kendilerine bildirmiştir... Demokrasi hayatımızın hep hissetmekte olduğumuz bir eksikliği böylece ortadan kalkmaktadır. (Ulus, 08.01.1946)

Atay’ın satırlarından da anlaşılacağı üzere, CHP’nin yayın organı olan Ulus Gazetesi, Demokrat Parti’nin kurulmasını Türkiye’nin demokrasi hayatı için olumlu bir gelişme olarak görür. Atay sözlerinin devamında ise şu ifadeleri kullanır;

Dileğimiz de bu memlekette garplı bir demokrasi düzeninin kurulması idi. Çünkü bu olmazsa, Türk devrimciliği, başlangıçtan beri yapmayı üstüne aldığı vazifeleri yerine getirmemiş olacaktır.

Bir devrimin tutup tutmadığı, kökleşip kökleşmediği, demokratik şartları ne kadar yerine getirebilip getiremediği ile ölçülür. (Ulus, 08.01.1946)

1946 gerçekleşen seçimden birinci parti olarak çıkan CHP, İstanbul dâhil 63 vilayetten 395 adayını milletvekili olarak meclise gönderdi. Buna karşın seçimlerden yaklaşık 6 ay önce 7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti, girdiği ilk seçimde 66 milletvekili çıkarabildi (Cumhuriyet, 24.07.1946).

Seçim öncesi CHP’nin hazırladığı seçim beyannamesi, Ulus Gazetesinde manşetten; “İnönü’nün Türk Milletine Seçim Beyannamesi” başlığıyla yayımlandı (Ulus, 18.07.1946). CHP’nin 1946 yılına ait bu beyannamesini incelediğimizde,

Egeran'ın "mühim bir mesele" olarak tanımladığı petrol ve madencilikle ilgili herhangi bir hususa yer verilmediği görülür.

Muhtemeldir ki seçimlerin bir yıl erkene çekilmiş olması, Demokrat Parti'nin seçim hazırlıklarını tamamlayamamasına sebep olmuş (Akandere, 2009, s. 437) ve seçimle ilgili herhangi bir seçim beyannamesi de sunamamıştı (Kaynar, Kalkan, 2002, s. 129). Buna karşın seçim sonrası Demokrat Parti milletvekillerinin eylemleri, petrol ve madencilik hususunda alakadar olduklarını göstermektedir. Nitekim Egeran'ın Ulus Gazetesinde üstü kapalı olarak yaptığı eleştirisi, TBMM'de de yankı uyandıracaktır.

1946 yılında yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti'den Denizli Milletvekili seçilen Reşad Aydın'ı, 20 Kasım 1946'da TBMM'de yaptığı konuşmada hükümete ve ekonomi bakanına şu soruyu soracaktır;

7 Kasım 1946 tarih ve 9090 sayılı Ulus Gazetesinde, memleketin yetkili ve müspet bir kaleminden çıkmış olduğunda şüphem bulunmayan ve Türkiye'de Petrol başlıklı bir yazıda da petrol arama işlerinin iyi gitmediği meselesine telmih yollu dahi olsa dokunulmakta ve olaylar belirtilmektedir. Milli ekonomi cihazımızın kanı değerinde olan petrolün, yurdumuzun birçok yerlerinde zuhur ettiği ve mevcudiyetini senelerden beri intişar eden resmi raporlardan anlamakta bulunuyoruz.

Fakat ortada müspet hiçbir şey yoktur. Esefle beyan ederim ki; olayların içyüzü bu hayati işin ehliyetli diyemeyeceğim ellerde gösterişçi ve oyalayıcı bir şekilde idare edildiği zehabını kuvvetlendirecek mahiyettedir.

Bu konu ile ilgili belge, fikir ve kanaatlerimi arz etmeden önce eski Bakan Sayın Fuat Sirmen'den müdevver bu işi ve bu işi kalkındırmak için de Hükümetin, Ekonomi bakanının neler düşündüğünü sözlü olarak öğrenmeme fırsat verilmesini istirham ederim. (TBMM TD, 20.11.1946)

Demokrat Parti Milletvekili Reşad Aydın'ın aynı gün mecliste değindiği ikinci bir önemli husus ise MTA içinde yaşandığı iddia edilen bir takım yolsuzluklardı. İddiaların kaynağı olarak 3 Mart 1946 tarihinde Tasvir Gazetesinde yayımlanan bir yazı gösterildi. MTA'nın fotoğrafçısı Emin isimli bir zat tarafından gönderildiği değerlendirilen bilgilere binaen Tasvir Gazetesi'nin; "Ekonomi Bakanlığında On Bir (11) Sual" başlıklı imzasız yazısındaki iddialara (TBMM TD, 20.11.1946), dönemin Ekonomi Bakanı ve Rize Milletvekili Tahsin Bekir Balta, şu cevabı verecektir;

(...)Enstitü müstahdemlerinden birinin 19.11.1945 tarihi ile Bakanlığa verdiği bir dilekçede sondaj malzemesi mubayaasında, muhasebe ve ambar işlerinde birtakım yolsuzluklar olduğu ihbar edilmiştir.

İhbar ve iddia olunan hususların önemini göz önünde bulunduran bakanlık, sadece bu konulara münhasır bir inceleme ve soruşturma ile iktifa etmeyerek Enstitünün bütün muamele ve hesaplarını teftiş ettirmeyi daha uygun bulmuş ve Bakanlık erkânından mürekkep bir heyeti bu işe memur etmiştir.

İhbara müteakip 24.11.1945 tarihinde teşkil olunarak işe başlayan bu heyet, normal çalışmalarından zaman ayırmak suretiyle Enstitünün 1944 ve 1945 yıllarına ait bütün muamele ve hesaplarını ve bu arada her türlü evrak ve defterlerini gözden geçirdiği gibi yolsuzluğu iddia olunan hadiseleri, müracaat sahibinin sonradan yaptığı ihbar ve şikâyetleri de nazara alarak incelemiş ve gerekli soruşturmayı da yapmıştır. (TBMM TD, 20.11.1946)

Bakan Tahsin Bekir Balta, TBMM kürsüsünden yaptığı bu açıklamanın devamında, bakanlığı döneminde yapılan inceleme ve soruşturmanın neticelerini şu sözlerle paylaşır;

Bu inceleme ve soruşturma sırasında müessesenin sondaj malzemesi temini maksadıyla temas ettiği muhtelif firmaların mevcut teklifleri ve bu firmaların müessese ile olan münasebetleri üzerinde de durulmuştur. Bu teftiş ve tahkik yeni bitmiş bulunmaktadır. Hemen şunu arz edeyim ki tahkikat sonunda Enstitünün yaptığı bir takım tediyelerle – ki mecmuu birkaç bin lirayı geçmemektedir – bazı tayin ve terfi muamelelerinin, ödenen bir kısım harcırah ve tazminatların kanuna uygun bulunmadığı, bazı memurlara verilen avans bakiyelerinin tahsiline itina gösterilmediği, geciktiği görülmüştür ki müteferrik muamelelerden ibaret olan bu noksanların düzeltilmesi, tekerrürünün önlenmesi, fazla tediyelerin de ilgililere ödettirilmesi tabiidir.

Bunun dışında hesap tutmada ve ambar kayıtlarında bir takım hatalara rastlandığı gibi bazı mubayaa ve satışlarda Enstitünün dâhili talimatnamesine tam bir şekilde riayet olunmadığı görülmüştür. (TBMM TD, 20.11.1946)

Dönemin Ekonomi Bakanı Balta, MTA için sondaj aletleri alımı hakkında da şu önemli açıklamaları yapacaktır;

Üzerinde önemle durulan ve esaslı bir tahkik mevzuu teşkil eden sondaj aletleri mubayaaı işinde varılan sonuç şudur:

Enstitü 1945 yılı içinde birçok yabancı firmalardan teklif almış ise de bunlardan yalnız iki tanesinin sarıh ve işe elverişli olduğu görülmüştür. Bu firmalardan biri 10 sondaj aleti teklif etmiş ve bu teklif Enstitü Müdürlüğüince uygun görülerek bu sondaj aletlerinden 9'unun siparişi verilmiştir. Diğer firma mubayaa edilen bu 9 sondözden yalnız ikisine tekabül edebilecek sondaj aleti teklif etmiştir.

Enstitü direktörler heyetinin 09.11.1945 tarihinde ittihaz ettiği mubayaa kararında adı geçen bu ikinci firmadan niçin mubayaa cihetine gidilmediği üzerinde tahkik heyetince durulmuştur. Ziya bu ikinci firmanın teklif ettiği iki sondaj aleti, fiyat bakımından daha müsait görülmekte ve Enstitü mutahassıslarından bazılarının fikrine göre daha kullanışlı bulunmaktadır. Fakat Enstitü direktörlüğü, bu ikinci firmanın evvelce kendisine sipariş edilmiş bulunan 5 sondözü teslim için gerek kendi tarafından, gerekse Enstitü tarafından yapılması gerekli muameleleri o zaman kadro lüzumu derecesinde takip ve inta'ç etmeyişi karşısında bu yeni siparişin de tekrar aynı firmaya verilmesinden bir netice alınamayacağı, birinci firmaya yapılacak siparişin daha seri bir şekilde neticeleneceği ve mubayaa edilen malzemenin biran evvel memlekete geleceği kanaatini hâsıl ettiği ve bu mülahaza ile birinci firmanın bu iki sondaj aleti hakkındaki teklifi kabul edildiği beyanında bulunmuştur. (TBMM TD, 20.11.1946)

Bakanın oldukça teferruatlı yaptığı bu izahat, Demokrat Partili vekili tatmin etmemiş olacak ki Reşad Aydın, elinde olduğunu iddia ettiği bir takım belgelerle bakana yeni sualler yöneltecektir.

Aydın, elindeki belgeler ışığında MTA içinde vahim sayılabilecek bir takım yolsuzlukların yaşandığını iddia eder. Aydın'ın iddiasına göre yaklaşık 500.000 dolarlık (o zamanın Türk Lirası ile 1.350.000 lira) bir sipariş, gümrükten mal kaçırır gibi Umum Müdürü İhsan Ruhi Berent tarafından idare edilmişti.

Söz konusu siparişin devletin zararına olduğunu ve bu emri verenin kişisel çıkarlarına hizmet ettiğini iddia eden Aydın; Umum Müdürü İhsan Ruhi Berent'in İkinci Dünya Savaşının hemen ardından yine aynı şirkete, encümen kararı olmadan 125.000 dolarlık sipariş verdiğini söyler. Ayrıca alınan makinelerin gümrükten usulsüz geçirildiğini ve bu makinelerin henüz bir işe yaramadığını belirtir.

Petrol arama işlerinde harcanan yaklaşık 52 milyon liranın heba olduğunu iddia eden Demokrat Partili vekil, tüm bu yaşananlar sebebiyle, Mr. Mac Son adında yabancı bir petrol uzmanın MTA hakkında kaleme aldığı ve MTA'nın itibardan düştüğünü iddia ettiği bir mektuba da yer vererek, meclis kürsüsünden şu sözleri söyler;

Ne söylüyorsam vesikaya istinaden söylüyorum. Bu ecnebi mütehassıs diyor ki, bu Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü nedense hem değerinden fazla ile alıyor, hem de beşinci derecedeki firmalarla alışveriş ediyor. Onun için diyor, biz kendisini itibardan düşürdük. İtibardan düşürdük diyorum, Çünkü belki yanlış tercüme ettim diye hafif tabiriyle arz ettim. (TBMM TD, 20.11.1946)

Ekonomi Bakanı Balta, Demokrat Partili vekilin iddialarını cevaplarken, söz konusu makinelerin MTA tarafından maden arama işlerinde aktif şekilde kullanıldığına değinir ve Demokrat Partili vekilin meclise soru önergesi verdiğini, fakat soru sormak yerine devleti ilgilendiren ithamlarda bulunduğunu; meclis içtüzüğüne göre bunun için gensoru verilmesi gerektiğini belirtir.

Söz konusu dönem, mevcut Ekonomi Bakanı Balta'dan önce 1944-1945 yıllarını ihtiva ettiği için yöneltlen iddialara dönemin Ekonomi Bakanı Fuad Sirmen, meclis kürsüsünden şu cevapları verecektir;

(...) Mesuliyet mevkiine geldiğim zaman MTA'yı nasıl bulduğuma kısaca işaret edeceğim... MTA'nın kuruluş anından bugüne kadar, şimdi rakam olarak ifade edemeyeceğim, devletten, Ekonomi Bakanlığı bütçesine konmak suretiyle bir hayli yardım tahsisatı almıştır...

Bu müessese kurulduğu andan itibaren her sene bütçeye MTA'ya yardım diye paralar konmuştur. Rakam ifade edemeyeceğim, iyi bilmediğim için kati bir rakam arz edemeyeceğim. Yalnız şurası muhakkaktır ki Devletin verdiği para petrol için değildir. Devlet MTA'nın kendisine mevdu vazifeyi ifa etmesi için onun bağlı bulunduğu Ekonomi Bakanlığı bütçesine yardım tahsisatı kor. Bunun dışında diğer müstakil müesseselerden onların hesabına sondaj yaptığı zaman MTA onlardan da bu masrafları alır. Binaenaleyh, arkadaşın, petrol için 52 milyon lira sarf edildi diyerek bu millet kürsüsünden bu fakir milletin 52 milyonunun havaya gittiği havasını yaratmak için söylediği sözleri bu şekilde işaret ederek geçeceğim. (TBMM TD, 20.11.1946)

Fuad Sirmen, konuşmasının devamında ise MTA içinde bir sıkıntının var olduğunu kabul edecek ve şu çarpıcı tespitlerde bulunacaktır;

Arkadaşlar MTA hakikaten içinden, bugün dahi kuvvetle iddia edileceğini tahmin edemem, kısmen bozuk bir vaziyettedir. Bu bozukluğa şahıslar arasındaki anlaşmazlıklar sebep olmaktadır. Öyle zannediyorum ki, Tasvir Gazetesinde bu yazıyı yazan MTA'nın bir fotoğrafçısı Emin isminde bir zattır. Ben iş başına geldiğim zaman idareyi bu şekilde buldum. Kulağıma kadar geliyordu... Mesuliyetini deruhte etmiş olduğum bir müessesenin başında olan arkadaşı çağırdım. O zamanki Umum Müdürü Hâdi, inandığım, tertemiz ve istifa etmek için üç beş kere ısrar eden memleketin hakikaten bilgisiyle temayüz etmiş, memleketin kendisiyle iftihar ettiği bir arkadaşı... Bu arkadaş ilmi sahasının genişliğine kendisini vermiş, faydalı işler üzerinde çalışmakta olmasına rağmen içerde tek tük temizlik yaptı. Fakat mütemadiyen istifasını getirir durur... Artık o hale geldi ki beni dinlemeden istifasını verecek. Biliztirar istifasını kabul ettim.

Arkadaşlar MTA hakikaten ilmi kudret ve kıfayet isteyen bir müessese olduğu gibi orada dedikodular devam etmekte idi. Petrol işi de behemehal

bulunması lazım gelen bir mevzu olduğu için onun başına bir adam bulmak için çok yorulдум(...) (TBMM TD, 20.11.1946)

Eski Bakan kendini savunma gayesiyle yaptığı açıklamalar detaylıca tetkik edildiğinde, oldukça mühim sonuçlar içerdiği görülmektedir. Öncelikle, bakanın başa geldiği dönemde MTA içinde işlerin hiç de iyi gitmediği; ciddi sorunların olduğu açıkça itiraf edilmiş oldu.

Eski Bakan sorunu çözmek için MTA içinde bir takım düzenlemeler yaptığını belirterek, Enstitünün başına Kükürt İşletmesini yöneten İhsan Ruhi'yi getirir. Amerika'da petrol madeni üzerine eğitim almış olan İhsan Ruhi, memleketin kükürt ihtiyacının çok fazla olduğu bir dönemde, bakandan izin alarak sondaj çalışmalarına başlamış ve ciddi bir kükürt rezervi bulmuş önemli bir isimdir.

Eski Bakan Fuat Sirmen, MTA içinde yaptığı bir takım düzenlemeler sonucunda özellikle Raman'da müspet sayılabilecek sonuçlar elde edildiğine değinerek, bunun yetersizliğine de vurgu yapar. Petrol araştırmalarına hız verilebilmesi maksadıyla bütçe görüşmeleri sırasında iki üç kere talepte bulunduğunu da söyleyen eski bakan, sonrasında şu çarpıcı hususa değinir;

İsmi bugün söylemek zaruretini hissediyorum, Standart Oil şirketinin İstanbul'daki mümessili Walker, ben mesuliyet mevkiinde iken, iki üç defa bana geldi, dedi ki; siz bu petrolü bulamıyorsunuz. Bunun imtiyazını bize verin.

Cevaben dedim ki; biz imtiyaz vermek niyetinde değiliz. Yalnız siz, mademki Amerika'da ve dünyanın birçok yerlerinde sondaj yapmış, petrol bulmuş ve birçok tecrübeler geçirmiş bir firmasınız, ben size ücret olarak ne isterseniz vereyim. İsterseniz bu hususta da bir mukavele akdedelim.

İmtiyaz niçin vermiyorsunuz dediler. Efendim dedi, işte dedi, biz arama yaparken sizin mühendisleriniz bu işe karıştırlarsa bu iş bulunmaz dedi. (TBMM TD, 20.11.1946)

20 Kasım 1946'da Eski Bakan Fuat Sirmen tarafından meclis kürsüsünden yapılan bu konuşma, şüphesiz çok çarpıcı sonuçlar içermektedir. Sirmen, Amerikalı Standart Oil şirketinin imtiyaz talebini dönemin başbakanına ilettiğini belirtir ve şirkete hangi bölgede araştırma yapmak istediklerini sorar. Ancak Amerikalı şirket, bu soruya önce muğlak cevap verecek sonrasında ise imtiyaz talebini yenileyerek; "Petrolü bulduğum zaman Türkiye'ye bir hisse veririm. Bu hisse zannediyorum ki Türkiye Devletinin ihtiyacını karşılamaya kâfi gelir" (TBMM TD, 20.11.1946) cevabını verir.

Bu konuşma zabıtlarını, Başbakanlığa ilettiğini belirten Sirmen, devletin o dönemki petrol politikasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapar;

(...) Zannediyorum ki bizim şimdiye kadar on küsur senelik Maden Tetkik ve Aramanın yaptığı aramalar ve bu arada ecnebilerin de verdikleri raporlara göre bende %100 iman haline geldi ki, memleketimiz petrol yataklarına sahip bir memlekettir...

O zamanki hükümet, biz kendi aramamızla petrol bulma ümidimiz yüzde yüz münselip (kaybetme) olmadıkça Türkiye'nin, petrolünün bir damlasını olsun, ecnebi bir devlete kaptırmanın aleyhinde bulunduk.

Bu mülahaza ile hatta bulmak için zaman geçmesi yüzünden zarar dahi etsek, Türk çocuklarının bu işi başaracaklarına dair delil ve emareler az çok kendini göstermiş ve petrol çıkması ihtimalleri olan sahalar üzerinde az çok ittifak hasıl olmuş bir durumda bulunuyoruz. Binaenaleyh bu hale getirmişken bunu bir ecnebi firmaya vermeyi doğru bulmadım.

Onun içindir ki, arkadaşlar dikkat edersek petrol aramalarına hız vermek için Büyük Meclis lütfetti, geçen seneki bütçede MTA'ya yardım için 5 – 6 milyon liralık bir tahsisatı kabul etti. (TBMM TD, 20.11.1946)

Fuat Sirmen, dönemindeki petrol politikası gereği yabancı şirkete imtiyaz vermekten yana olmadıklarını belirtirken, yaşanan hadiselerin de tesiriyle, ülkede petrol olduğuna dair emin olduklarını belirtmiş; söz konusu petrolü bulabileceklerine inandıkları sürece, yabancı bir devlete bir damla petrol kaptırmama düşüncesinde olduklarını ifade etmişti.

Petrol arama işlerinde kullanılacak makinelerle ilgili de izahat veren eski bakan, Amerika'dan ihtiyaç duyulan makineleri almak için çalıştıklarını, ancak özellikle 1943-1944 senelerinde Amerika'nın bir dirhem mal vermediğini belirtti.

Bunun üzerine Türkiye sınırına yakın bir yerde sondaj yapan Irak'taki petrol firmasından ellerindeki sondaj malzemelerini satın almak istediklerini, fakat bu konuda da olumsuz cevap aldıklarını belirten Sirmen, o dönem Türkiye'ye gelen Valton isimdeki Amerikalı bir zatla görüşüp sondaj makineleri için 125.000 dolar teklif ettiklerini belirtir. Hatta Amerikalı zattan, sondajı yapması da istenmiş ancak bu teklifi Amerikalı Valton kabul etmemiştir. 125.000 dolarlık makine alım işi de müspet şekilde sonuçlandırılmamıştı.

Eski Bakan Fuat Sirmen konuşmasını sonlandırırken, iddiaların odağındaki Umum Müdürüne de değinmiş, müdürün kendisine bir takım çelişkili ifadeler

verdiğini söyleyerek konuyla ilgili tahkikat başlattığını belirtmiş ve sonucun kendi bakanlığı döneminden sonrasına kaldığını ifade etmişti (TBMM TD, 20.11.1946).

Yapılan bu açıklamalar göstermiştir ki; yabancı güçler, olası Türk petroleriyle ve MTA'nın çalışmalarıyla yakından ilgilenerek, bu hususta imtiyaz elde etmeye çalışmış; fakat hükümet imtiyaz vermeyi kabul etmemiştir.

Her ne kadar imtiyaz vermeyi kabul etmese de hükümetin petrol arama işini ücrete mukabil yabancılara yaptırma niyetinin de olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, milli ve devletçi petrol arama politikasından yavaş yavaş vazgeçildiğini göstermekteydi.

İmtiyaz talep eden Standart Oil şirketi, Türkiye'deki petrol araştırmalarını, imtiyazı aldıktan sonra Türk mühendislerinin çalıştırılmayacağı bir kadroyla yapacaktı. Bu talep, o dönem için kabul edilemez bulundu. Ancak MTA'nın bu dönemki çalışmaları da gerek malzeme tedariği sorunu gerekse maddi sebeplerden dolayı aksamaktaydı. Zira yabancı şirketler MTA'ya ihtiyaç duydukları sondaj makinelerini satmamaya gayret ediyor, bu vesileyle Türkiye'deki petrol aramalarını da bir anlamda sabote ediyorlardı.

MTA içinde yaşandığı iddia edilen bazı usulsüzlükler de devletin üstlendiği petrol arama çalışmalarına ayrı bir gölge düşürmüştü.

Cumhuriyet Gazetesi, mecliste yaşanan bu mühim ve hararetli görüşmeyi 21 Kasım 1946'da "Mecliste Dünkü Hararetli Görüşmeler" başlığıyla manşetine taşıdı. Gazete'nin ana sayfasında petrol arama işlerindeki yolsuzluklarına odaklanıldığı görülür. 2. Sayfasında ise meclisteki konuşmaları detaylıca yayımlayan gazete; "Yabancılara imtiyaz vermek istemiyoruz" alt başlığıyla, Standart Oil şirketinin imtiyaz talebiyle ilgili meclis konuşmalarını aktarır (Cumhuriyet, 21.11.1946).

Ulus Gazetesi de bu haberi manşetine; "Millet Meclisinde Dünkü Görüşmeler" başlığıyla taşır ve yolsuzluk hakkında yapılan teftişin neticesine yer verir. Gazete iç sayfasında ise meclisteki konuşmalara yorumsuz şekilde 2 sayfa ayırır (Ulus, 21.11.1946).

Akşam Gazetesi de; "Petrol Arama İşlerinde Yolsuzluk İddiaları" başlığıyla ilk sayfadan habere yer verir. Gazete, iç sayfasında ise yine yolsuzluk iddialarına

detaylıca yer verirken, içerikte Fuat Sirmen'in imtiyazla ilgili demeçlerinin yer almadığı görülür (Akşam, 21.11.1946).

Söz konusu günlere ait Akşam, Cumhuriyet ve Ulus Gazetesi yazarları; Necmeddin Sadak, Nadir Nadi, Abidin Daver, Nihat Erim ve Falih Rıfkı Atay'ın da köşelerinde genellikle Soğuk Savaş döneminin meselelerine ve diğer memleket meselelerine yer verdikleri görülür.

Amerikalı Mr.Walker'in Standart Oil firması adına yaptığı imtiyaz talebini, o gün için gazeteler gündeme taşımayacak, daha çok Demokrat Partili vekilin MTA içinde yaşandığını söylediği yolsuzluklara ilgi göstereceklerdir.

Ancak Cumhuriyet Gazetesi 29 Kasım 1946 tarihinde imtiyaz meselesiyle ilgili çok çarpıcı bir habere yer verir. İlk sayfadan "Petrol Arama İşleri Etrafındaki Dedikodular" başlığıyla yayımlanan yazıda, Demokrat Partili vekil Reşad Aydın'ın; "Bu ecnebi mütehassıs diyor ki, bu Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü nedense hem değerinden fazla ile alıyor, hem de beşinci derecedeki firmalarla alışveriş ediyor. Onun için diyor, biz kendisini itibardan düşürdük. İtibardan düşürdük diyorum, Çünkü belki yanlış tercüme ettim diye hafif tabiriyle arz ettim" şeklindeki sözlerle tanıttığı Mr. Mac Son ile Bakan Sirmen'e Standart Oil firması adına imtiyaz talep eden Mr.Walker'in, gerçekte aynı kişiler olduğu iddiasını gündeme taşır. Gazete bu iddiayı şu ifadelerle gündeme getirir;

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne menfi mahiyette raporlar veren mütehassıs Mr. Mac Son ile hükümetten petrol imtiyazı isteyen Mr. Walter'in aynı şahıslar oldukları iddia ediliyor. (Cumhuriyet, 29.11.1946)

Cumhuriyet Gazetesinde yer alan bu iddia, Standart Oil şirketinin Türkiye'de petrol arama imtiyazını elde etmek için her yolu denediğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ancak bu dönemde Amerikalı şirket, Türkiye'den istediği imtiyazı elde edemeyecektir.

1875 yılında ekonomisi iflas edince, 1881'de Muharrem Kararnamesini imzalamak zorunda kalan II.Abdülhamid (Kartopu, 2012: 32), her ne kadar petrolü kendi imkanlarıyla çıkarmak istese de ekonomik koşullar buna müsaade etmemişti. İktisadi buhran içindeyken petrolü daha fazla yer altında tutmak istemeyen II.Abdülhamid, çözümü yabancı şirketlere imtiyaz vermekte bulmuştu. İnönü

döneminde de süreç benzer bir noktaya gelse de bu dönemde imtiyaz seçeneği kabul görmeyecektir.

Türkiye’yi kuran irade, var olduğuna inanılan petrolü milli imkânlarla çıkarmak istiyordu. Bu hususta önemli çalışmalar da yapılmıştı. Fakat kuruluşundan 1950’ye kadar olan süreçte, devletin kendi imkânlarıyla petrol bulma ve petrolü çıkarma kabiliyeti oldukça sınırlı kalmıştı. Misal göstermek gerekirse, belli bir bölgede yabancı ülkeler 10-15 sondaj kuyusuyla araştırma yaparken, MTA sadece bir sondajla petrol araması yapmaya çalışıyordu. Bu durum petrol arama süresini uzatırken petrolü bulma ihtimalini de düşürüyordu (Yurtoğlu, 2017, s. 152).

Nitekim 1935 – 1950 yıllarını kapsayan dönemde MTA’nın yaptığı sondaj ve alınan sonuçlar şu şekildeydi;

Tablo 3.1. 1935 – 1950 yıllarında MTA’nın Raman Dışında Yaptığı Sondaj Faaliyetleri

Kuyunun Adı	Bölge	Başlama Tarihi	Bitirme Tarihi	Derinlik (m)	Alınan Sonuç
Basbirin-1	Siirt	13.10.1934	15.06.1936	1351	Az petrolü su
Hoşkøy-1	Trakya	02.06.1935	31.07.1935	111	Petrol emaresi
Hoşkøy-2	Trakya	02.08.1935	30.08.1935	136	Bir miktar petrol
Hoşkøy-3	Trakya	14.09.1935	30.09.1935	55	Petrol emaresi
Hoşkøy-4	Trakya	08.10.1935	24.10.1935	53	Petrol emaresi
Mürefte-1	Trakya	01.04.1936	02.07.1936	156	Az petrol ve gaz
Mürefte-2	Trakya	03.07.1936	10.09.1936	331	Bir miktar petrol
Mürefte-3	Trakya	11.09.1936	10.10.1936	193	Petrol emaresi
Mürefte-4	Trakya	11.10.1936	07.11.1936	183	Petrol emaresi
Mürefte-5	Trakya	22.11.1936	13.12.1936	177	Petrol emaresi
Mürefte-6	Trakya	14.12.1936	11.03.1937	97	Petrol emaresi
Hermiş-1	Siirt	14.01.1937	21.07.1938	942	Kükürtlü gaz

Mürefte-7	Trakya	12.03.1937	11.06.1937	152	Petrol emaresi
Mürefte-8	Trakya	12.04.1937	27.07.1937	257	Petrol emaresi
Mürefte-9	Trakya	20.07.1937	31.07.1937	29	Petrol emaresi
Kürzot-1	Van	28.06.1938	01.08.1938	122	Petrol emaresi
Kabahöyük	Trakya	23.07.1938	07.01.1939	371	Petrolsüz
Kürzot-2	Van	02.08.1938	17.09.1938	148	Petrol sızıntısı
Hermiş-2	Siirt	17.09.1938	31.05.1939	632	Kükürtlü gaz
Kerbent	Siirt	29.10.1938	20.04.1939	1031	Hafif petrol emaresi
Gercüş	Siirt	13.08.1939	27.02.1940	638	Petrol emaresi
Hocalı (RI)	Adana	22.11.1939	09.04.1940	456,50	Terk
Ekver-1	Hatay	05.04.1940	11.12.1940	430	Petrolsüz
Ekver-2	Hatay	16.12.1940	25.03.1941	361	Petrolsüz
Garzan-1	Siirt	01.12.1944	09.03.1947	1510	Kaza. Çalışma tatil
Polatlı	Ankara	21.03.1945	31.07.1945	302	Petrolsüz
Gaziantep	Gaziantep	01.11.1946	01.05.1947	464	Kükürtlü gaz
Ağızkara-1	Adana	20.12.1949	25.11.1950	1899	Terk
Hocalı-1	Adana	12.02.1950	21.12.1950	935	Terk

Kaynak: (Yurtoğlu, 2017, s. 153-154).

Tabloyu detaylıca incelediğimizde, MTA'nın Raman hariç 1935 yılında 4; 1936 yılında 5; 1937'de 4 ve Atatürk'ün vefat ettiği yıl olan 1938'de 5 yeni sondaj çalışması başlattığı görülür.

İkinci Dünya Savaşına denk gelen yıllarda ise MTA yine Raman hariç 1939'da 2; 1940'ta 2; 1944 ve 1945'te ise 1'er yeni sondaj çalışması başlatırken; 1941, 1942 ve 1943 yıllarında herhangi yeni bir sondaj çalışmasının olmadığı görülür. Zira bu yıllar, dönemin Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen'in MTA içinde ciddi sıkıntıların yaşandığını iddia ettiği döneme denk gelmesi bakımından da dikkat çekicidir.

1946'dan Demokrat Parti'nin iktidara geleceği 1950'ye kadar olan yaklaşık 4 yıllık dönemde ise MTA'nın Raman dışında toplam 3 yeni sondaj çalışması başlattığı, bu sondajlardan ikisinin 1950 Kasım ve Aralık aylarında terk edildiği görülür.

Yapılan sondaj çalışmaları, dönem gazetelerini incelediğimizde zaman zaman yer aldığı görülür.

Gerek Osmanlı döneminde gerekse Lozan'da yaşanan sıkıntılar, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, Türkiye'yi yöneten irade üzerinde derin bir iz bırakmış ve iktisadi alanda iktidarın adım adım devletçi bir politikaya yönelmesine sebep olmuştu. Bu yönüyle düşünüldüğünde, Standar Oil firmasının ısrarlı şekilde devam eden imtiyaz talebine İnönü iktidarının olumsuz cevap vermesi, tabii bir sonuçtur.

Fakat İkinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan ekonomik gelişmeler ve Sovyet Rusya'nın savaş sonrası tutumu, Türkiye'yi günden güne zorluyor, bu yönüyle de tarih yeniden tekerrür etmeye başlıyordu.

Bu dönemde ekonomisini ve güvenliğini sağlamlaştırmaya çalışan Türkiye, Amerika'nın desteğini ve yardımını alabilmek için ülkenin iktisadi politikalarına doğrudan müdahale edilmesine de izin vermiş oluyordu. Bu yönüyle yaşananları “yeni bir kapitülasyon” olarak tanımlayanlar da oldu (Ay, 2021, s. 61).

3.3. 1950 Seçim Beyannamelerinde Petrol Meselesi

İktidardaki CHP'nin meclis grubu, 21 Mart 1950 tarihinde gerçekleştirdiği son toplantısında, Türkiye Genel Seçimlerinin 14 Mayıs 1950'de yapılmasını kararlaştırmıştı.

Cumhuriyet Gazetesi haberi “CHP grubunun seçimler için kararı” başlığıyla vererek, seçimin tarihini; “Dün son içtimainı akteden grup, meclisin 24 Martta yenileme kararı vermesini ve seçimlerin 14 Mayısta yapılmasını kararlaştırdı” şeklinde okurlarına duyurdu (Cumhuriyet, 22.03.1950).

Demokrat Partili vekil Hasan Polatkan, 14 Mayıs 1950’de seçim kararı alan CHP’ye meclis kürsüsünden seslenerek, seçimlerin Haziran’da yapılmasının daha uygun olabileceğini şu sözlerle ifade eder;

Muhterem arkadaşlar; Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubundan almış olduğu bir karar neticesinde, milletvekilleri seçiminin yenilenmesi hususunda meclise bir teklif getirmiş bulunuyor.

Demokrat Parti, 21 Temmuz 1946 tarihinden beri her vesile ile seçimlerin yenilenmesi lazım geldiğini ortaya koymuş ve bunu esaslı bir mevzu olarak ele almıştır.

Ancak bugün milletvekili seçiminin yenilenmesi için getirilmiş olan bu teklif kabul edildiği takdirde, seçim kanununa göre 14 Mayısta milletvekilleri seçimini yapmak gerekmektedir.

Milletvekili seçimlerinden önce yapılması bir zaruret olan muhtar ve belediye seçimlerini bir kenara bıraksak bile, bu tarihlerde yurdumuzun bilhassa Şark bölgesinde normal bir muvasala teminine imkân bulamamaktayız.

Denilebilir ki bu, Demokrat Parti teşkilatı için olduğu kadar diğer partiler için de vârittir. Böyle bir itiraz da ileriye sürülebilir. Fakat vaziyet böyle değildir. Vatandaşın oyunu zahmetsizce kullanabilmesi, seçimlerin iştirak nispetinin artması, köyler, kasabalar ve şehirler arasında normal bir muvasalanın teminine imkân bulunmaması için bu seçimlerin hiç olmazsa Haziran ayı ortasında yapılması uygun olur. (TBMM TD, 24.03.1950)

Bir önceki genel seçimlerin CHP tarafından bir yıl erkene çekilmesi sebebiyle Demokrat Parti, tam bir seçim hazırlığı yapamamış, seçim beyannamesi dahi hazırlayamamıştı. Şimdi ise 1950 seçimlerinin birkaç ay bile olsa sonraya bırakılmasını teklif eden Demokrat Parti’nin bu talebi de olumlu karşılanmayacak ve seçimlerin 14 Mayıs 1950’de yapılması kararlaştırılacaktır. Karar, Resmi Gazete üzerinden 27 Mart 1950’de şu şekilde tebliğ edildi;

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin 24/3/1950 tarihinde Milletvekilliği seçiminin yenilenmesine karar verdiği, Milletvekilleri Seçim Kanunun altıncı maddesi gereğince bütün vatandaşlara ilan olunur. Yeni seçim Mayıs’ın 14’üncü Pazar günü yapılacaktır. (Resmi Gazete, 27.03.1950)

Akşam Gazetesi haberi okuyucularına; “Meclis, seçimi yenileme kararı verdi. Karar 22 muhalife karşı 299 oyla kabul edildi” şeklinde duyurdu. Gazete aynı zamanda Demokrat Partili vekil Hasan Polatkan’ın seçimin ertelenmesiyle ilgili teklifine de ilk sayfadan yer verdi. Dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay’ın meclis kürsüsünden yaptığı hitabeye de, Akşam Gazetesi iç sayfadan genişçe bir yer ayıracaktır (Akşam, 25.03.1950).

Cumhuriyet Gazetesi ise “Meclis Dün Gece Fesih Kararı Verdi” manşetini kullanarak haberi duyuracaktır (Cumhuriyet, 25.03.1950).

Türkiye, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacak olan Genel Seçimlere hazırlanırken, bu döneme ait bazı önemli gazeteler ve desteklediği siyasi partiler şu şekildeydi;

Tablo 3.2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Sırasında Yayın Yapan Bazı Gazeteler, Başyazarları ve Desteklediği Partiler

Gazete Adı	Başyazarı	Desteklediği Parti
Zafer	Mümtaz Faik Fenik	DP
Cumhuriyet	Nadir Nadi	DP
Milliyet	Ali Naci Karacan	DP
Hürriyet	Sedat Simavi	DP
Vatan	Ahmet Emin Yalman	DP
Son Posta	Selim Ragıp Emeç	DP
Son Saat	Cihat Baban	DP
Yeni Sabah	-	DP
Ulus	Hüseyin Cahit Yalçın	CHP
Akşam	Necmettin Sadak	CHP
Vakit	Asım Us	CHP
Son Telgraf	Etem İzzet Benice	CHP

Kudret	Nurettin Ardıçoğlu	MP
--------	--------------------	----

Kaynak: (Koçlar, Özduygün, 2017, s. 272).

14 Mayıs 1950 seçimleri yaklaşırken, seçime girecek olan partiler, seçim beyannamelerini tek tek açıklamaya başladı. 1950 Genel Seçimleri için CHP'nin hazırladığı Seçim Beyannamesinde, petrol mevzuuyla ilgili ayrı bir başlığa yer verildiği görülür. Beyannamede; “Petrol İşletmesi Kurulacaktır” başlığıyla yer alan kısımda şu vaatlerde bulunulur;

Artık bir işletme mevzuu haline gelmiş olan petrollerimizi, ham veya tasfiye edilmiş olarak kullanmaya hız vereceğiz. Kurulacak petrol işletmesi idaresine büyük ve küçük millî sermayenin ve mâkul şartlarla gelecek yabancı sermayenin iştirakine imkân vereceğiz. (Kaynar, Kalkan, 2002, s. 145)

CHP'nin beyannamesinde dikkat çeken bir diğer husus ise özel sermaye ve devletçilik konusunda açılan başlıklar olmuştur. CHP, bir anlamda o güne kadar uyguladığı Devletçilik anlayışını yeniden izaha çalışarak, seçilmesi durumunda yeni politikalarının nasıl olacağını şu sözlerle açıklar;

Partimiz, millî ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yolu ile milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacı ile Devletçilik prensibini benimsemiştir. Bizim Devletçiliğimiz büyük maden işletmelerinin, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüsler ile kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve posta, telgraf ve telefon gibi teşebbüslerden ibarettir...

-Yabancı Sermaye

Türkiye’de iş görmek isteyen ve medenî memleketlerce kabul edilmiş milletlerarası şartlara uyacak yabancı sermaye için kapılarımız açık tutulacaktır. Yabancı sermayeyi teşvik için bu yıl çıkarılmış olan teminat kanunu, bu yolda sağlam bir zemin hazırlamıştır. (Kaynar, Kalkan, 2002, s. 146)

CHP'nin beyannamesine karşılık Demokrat Parti'nin açıklayacağı beyanname de hiç şüphesiz merakla beklenecektir. Ancak seçime sayılı günler kalmasına rağmen Demokrat Parti'nin beyanname vermemiş olması, CHP tarafından tenkit edilir. Bursa mitinginde İsmet İnönü, Demokrat Parti'nin tutumuyla ilgili şu sözleri söyler;

Çok teessüf ederim ki Demokrat Parti'nin seçim beyannamesinde bizim nelerimizi eksik gördüğünü ve memlekete yapıcı olarak yeni ne fikirler getirdiğini derli toplu okumak henüz müyesser olmadı.

Bugün Mayıs'ın yedisi. Seçim için karşı fikirlerin münakaşasına daha üç günümüz bile tamam olarak kalmamıştır. Memleket mukadderatında mesuliyet iddia etmek mevkiinde bulunan bir siyasi partinin kıymetli fikirlerini halk efkarından bu kadar gizli tutmasını anlamak güçtür ve münakaşa etmek için halkı kafi zamandan mahrum etmeğe de hakları yoktur sanıyorum. (Cumhuriyet, 8.05.1950)

Demokrat Parti'nin beklenen seçim beyannamesi, nihayetinde 9 Mayıs 1950'de açıklandı. CHP'nin yayın organı konumunda olan Ulus Gazetesi, Demokrat Parti'nin beyannamesine ilk sayfadan küçük bir yer ayırarak; "İnönü'nün Israrı Üzerine, D.P. Beyannamesi Nihayet Çıkabildi" başlığını atar. Gazete, söz konusu beyannamenin içeriğini de şu gerekçelerle tenkit edecektir;

Bir müdafaaanameden ibaret olan bu vesika, D.P. iktidarının memlekete sarıh hiçbir şey vadedemediğini ortaya koyuyor. (Ulus, 9.05.1950)

Demokrat Parti yanlısı Cumhuriyet Gazetesi ise "Demokrat Parti Dün Seçim Beyannamesini Yayınladı" başlığını kullanarak, beyannamedeki; "Bir iktidar değişikliği halinde memlekette maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceğiz" (Cumhuriyet, 9.05.1950) şeklindeki ifadelerin öne çıkarıldığı görülür.

Akşam Gazetesi ise Demokrat Parti'nin beyannamesine ilk sayfadan oldukça geniş bir yer ayırır. "Demokrat Parti Seçim Beyannamesini Neşretti" başlığını kullanan gazete, Demokrat Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi'ne ait beyannamenin muhtelif noktalarını tenkit ettiğini belirtir (Akşam, 09.05.1950).

Demokrat Parti'nin beyannamesi hakkında Ulus Gazetesinin yaptığı eleştirilerin tamamen yersiz olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Zira Demokrat Parti'nin 1950 seçimleri için açıkladığı beyanname, CHP'nin seçim beyannamesi gibi kapsamlı olmadığı görülür. Akşam Gazetesinin de değindiği üzere Demokrat Parti'nin beyannamesi, daha çok CHP beyannamesindeki muhtelif noktaların tenkit edildiği bir içeriğe sahipti. Bu yönüyle de kuvvetle muhtemeldir ki CHP beyannamesinin açıklanmasından sonra yazımına başlanmıştı.

Demokrat Parti'nin seçim beyannamesini incelediğimizde ise petrol konusuna ilişkin herhangi bir bilginin bulunmadığını görüyoruz. Bu durum aslında Demokrat Parti'nin hazırladığı beyannamenin yazılış biçiminden kaynaklandığı düşünülebilir.

Zira CHP beyannamesindeki eksik ya da hatalı konuların eleştirisi üzerine yazılan bir beyannamede petrol konusunun yer almamış olması, bu konuda CHP beyannamesi ile benzer görüşlerin paylaşıldığı şeklinde yorumlanabilir.

3.4. Demokrat Parti Dönemi ve Devletçilik Anlayışı

14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimler, Demokrat Parti’nin zaferiyle sonuçlandı. CHP’nin yayın organı Ulus Gazetesi, seçim sonucu haberini; “Milletimizin verdiği karar Pazar günü seçimde tecelli etti. C.H.P. iktidarı devrediyor” başlığıyla manşetten verdi. Alt başlıkta ise; “C.H. Partisi meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkid partisi olarak vazifesine devam edecektir” (Ulus, 16.05.1950) ifadelerine yer verir.

Ulus Gazetesinin seçim sonuçlarına verdiği tepkiyi baş sayfasına taşıyan Akşam Gazetesi ise Ulus Gazetesinin baş makalesindeki; “İnönü milletin iradesi karşısında alelade bir vatandaş sıfatıyla siyasi mücadelede yerini alıyor” şeklindeki ifadelerine yer verdiği görülür. Ayrıca gazete, Türkiye’deki seçim sonuçlarıyla ilgili İngiliz basınına yansıyan haberlere de yer ayırarak, Times’da yer alan değerlendirmeyi şu şekilde okurlarına aktarır;

Halk evvelki idareden memnun değildi. Genç nesil de demokratik değişiklik istiyordu. Bugünkü neticeleri iyiye doğrudur. Mafih Türkiye’yi birçok tehlikelerden atlatan İnönü hakkında sempati duyuluyor. (Akşam, 16.05.1950)

Seçim sonuçlarının gerek basında, gerek halkta, gerekse İnönü cephesinde büyük bir olgunlukla karşılandığı görülmektedir. Bu duruma Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi’de şu sözlerle dikkat çeker;

14 Mayısı Türk Milleti başarılı bir imtihan günü olarak daima hatırlayacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki bugün kansız, ihtilâlsiz bir iktidar değişikliğine şahit oluyoruz. Demokratik sistemin temeli sayılan halk iradesi yurdumuzda tam bir olgunlukla gerçekleşti.

Seçime iştirak nispeti ileri Batı milletlerinde de az görülen bir yüksekliğe varmıştı. Memleketimizin her köşesinde milyonlarca vatandaş, hiçbir hadiseye meydan vermeksizin sandık başlarına giderek sükûn ve emniyetle reyini kullandı. (Cumhuriyet, 16.05.1950)

Demokrat Parti’nin zaferle çıktığı genel seçimler sonrası, Türkiye’de yeni bir dönem başladı. 7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti’nin özellikle devletçilik

anlayışı, serbest girişime daha fazla imkân tanıyacak şekildeydi. Bu hususta Demokrat Parti'nin parti tüzüğünde yer alan devletçilik anlayışı şu şekildedir;

Devletçiliği, ekonomik alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an önce doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah düzeyini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya ekonomik faaliyetlere girişmesi, gerekse teşvik ve yardım yolları ile özel teşebbüs ve sermayenin genel yararlarına en uygun şekilde ve hızla gelişmesinde görev alması anlamında anlıyoruz...

Özel teşebbüs menfaatleri genel menfaatin te'lifi ve korunması zaruretiinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, ekonomik koşullarımızın çizdiği yoldur. (Baytal, 2007, s. 550)

Buna göre Demokrat Parti için devletçilik; ekonomik koşullardan kaynaklı çizilmiş zorunlu bir yoldur. Bu nedenle Demokrat Parti “Devletçilik” tanımını yaparken herhangi bir sektörel sınırlamaya gitmez.

CHP'nin seçim beyannamesinde ise Devletçilik anlayışıyla ilgili; “Bizim Devletçiliğimiz büyük maden işletmelerinin, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüsler ile kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve posta, telgraf ve telefon gibi teşebbüslerden ibarettir” (Kaynar, Kalkan, 2002, s. 146) şeklinde bir ifadenin yer alması dikkat çekicidir.

Beyannamede devletçilikle ilgili çizilen sınırlar dikkate alındığında, Demokrat Parti'nin devletçilik anlayışının, CHP'den farklılaştığı görülür. Zira özellikle 1954'te petrol politikasıyla ilgili Demokrat Parti'nin atacağı adımlar, CHP'nin devletçilik anlayışına ciddi şekilde ters düşecektir.

Buna binaen, 1950'de CHP'nin ve Demokrat Parti'nin gerek Devletçilik anlayışında gerekse dış siyasette yakın çizgide oldukları anlaşılmaktadır. Seçim sırasında Demokrat Parti'nin CHP'ye yönelik eleştirileri de ağırlıklı olarak ekonomi üzerine olduğu görülür.

Seçimlerden hemen önce Celal Bayar'ın Kastamonu'da yaptığı konuşmayı; “C.Bayar, Kastamonu'da Mali Politikayı Tenkit Etti” başlığıyla yayımlayan Cumhuriyet Gazetesi, Bayar'ın; “Bir iflas tehlikesi karşındayız. Marshall planı olmasaydı, bu iflas tahakkuk etmiş olacaktı. Dış politikada iyi yol tutan hükümetle

beraber oluşumuza muvazaa diyecek bedbahtlar varsa onları kendi hallerine bırakır geçer gideriz” (Cumhuriyet, 1.05.1950) şeklindeki sözlerine yer verir.

Bayar’ın bu sözlerinden, Demokrat Parti ile CHP’nin dış siyasette aynı fikirde oldukları anlaşılmaktadır.

3.5. Yeni Petrol Politikasının Şekillendiği Yıllar ve Barker Raporu

Demokrat Parti, iktisadi refahın sağlanabilmesi hususunda petrolün vazgeçilmez bir öneme haiz olduğunu biliyordu. Devletin o güne kadar kendi imkânlarıyla petrol çıkarma kabiliyeti de ortadaydı. Bu koşullar altında Demokrat Parti’nin çözümü batılı devletler oldu.

Aslında CHP iktidarının son günlerinde, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türk siyaseti ciddi şekilde Batı’ya yönelmişti. Amerika ile imzalanan yardım anlaşmaları ise Türkiye’nin uyguladığı politikalarda köklü bir değişimi zorunlu kılıyordu. Ayrıca yine bu dönemde ülkede yabancı şirketler vasıtasıyla petrol araması gerçekleştirmiş ve bu sayede ümit verici gelişmeler yaşanmıştı.

Misal vermek gerekirse; MTA ve Amerikalı petrol şirketinin sondaj çalışmaları sonucunda, ismi “İnönü Kuyusu” olarak değiştirilen Raman-9 kuyusundan müspet sonuçlar elde edilmişti. Fakat bu çalışmalar, Yabancı şirketlere herhangi bir imtiyaz vermeden, bedeli karşılığında yapıldığı görülmektedir.

Buradaki esas sorun, petrol arama faaliyetlerinin oldukça maliyetli olmasıdır. İhtiyaç duyulan makine ve petrol arama faaliyetleri için yabancı şirketlere ciddi ödemeler yapılması gerekiyordu. Oysa devletin o dönemki bütçesi, bu işler için çok yetersizdi.

Bu yetersizliğe rağmen İnönü iktidarının, devletçilik anlayışıyla hareket ederek imtiyaz tavizi vermediği görülür. Zira Amerikan Standart Oil şirketinin Ekonomi Bakanına açık açık yaptığı imtiyaz teklifi de bu nedenle kabul görmemişti.

Demokrat Parti’nin ise kısa zaman içinde imtiyazlar da dâhil her yola başvurarak ülkede petrol çıkarma gayesine girmesi, İnönü’yü ciddi şekilde tedirgin edecektir. Ülkede izlenen petrol politikasının bu denli değişmeye başlaması, dönemin Türk basınında da ciddi şekilde yer bulacaktır.

Demokrat Parti'nin petrol arama politikasının şekillendiği 1950'li yılların başında, Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 20 milyondur. 14 Şubat 1941 tarihinde 2/15169 sayılı kararname ile kurulan Petrol Ofisi, anlaştığı beş yabancı şirket vasıtasıyla ülkenin petrol ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu (Atlı, 2020, s.122).

Şüphesiz Türkiye'nin içinde bulunduğu durum, ülkeyi ekonomik anlamda her geçen gün daha fazla zorluyordu. Artan petrol ihtiyacının milli unsurlar tarafından karşılanabilmesi için devletin 1935'ten 1951 yılına kadar olan dönemde petrol arama faaliyetlerine yaptığı masraflar ise şu şekildeydi;

Tablo 3.3. 1935-1951 Yıllarında Türkiye'nin Petrol Arama Faaliyetleri için Yaptığı Harcamalar

Yıllar	Yapılan Harcama (Masraf)
1935	187.909
1936	409.663
1937	818.991
1938	550.258
1939	466.272
1940	722.171
1941	646.011
1942	520.758
1943	873.991
1944	1.660.765
1945	815.765
1946	1.193.493
1947	2.937.312
1948	7.173.035

1949	11.187.838
1950	8.858.482
1951	6.946.220 (Tahmini masraf)
Toplam	45.968.934

Kaynak: (BCA, 30.1.0.0/73.465.8).

Söz konusu tablo incelendiğinde, petrol arama faaliyetleri için yapılan masrafların 1947'den sonra kayda değer şekilde arttığı; yapılan toplam harcama miktarının da 45.968.934 liraya ulaştığı görülür.

Bu harcama içinden Raman bölgesi için 31.656.035 lira, diğer bölgeler için de 14.312.899 lira bütçe ayrılmıştı (BCA, 30.1.0.0/73.465.8).

Ayrılan bu bütçeye rağmen, petrolün daha modern imkânlarla araştırılabilmesi için daha fazla bütçeye ihtiyaç duyuluyordu. Bu durum, kısıtlı bir ekonomiye sahip Türkiye için karşılanması zor, ciddi bir yükü.

Demokrat Parti iktidara geldikten hemen sonra petrol konusunda yeni bir politika üretme çalışmalarına başladı. Seçimler sırasında Demokrat Parti'yi destekleyen Zafer Gazetesi, 14 Ağustos 1950 tarihinde "Petrol Politikası" başlığıyla konuyu şu şekilde haberleştirdi;

Türkiye'deki petrol istihsalinin memleket ihtiyacının altında birini temin edebileceği İşletmeler Bakanlığınca yapılan son tetkiklerden anlaşılmıştır.

Fakat şimdiye kadar bir petrol politikası hazırlanmamış olduğu için petrol işletmemizin ne şekil alacağı hususunda katî bir fikir bulunmamaktadır.

Öğrendiğimize göre hükümet bu çok mühim mevzuu ele alarak bir petrol politikasının ana hatlarını tesbite çalışmaktadır. Bugün için el değmemiş bir mevzu olan petrol davamız bu politika sayesinde aydınlığa kavuşacaktır. (Zafer, 14.08.1950)

Gazetenin verdiği haberden de anlaşılacağı üzere, Demokrat Parti bu yıllarda henüz bir petrol politikası belirleyememiş ancak bu hususta ciddi bir çalışma içerisine girmişti.

1950 Genel Seçimleri sırasında Celal Bayar'ın basına yansıyan; “Bir iflas tehlikesi karşısındayız. Marshall planı olmasaydı, bu iflas tahakkuk etmiş olacaktı” (Cumhuriyet, 1.05.1950) şeklindeki sözleri, hem ülkenin ekonomik durumunu, hem de Amerikan yardımlarına olan ihtiyacı gösteriyordu.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlardan ötürü, Amerika'dan gelecek olan bu yardıma ne CHP, ne de Demokrat Parti iktidarları hayır diyebilmişti. Bilakis bu yardımların alınabilmesi için her iki parti de büyük bir gayret gösterdi. İktidara gelen Demokrat Parti, yeni petrol politikasını da bu şartlara göre şekillendirmeye çalışacaktı.

Demokrat Parti'nin petrol konusunda yeni bir politika üretme çalışmalarının 1951 yılında da devam ettiği görülür. Adnan Menderes, 30 Mart 1951 tarihinde yaptığı meclis konuşmasında şu ifadeleri kullanır;

Yakıt ve petrol işlerimizin de yeni hükümetin müspet bir neticeye bağliayacağı mevzular arasında yer alacağını bilhassa tebarüz ettirmek isteriz. (TBMM TD, 30.03.1951)

CHP iktidarının son günlerinde dönemin başbakanı Şemsettin Günaltay, Türk ekonomisinin geliştirilmesi hususunda incelemeler yapması için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasından talepte bulunmuş; bu talep üzerine de banka James M. Barker başkanlığında bir heyeti, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk günlerde Türkiye'ye göndermişti.

Heyet incelemelerini tamamladıktan sonra raporunu 15 Mayıs 1951'de Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasına sundu. Bankada söz konusu raporu Türkiye'ye gönderdi (Semiz, Toplu, 2021, s.114-115).

James M. Barker'in başkanlığını yaptığı heyetin hazırladığı bu rapor; maliye, tarım ve ticaret, sanayi, maden, bayındırlık ve enerji, milletlerarası ekonomik durum, eğitim, sağlık ve son olarak turizm olmak üzere toplam dokuz ana başlıkta hazırlandı. 330 sayfalık bu raporun önemli bir kısmı, yapılması istenen genel bir reform üzerineydi (BCA, 30.1.0.0/134.873.8).

Barker raporunda Türkiye'nin oluşturmaya çalıştığı yeni maden politikasıyla ilgili şu tavsiyelerde bulunuldu;

1) 1953 senesinden sonra, hâlihazır yatırım programının neticeleri belli oluncaya kadar, Zonguldak kömür havzasının inkişafı için hiçbir taahhüde girişilmemelidir.

2) Hususi maden arama ve işletme faaliyetlerine yol açacak birer madencilik politikası kabul edilmelidir. Hükümetin, hususi sermayedar grupları petrol araştırma ve işletmelerinden uzak tutma politikasını yeniden tetkik etmesi lazımdır

3) Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yapılan tetkiklerin neticeleri halkın istifadesine açık olmalıdır. (BCA, 30.1.0.0/134.873.8)

Barker raporunu inceleyen heyetin madenlerle ilgili hazırladığı değerlendirme raporu ise şu şekildedir;

MTA'nın bir amme teşekkülü olması ve hususi teşebbüslere mesaisinin neticesine dair kolayca ve serbestçe malumat vermesi, yerinde bir temennidir.

Nihayet; petrol araştırmalarında MTA'nın yanı sıra hususi arayıcılara da yer verilmesi hakkındaki görüşü, bugünkü şartlara göre sağlam olarak vasıflandırmak mümkündür.

Elverir ki, bu araştırmalarla elde edilen neticeler gizlenmeksizin aynen ve tamamen devlete intikal edebilsin ve intikal etmesi için gereken tedbirler alınmış bulunsun.

Petrol işletmesine gelince; bu sahaya hususi müteşebbislerin müştereken veya münferiden katılmaları doğru olacaktır. (BCA, 30.1.0.0/134.873.8)

Söz konusu raporda ve raporu inceleyen heyetin tavsiyelerinde; maden arama ve işletme faaliyetlerinde özel teşebbüse de yer verilmesinin uygun olacağının tespiti üzerine, Demokrat Parti iktidarı, 1 Ağustos 1951 tarihinde, 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanununu çıkardı. Kanunun ilk maddesi şu şekilde yer alır;

Memleket ekonomisinin kalkınmasına yarayacak mahiyette olmak, Türk hususi sermayesine açık işlerde kullanılmak, her hangi bir inhisar ve imtiyazı tazammum etmemek şartıyla ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermaye bu kanunda yazılı hak ve menfaatlerden faydalanır. (Resmi Gazete, 09.08.1951)

Yabancı sermayenin teşvik edilmesiyle ilgili Demokrat Parti'nin çıkardığı bu kanuna, CHP cephesinden ve muhalif gazetelerden kayda değer bir ses yükselmediği görülür. Zira kanunda yer alan; “her hangi bir inhisar (tekel) ve imtiyazı tazammum etmemek (içermemek)” şartı, muhalefetin kaygılarını azaltmaya yetmiş ve söz konusu kanun muhalefetin de onayıyla kabul edilmişti.

Yabancı sermayenin teşvik edilmesiyle ilgili haberi Cumhuriyet Gazetesi 2 Ağustos 1951 tarihinde ilk sayfadan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Dün Kabul Edildi” başlığıyla duyurur (Cumhuriyet, 02.08.1951).

Seçimler sırasında CHP’yi destekleyen Akşam Gazetesi ise 2 Ağustos 1951’de ikinci sayfadan yaptığı haberde, muhalefetin de onayıyla kanunun kabul edildiğini vurgular (Akşam, 02.08.1951).

Ancak aynı gazete, 4 Ağustos 1951 tarihinde “Kapılar Açılırken...” başlığıyla yaptığı haberde, çıkarılan kanunla ilgili çekincelere de yer vermiştir. Söz konusu haberde şu ifadeler yer alır;

Ecnebi sermayedarların memleketimize gelmesini kolaylaştıran kanun bakalım ne suret gösterecek? Hemen Allah yurdumuzun ve milletlerarası iktisadın hayrına tecelli ettire...

Milli Mücadele, kapitülasyonların ilgası, Atatürk inkılapları, ecnebi şirketlerin tasfiyesi, Osmanlı devrindeki kötü istismarın bir aksülameli idi. Şimdi dünya başka bir gidiş takip ediyor. Türkiye’de ecnebi sermayeye kapılarını tekrar açıyor...

Bu arada Osmanlı devrinde görülen gerileme durumundan sonra ecnebi sermayenin memleketimize şayet sahiden gelecekte, çok daha müteakmil teknik ve içtimai usullerle gelmesini istemek, çorbacı mefhumunun çok üstüne çıkmasını, çalıştırdıklarını da Şarkın o meşhur bir lokma bir hırka kanaatkarlığının yükseğine fırlatmasını dilememek elden gelmiyor. (Akşam Gazetesi, 04.08.1951)

Akşam Gazetesi’nin, Osmanlı’nın gerilemesinden kapitülasyonlara; Atatürk inkılaplarından yabancı şirketlerin tasfiyesine uzanan süreci kısaca hatırlatarak; yeni çıkan kanunla ilgili çekincelere yer vermesi, dikkate değer önemli bir değerlendirmedir.

1952 yılının sonlarına doğru, Demokrat Parti dönemi petrol politikalarının esas manada şekillendiği görülür. Bu kapsamda 12 Kasım 1952’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın imzasıyla çıkarılan 3/15833 sayılı kararname oldukça önemlidir.

Bu kararname ile petrol kaynaklarımızı en kısa sürede tespit etmeleri için yabancı unsurların ülkemizde çalışmasını sağlayacak ve bu yabancıların Türk hükümetiyle anlaşma yapmasına imkân tanıyacak her türlü kanuni, idari ve mali tedbirlerin alınması emredildi. Bu emir ile o güne kadar devlet tekelinde olan petrol arama faaliyetleri, yabancı unsurlara da açılmış oldu (BCA, 30.18.1.2/130.81.3).

Yaşanan bu gelişme karşısında CHP'nin tutumu ise müspet sayılırdı. 5 Aralık 1952 tarihinde Vatan Gazetesinde yer alan “Gülek'in Petrol Hakkında Beyanatı” başlıklı haberde, Eski Bayındırlık Bakanı ve dönemin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in şu sözlerine yer verilir;

Türkiye’de petrol vardır kanaatindeyiz. Bunu işletmek için muazzam mali kaynaklara ve teknik bilgiye ihtiyaç vardır. Bu sahada yabancı sermaye ile işbirliği etmek memleketin önemli meselelerindendir. Bu kadar milli mühim meselede iktidarın bir olup bitti politikası gütmemesi gerekir.

Petrol mevzuunda muhalefetle istişare etmek ve bir milli anlayış ile işi ele almak en iyi şartları elde etmek için yegane yoldur. (Vatan, 05.12.1952)

Kasım Gülek'in bu sözleri, 5 Aralık 1952 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde de “Petrol Politikası ve Muhalefet”(Cumhuriyet, 05.12.1952) başlığıyla yer alacaktır.

Söz konusu haberler incelendiğinde, CHP'nin Demokrat Parti'nin şekillendirdiği yeni petrol politikasından çok da rahatsızlık duymadığı; asıl meselenin Demokrat Parti'nin muhalefete danışmadan süreci yönetmesi olduğu görülür.

12 Kasım 1952’de çıkarılan kararname ile Demokrat Parti’nin Türk petrol siyasetinde yapmaya çalıştığı değişim, Amerikan basınında da yer alacaktır. Bu yeni petrol politikasıyla ilgili olarak 9 Aralık 1952 tarihinde “New York Journal of Commerce” adlı gazetenin başmakalesindeki hükümete ait şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir;

Petrol kaynakları ecnebi sermaye tarafından geliştirilen İran, Irak ve Suudi Arabistan’ın hilafına Türkiye, 30 seneden beri kendi petrolünü, Hükümet inhisarı ile işletmeye çalıştı. Ankara şimdi, elde edilen terakkilerin ızdırap verici derecede ağır olduğunu ve yaratılan endüstrinin de pek verimli olmadığını kabul ediyor.

Şimdi ise tutulan yoldan geri dönüyor, petrol endüstrisi üzerindeki devlet inhisarını kaldırıyor ve yabancı sermayeyi işi ele almağa davet ediyor. (BCA, 30.1.0.0/102.639.11)

24 Ocak 1953 tarihli Amerikan Plain Dealer Gazetesi ise ”Türkiye Yolu Gösteriyor” başlığıyla yayımladığı haberde, Türkiye’nin Devletçilik politikasından uzaklaşmak için çaba sarf ettiğini şu sözlerle dile getirir;

Dünyanın pek az memleketi şahsi teşebbüsü teşvik edip devletçilikten uzaklaşmak için Türkiye kadar gayret sarf ediyor. (BCA, 30.1.0.0 / 103.641.8)

Yine Amerikan Springfield News gazetesi, 17 Ocak 1953 tarihinde yayımladığı “Türkiye Umumi Temayülün Aksine İstikamet Alıyor” başlığıyla yaptığı haberde şu satırlar yer alır;

Türkiye’nin Devlet malı olan petrol sahalarını yabancı işletmelere açmak suretiyle bu temayyüllerin aksine bir harekette bulunması ferahlık verici bir hadisedir.

Türkiye bu sahaları kendi vasıtalarıyla geliştiremeyeceğini temamilen idrak etmiş bulunmaktadır. (BCA, 30.1.0.0 / 103.641.8)

Amerikan basınında da yer alan bu haberler, Türkiye’nin petrol politikası ve devletçilik anlayışında yaşanan değişimin Amerika’da da yakından takip edildiğini gösteriyordu.

Bu dönemde Demokrat Parti, özellikle Türkiye’nin petrol politikasında köklü bir değişikliğe hazırlanıyordu. Zira 1 Ağustos 1951 tarihinde çıkarılan 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” ile 12 Kasım 1952’de çıkarılan 3/15833 sayılı kararname, 1954’te çıkartılacak olan 6326 sayılı yeni Petrol Kanunun alt yapısını oluşturuyordu.

Hükümetin bu dönemdeki petrol politikasının tam olarak anlaşılabilmesi hususunda dönemin İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı’nın 20 Kasım 1952 tarihli Cumhuriyet Gazetesine verdiği röportaj oldukça önemlidir. Bakan Yırcalı’nın izahatı şu şekildedir;

Memleketimizin toprak üstü mahsullerini olduğu gibi toprak altı zenginliklerini de kıymetlendirmeye yeni bir hız vermek için esaslı tedbirler almaktayız.

1935 yılından 1951 yılına kadar 50 milyona yakın bir para sarfı ile sadece kendi mali imkânlarımıza dayanan petrol aramalarında elde edilen neticeler, bu hususta fedakârlıkla çalışmış mühendis ve teknisyenlerimizin bütün gayretlerine rağmen tatmin edici değildir.

Bu durum karşısında hükümetimizin Büyük Millet Meclisi komisyon ve umumi heyet toplantılarında ve bilhassa bütçe müzakereleri sırasında tebarüz eden temayül ve teşvikleri de göz önüne alarak petrol mevzusunu yeni baştan gözden geçirmiş ve süratle müspet sahalara intikal ettirebilmek için yeni kararlar almıştır...

Binaenaleyh evvelce olduğu gibi yalnız kendi mali ve teknik imkânlarımıza dayanmak suretiyle uzun vadeli bir çalışma tarzını bir tarafa

bırakarak petrol kaynaklarımızın vüsatları mikyasında ve milletimizin hamleli kalkınmasına muvazi bir seyirle en kısa bir zamanda yabancı sermaye ve ihtisasından geniş ölçüde istifade ederek değerklenmesini zaruri görmekteyiz. Bu ana prensibimizi, petrol kanunun verdiği salahiyyete dayanarak bir kararname ile tespit etmiş bulunmaktayız. Bu suretle toprak altında uyuyan milli zenginliğin bir an evvel istihsal hayatımızın ve milli gelirimizin inkişafı emrine girmesini temin edeceğini ümit etmekteyiz. (Cumhuriyet, 30.11.1952)

Bakanın açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, devlet artık tamamen kendi mali ve teknik imkânlarıyla petrol arama işinden vazgeçmiştir. Teşvik yasası kapsamında petrol arama işinin yabancılar vasıtasıyla yaptırılması, devletin esas gayesi haline getirildi.

Ayrıca bakanın açıklamalarından, Raman ve Garzan petrollerini işlemek üzere kurulması planlanan Batman rafinerisinin, ihale usulüyle yaptırılmasının planlandığı anlaşılmıştı (Cumhuriyet, 30.11.1952).

3.6. Demokrat Parti Döneminde MTA'nın Petrol Arama Faaliyetleri

MTA'nın petrol arama faaliyetleri, Demokrat Parti döneminde TPAO'nun kuruluşuna kadar devam edecektir (Engin, Özkan. 2005, s. 19). Bu dönemde özellikle Raman Dağı ve Garzan bölgesinde önemli sondaj çalışmaları yapıldı.

Bu dönemde yapılan çalışmalarla ilgili Cumhuriyet Gazetesi'nin 30 Temmuz 1951 tarihli haberinde; "Raman'da ümitli neticeler alındı. Garzan ve Kentalan'da yapılan sondajlarda da petrol bulundu. Alakadarlar, yalnız bu bölgede günde 1000 ton petrol elde edilebileceğini söylüyorlar" ifadelerine yer verir. Gazete, bu haberi ilk sayfadan yayımlayacaktır (Cumhuriyet, 30.07.1951). Akşam ve Ulus Gazetelerinin ise bu konuyla ilgili herhangi bir habere yer vermedikleri görülür.

Demokrat Parti döneminde MTA, Raman ve Garzan bölgeleri dışında da ülkenin çeşitli yerlerinde petrol arama faaliyetleri gerçekleştirdi. 19 Haziran 1952'de dönemin Çalışma Bakanı ve İşletmeler Bakan Vekili Nuri Özsan, bu dönemde ülkedeki petrol arama faaliyetleri ve Batman'da kurulması planlanan petrol rafinerisi ile ilgili şu bilgileri verecektir;

Maden Tetkik Arama Enstitüsü tarafından yapılan aramalar sonunda Doğu illerimizin Raman ve Garzan Bölgelerinde iktisadi işletmeye elverişli petrol bulunmuştur. Bugüne kadar Raman'da 17 adet kuyu açılmış olup bunlardan 6'sında istihsal (çıkarma) yapılabilmektedir. Burada yeni 2

kuyunun daha delinmesine başlanmıştır. Raman'daki bu 6 kuyunun her birinin günlük verimi 50 – 130 ton arası değişmektedir.

Garzan bölgesinde delinen 3 kuyudan ise 2'sinde petrol istihsal edilebilmektedir. Burada son defa açılan kuyunun verimi 15 saatte 79 ton ham petroldür ki bu miktar 24 saatte 126 tona tekabül eder.

Böylece Raman ve Garzan bölgelerinde halen mevcut 8 adet müstahsil kuyunun mecmuu verimi günde altı yüz ton etrafındadır.

Kümbetalan bölgesinde bugüne kadar iki kuyu delinmiş ve henüz kati ve müspet bir netice alınamamış ise de burada petrol bulacağımızı kuvvetle ummaktayız. Delinmekte olan üçüncü kuyu yakında bunu gösterecektir.

İskenderun bölgesinde çalışmalara devam olunmaktadır... Adana bölgesinde delinen üç adet kuyu ile bu bölgenin genel hüviyetinin tespitine çalışılmaktadır...

Az önce işletmeye elverişli olduğunu işaret ettiğim Raman ve Garzan bölgeleri petrollerinin, kurulacak bir mahalli rafineride tasfiye edilmek suretiyle memleket ekonomisinin ve hususiyle Doğu illerinin kalkınması hizmetlerine tahsis için Batman'da bir petrol rafinerisi kurulması yolunda çalışmakta olduğumuz Heyetinizin yüksek malumudur.

Bu seneki bütçe müzakereleri sırasında etütlerinin devam etmekte olduğunu söylediğim bu rafinerinin inşaatı işinin Amerikalı bir müteahhitlik, mühendislik firmasına birkaç gün evvel verilmiş bulunduğunu arz ederim. (TBMM TD, 19.06.1952)

Bakanın sözünü ettiği Garzan bölgesinde ilk kuyu, 1 Aralık 1944'te İnönü iktidarı zamanında açılmıştı. Fakat Garzan-1 kuyusunun açılışında elim bir kaza yaşanmış ve Mr. Russell adında biri Amerikalı toplam dört çalışan hayatını kaybetmişti. 1945'te yaşanan bu kazaya rağmen sondaj faaliyetleri devam etmiş, ancak kuyudaki arızalar giderilemediğinden çalışmalar 9 Mart 1947'de sonlandırılmıştı (Lokman, 1958, s.101)

Garzan'da ikinci kuyu ise 1951 yılında açıldı. Cumhuriyet Gazetesinin 30 Temmuz 1951'de haberini yaptığı Garzan petrolü, Raman'dan sonraki Türkiye'nin ikinci petrol sahasıdır (Şavkılı, 2019, s. 394).

Demokrat Parti döneminde MTA'nın Raman bölgesinde gerçekleştirdiği sondaj faaliyetleri ise şu şekildedir;

Tablo 3.4. 1950–1954 yıllarında MTA'nın Raman Dağında Yaptığı Sondaj Faaliyetleri

Kuyunun Adı	Başlama	Bitirme Tarihi	Derinli	Alınan Sonuç
-------------	---------	----------------	---------	--------------

	Tarihi		k (m)	
Raman-21	26.05.1950	31.08.1950	1570	Petrolsüz
Raman-16	31.05.1950	24.03.1952	1991	Teknik arıza, terk
Raman-25	27.05.1952	24.09.1952	1459	Petrollü
Raman-17	12.07.1952	22.09.1952	1354	Petrollü
Raman-27	15.09.1952	10.10.1953	1492	Su çıkmıştır
Raman-26	30.10.1952	08.05.1953	1420	Petrollü
Raman-15	01.12.1952	14.01.1953	1420	Petrollü
Raman-22	04.02.1953	04.03.1953	1262.50	Petrollü
Raman-28	27.10.1953	24.03.1954	1427	Su çıkmıştır
Raman-13	19.06.1954	31.10.1954	1435	Petrollü
Raman-24	01.07.1954	01.11.1954	1330	Petrollü

Kaynak: (Yurtoğlu, 2017, s. 143).

MTA'nın petrol faaliyetleriyle ilgili Bakan Özsan'ın 1952 yılında yaptığı açıklamalar, Ulus Gazetesinin iç sayfasında “Raman’da elde edilen petrol, 19 Doğu iline yetecek” başlığıyla yorumsuz bir şekilde duyuruldu. Gazete, meclis konuşmalarını yayımlamakla yetinecek, herhangi bir yoruma yer vermeyecektir (Ulus, 20.06.1952).

Cumhuriyet Gazetesi ise ilk sayfadan; “Petrollerimizin işletilmesi tahakkuk safhasına girdi” başlığını atarak, bakanın kuyulardan günde 600 ton ham petrol çıkarıldığına dair sözlerine yer verir (Cumhuriyet, 20.06.1952).

Petrol mevzuuyla ilgili yaşanan bu gelişmelere karşı Cumhuriyet Gazetesinin daha alakadar olduğu; Ulus Gazetesinin iç sayfalardan meclis konuşmalarını yayımlamakla yetindiği, Akşam Gazetesinin ise konuya hiç yer vermediği görülür.

Demokrat Parti'nin o güne kadar yaptığı yasal düzenlemeler sonucunda, Raman ve Garzan'da çıkarılan petrollerimizin işletilmesi hususunda ilk anlaşma, 21

Ocak 1953'te Amerikalı "The Ralph M. Parsons Company" adlı şirketle yapıldı. Ulus Gazetesi; "Petrol tasfiyehane tesisleri kuruluyor" başlığıyla, Amerikalı şirketle Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü arasında anlaşmanın imzalandığını duyurdu (Ulus, 22.01.1953).

3.7. 1954 Türkiye Genel Seçimlerinde Petrol Politikası Tartışmaları

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 Genel Seçimleri sonrası Türkiye'de halkın da hissettiği, kayda değer bir ekonomik rahatlama oldu. 1950-1953 yılları arasında Türkiye'nin büyüme oranı %13'e yükselirken milli gelir de %38,5 arttı. Bu dönemde Amerika'dan gelen dış yardımlar ve tahıl fiyatlarındaki artış sonrası tahıl ihracatından Türkiye'ye önemli miktarda döviz girişinin sağlanması, ekonomik rahatlama önemli etkenlerdir. (Kubilay, 2014, s. 191). Bütün bunların dışında İkinci Dünya Savaşı'nın ve sonrasında Sovyet Rusya ile yaşanan gerginliklerin sonuçlanmış olması da Türkiye'yi rahatlatan bir diğer unsurdur.

Bu koşullar altında Türkiye, 10. Dönem milletvekillerini belirlemek için 1954 yılında genel seçimlere gitti. Seçimlere; Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve Demokrat İşçi Partisi olmak üzere toplam beş siyasi parti katıldı (Kaynar, Kalkan, 2002, s. 163).

Demokrat Parti, 1954 yılında yapılacak olan seçimler için herhangi bir seçim beyannamesi hazırlamadı. Dönemin seçim kanunları gereği seçim propagandası yapmasına müsaade edilen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Demokrat Parti'nin amblemi bulunan bastonuyla seçim propagandası yarışına girerek, hedeflerinin Türkiye'yi küçük Amerika yapmak olduğunu belirtti (Kaya, 2018, s. 2284-2285). Bayar bu hedefini, 1957 yılı Genel seçimleri öncesinde de; "30 yıl sonra 50 milyon nüfuslu küçük bir Amerika olacağız" (Vatan, 21.10.1957) şeklinde tekrarlar. Bayar'ın Demokrat Parti mitinglerinde yaptığı bu açıklamaların bir tezahürü olarak, yeni petrol kanunun hazırlanmasında Amerikalı petrol danışmanı Max Ball'a önemli görevler verilmesi ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan özellikle Amerikalı şirketlerin istifade edecek olması, şaşırtıcı olmamıştır.

1954 seçimleri öncesi muhalefette yer alan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti hakkında yaptığı eleştiriler, genel hatları ile şu başlıklar altında ele alınabilir;

- Ülkede yaşanan hayat pahalılığı
- Dış Borçlanma
- Basın Kanunu
- 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu
- 6326 Sayılı Petrol Kanunu (Kaya, 2018, s. 2288).

Cumhuriyet Halk Partisinin 1954 yılına ait seçim beyannamesini incelediğimizde ise petrolle alakalı herhangi bir hususa yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Buna karşılık, 27 Ocak 1954'te tartışmalı bir kararla kapatılan Millet Partisi'nin yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (Limoncuoğlu, 2018, s. 150), 1954 seçimleri için hazırladığı seçim beyannamesinde şu hususlara dikkat çekecektir;

Petrol kaynaklarımızın bizzat devlet tarafından işletilmemesi esasına dayanarak hazırlanan Petrol Kanunu dünyada mevcut mümasil kanunların en ağırı ve korkuncudur. Kapitülasyon esası üzerine hazırlanan kanun ileride memleketin basma bela kesilecek bir hüviyet taşımaktadır.

İktidarını bir çıkmazda gören Demokrat Parti, ayakta durabilmesini sağlamak için milli menfaatlerin çiğnenmesi pahasına da olsa her şeyi göze almış bulunmaktadır. (Kaynar, Kalkan, 2002, s. 182)

Osman Bölükbaşı liderliğindeki ve milliyetçi sayılabilecek bir çizgide hareket eden Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), Demokrat Parti'nin hazırladığı petrol yasasına yönelik bu denli ağır eleştiriler içeren seçim beyannamesiyle 1954'te sadece Kırşehir'de seçimleri kazanabildi. Ancak 1954 yılında Demokrat Parti tarafından hazırlanan 6429 sayılı kanunla Kırşehir, Demokrat Parti'nin kazandığı Nevşehir vilayetine bağlı bir ilçe statüsüne geçirildi (Limoncuoğlu, 2018, s. 150).

2 Mayıs 1954'te gerçekleştirilen Türkiye Genel Seçimlerini, Demokrat Parti kazanır. Cumhuriyet Gazetesi, seçimlerden bir gün sonra "Seçimi büyük ve ezici farkla D.P.'nin kazandığı tahakkuk etti" başlığıyla okuyucularına duyurdu. Gazete haberin detaylarında şu ifadeler yer verir;

Sabaha karşı saat 3'te durum şudur: Üç vilayette CHP'nin, bir vilayette CMP'nin kazandıkları anlaşılıyor. Geri kalan bütün vilayetlerde

Demokrat Parti adayları tam liste halinde milletvekili seçildiler.
(Cumhuriyet, 03.05.1954)

Her ne kadar CHP'nin 1954 yılı seçim beyannamesinde petrol mevzuu yer almamış olsa da 1954 seçimlerine sayılı günler kala, İsmet İnönü'nün Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 6326 sayılı petrol kanunu hakkında oldukça ağır sayılabilecek ifadeleri, seçim meydanlarında yankılanacak ve dönemin basınında sık sık yer alacaktır. Zira söz konusu bu iki kanun, cumhuriyet döneminde oluşturulan petrol politikasını bütünüyle değiştirebilecek bir mahiyet arz ediyordu.

Başbakan Adanan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise İnönü'nün seçim meydanlarındaki petrol ve yabancı sermayeyle ilgili ithamlarına karşılık verecek, böylece seçim öncesi hararetli sayılabilecek bir ortam oluşacaktır.

Söz konusu tartışmalar ve gerginliklerin, seçimlerin tamamlanmasıyla sona erdiği görülür. Zira oyların %58,4'ünü alan Demokrat Parti, çıkardığı 503 milletvekiliyle, CHP'ye karşı ezici bir seçim galibiyeti alır. CHP ise oyların %35,1'ini alarak 31 milletvekili çıkarabilecektir. Bu sonuçlara göre Demokrat Parti, oylarını bir önceki seçime göre %3,2 arttırırken CHP'nin oylarında bir önceki seçime kıyasla %4,5 azalış yaşanır (Eryılmaz, 2019, s. 74).

3.8. Petrol Politikasında Yeni Bir Safha: 6326 Sayılı Petrol Kanunun Kabulü

Demokrat Parti, 30 Ocak 1953 tarihinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da onayı ile ABD'li petrol danışmanı Max W. Ball'un Maden Tetkik Arama Enstitüsünde çalışmasına karar verdi (BCA, 30.18.1.2 / 131.5.15).

Mevcut iktidar, İsrail Petrol Kanununu da hazılayan Max Ball'dan (Haykır, Demir, 2017, s. 258), yeni petrol kanunu için rapor hazırlamasını teklif etmiş, Max Ball ise bu görevi 1953 yılı Mart ayında memnuniyetle kabul ettiğini söylemişti. Max Ball, günlük 500\$ karşılığında Mayıs sonu veya Haziran'da işe başlayabileceğini belirtti (BCA, 502 / 24089.105503.1).

Böylece içinde Max Ball'un da yer aldığı sekiz kişilik bir komisyon oluşturuldu. Yeni petrol kanununu hazırlamakla görevli olan bu komisyon, çalışmalarını 6 ayda tamamladı ve yabancı şirketlerin petrol bulması halinde petrol

gelirinin %50 - %50 şeklinde şirket ile devlet arasında paylaşılması kararlaştırıldı (Kapıcı, Aydın, 2018, s. 222).

Heyetin çalışmalarını tamamlaması, Cumhuriyet Gazetesinin 19 Ekim 1953 tarihli nüshasında “Petrollerimiz İçin İşletme Teklifleri” başlığıyla yer buldu. Gazete; çalışmalarını tamamlayan heyetin raporu yakında ilgili makama vereceklerini belirterek, Amerikalı firmaların da yeni kurulacak işletme idaresine katılmak istediklerini yazdı (Cumhuriyet, 19.10.1953).

Akşam Gazetesi ise kurulması planlanan petrol işletme idaresini haber başlığına taşıyarak şu detaylara yer verir;

Memleketimizdeki petrol damarlarını araştırmak ve sondajlar yapmak üzere Türkiye’ye gelen Amerikalı uzmanlar çalışmalarını bitirmiştir. Heyet raporunu yakında ilgili makamlara sunacaktır.

Diğer taraftan Amerikan petrol firmaları yabancı sermayeyi teşvik kanunundan faydalanarak memleketimizdeki petrolerin araştırılması, işletilmesi ve kıymetlendirilmesi için kurulması kararlaştırılan Türkiye Petrol İşletme İdaresine iştirak için tekliflerde bulunmuşlardır.

Kurulacak idarenin sermayesinin yüzde 51’i hükümete, diğeri hususi teşebbüse ait olacaktır ki buna dair hazırlanan tasarı son şeklini almak üzeredir. (Akşam, 19.10.1953)

14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti, yaklaşık 3 yılın sonunda, uygulayacağı petrol politikasına son şeklini verebildi. 1 Kasım 1953’te Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın meclis kürsüsünden yaptığı açılış konuşmasında, uygulanacak yeni petrol rejimiyle ilgili şu ifadelerle yer verilir;

Memleketimizde petrolün bol miktarda mevcudiyeti, eldeki delillerle anlaşılmaktadır. Bu mühim servet kaynağının milletimizin kalkınma ve ilerleme hizmetine girmesi için petrol politikamıza yeni bir vechе vermiş bulunuyoruz. Yerli, yabancı hususi sermaye ve müteşebbislerle el birliği ederek, bir an evvel netice almak istiyoruz.

Bu maksatla dünya tecrübelerinden muhtelif memleketlerin mevzuat ve tatbikat şekillerinden istifade ederek bu şartlara ve memleketimiz menfaatlerine uygun yeni bir petrol kanunu projesi hazırlanmak üzere bir mütehassıs celbettik. Hazırlanmakta olan petrol kanunu tasarısı yakında yüksek meclise takdim edilecektir.

Bununla beraber dünya petrol sanayiinin tanınmış firmasına jeolojik tetkikat yapmak üzere müsaade verilmiştir. Firmaların mütehassısları 4-5

aydan beri memleketimizin muhtelif bölgelerinde çalışmaya başlamışlardır. (TBMM TD, 01.11.1953)

Bayar'ın 1 Kasım 1953'te yaptığı bu konuşma sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Büyükelçisi Avra M. Warren, Türk – Amerikan iş adamları tarafından İstanbul'da kurulan “The Propeller Club Port of Istanbul” adlı kulüpte şu açıklamaları yapar;

Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımını teşvik için aldığı ehemmiyetli kararlar arasında, Büyük Millet Meclisinin bu devresine sunulması beklenen yeni Petrol Kanunu tasarısı vardır. Türkiye'de iki ufak petrol sahası vardır. Fakat jeolojistler bana yeni ve daha iyi sahalar bulması imkânlarının büyük olduğunu bildirmektedirler.

Eğer özel araştırma ve faaliyetlerle Türkiye'de dâhili ihtiyaçları karşılamaya lüzumlu yakıt istihsal edilebilirse, bunun Türkiye iktisadiyatı üzerinde tesiri hayret verecek derecede çok olacaktır. (Ulus, 5.11.1953)

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın “petrol politikamıza yeni bir vechе vermiş bulunuyoruz” diyerek duyurduğu kanunlar, 1954 yılının başlarında peş peşe yürürlüğe girdi. Barker raporu sonrası 1 Ağustos 1951 tarihinde çıkarılan 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu”, aradan geçen zamana rağmen istenen sonucu vermediği gerekçesiyle yürürlükten kaldırıldı (Selik, 1961, s. 6). Bu kanundaki zayıf veya muğlak görülen hususlar tespit edilerek yerine 18 Ocak 1954'te 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarıldı (Resmi Gazete, 23.01.1954).

18 Ocak 1954'te çıkarılan 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, Türk basınında da geniş yankı uyandıracaktır. Haberi ilk sayfadan veren Akşam Gazetesi, 19 Ocak 1954 tarihli nüshasında yabancı sermaye kanunun mecliste müzakere edilerek kabul edildiğini duyurdu. Haberin detaylarında ise şu ifadelere yer verdi;

Büyük Millet meclisinin dünkü toplantısında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu tasarısı üzerinde hararetli müzakereler cereyan etmiş ve neticede tasarı kabul edilerek kanunlaşmıştır.

En hararetli tartışma, tasarının tümü oya konurken CHP'nin noktai nazarının ileri sürülmesi ile başlamıştır. Söz alan Faik Ahmet Barutçu, kanunun esasında mutabık bulunduklarını, yabancı sermayenin memlekete fayda sağlayacağını, ancak tasarının aceleci bir ruhla hazırlandığını,

komisyona muhalefet milletvekillerinden üye seçilmediğini ve muhalefetin görüşünün alınmadığını anlattı. (Akşam, 19.01.1954)

Akşam Gazetesi, 19 Ocak 1954 tarihli bir başka haberinde ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın "Petrol kaynaklarımızı işletmek için de yabancı sermaye ile işbirliği yapılması zarureti belirmiştir" şeklindeki sözlerine yer verir (Akşam, 19.01.1954).

Yine 19 Ocak 1954 tarihli Milliyet Gazetesi de haberi ilk sayfadan "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Kabul Edildi" başlığıyla okuyucularına aktardı. Ayrıca gazete, ilk sayfadan verdiği bir başka haberde ise Celal Bayar'ın Amerika'ya olan seyahatinden bahseder. Bir ay süreceği belirtilen seyahatte Celal Bayar'ın; "Seyahatimin her iki memleket arasındaki dostluğu kuvvetlendirdiğini gördüğüm zaman duyduğum bahtiyarlık çok büyük olacaktır" şeklindeki sözleri de yer alır (Milliyet, 19.01.1954).

19 Ocak 1954 tarihli Cumhuriyet Gazetesi de söz konusu haberi ilk sayfadan "Yabancı Sermaye İçin Yapılan Kanun Çıktı" başlığıyla okuyucularına aktarır. Haberin içeriğinde şu ifadeler yer alır;

Tasarının tümü oya konurken CHP noktai nazarını ileri sürdü ve hararetli tartışmalar oldu, neticede kanun 35 red ve 1 çekimsere mukabil 248 oyla kabul edildi. (Cumhuriyet, 19.01.1954)

Cumhuriyet Gazetesi, kanunla ilgili muhalefetin çekincelerine ve söz konusu kanuna ret oyu verme gerekçelerine ise şu şekilde yer verdi;

Kanunun tümü oya konacağı sırada CHP Meclis Grubu adına Faik Ahmet Barutçu söz aldı. Kanunun esasında mutabık olduklarını, yabancı sermayenin memlekete fayda sağlayacağına kani bulunduklarını, ancak tasarının aceleci bir ruhla hazırlandığını, komisyona muhalif milletvekillerinin üye seçilmediğini, muhalefetin görüşünün alınmadığını anlattı.

Yabancı sermayenin tarım ve ticaret sahalarına yatırılmasının zararlı olduğu yolundaki endişelerin cevaplandırılmadığını kaydederek hem milli hem beynelmilel ekonomi bakımından ehemmiyetli olan böyle bir mevzunun partiler üstü tutularak muhalefetin de muvafakatiyle Meclise getirilmesi icap ettiğini söyledi.

Bu bakımlardan tasarının tümüne aleyhte oy kullanacaklarını belirtti. (Cumhuriyet, 19.01.1954)

1954 yılında çıkarılan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” ile ilgili gazete haberlerini incelediğimizde, genellikle ilk sayfadan ve yoruma yer verilmeden haberin sunulduğu görülür. Ayrıca CHP’li vekil Faik Ahmet Barutçu’nun sözlerinden, CHP’nin tasarıya içerik olarak destek verdiği ancak mecliste tartışmalara sebep olan konunun; iktidarın muhalefete danışmamasından kaynaklandığı anlaşılr.

1950 seçimlerinde CHP’nin seçim beyannamesinde; “Petrol İşletmesi Kurulacaktır” başlığıyla yer alan ve makul şartlarda yabancı sermayenin iştirakine de imkân verileceği duyurulan işletme, her ne kadar seçim beyannamesinde yer almasa da Demokrat Parti’nin de gündemindeydi. 26 Ekim 1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nin; “Petrol İşletmesi Ortaklığı” başlığıyla duyurduğu haberde, şu ifadeler yer alıyordu;

İşletmeler Bakanlığı’na bağlı olmak üzere bir Türkiye Petrol İşletmesi Ortaklığı kurulması kararlaştırılmıştır. Hazırlanacak alakalı Bakanlıkların mütalaasına sevk olunan tasarıya göre petrol işletmesi ortaklığının sermayesi 200 milyon lira olacaktır.

Batman – Garzan petrolleri, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün petrol mevzusunda meydana getirdiği tesisler ve binalar, Türkiye Petrol İşletmesine devrolunacaktır.

Ortaklık, yerli ve yabancı sermayenin iştirakine daima açık bulundurulacaktır. (Cumhuriyet, 26.10.1951)

1951’de duyurulan işletmeyle ilgili yapılan çalışmalar kapsamında, 12 Kasım 1952’de Celal Bayar’ın imzasıyla yayımlanan 3/15833 sayılı kararname, petrol arama faaliyetlerini devletin tekelinden çıkarmış, yabancı unsurlara da petrol arama imkânı sağlamıştı (BCA, 30.18.1.2/130.81.3).

1951’de taslak haline getirilen çalışmanın neticesinde, devlet ile yerli ve yabancı şirketler arasındaki münasebetin sağlanabilmesi adına 7 Mart 1954 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) kurulmasına karar verildi (TBMM ZC, 7.03.1954).

6327 Sayılı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Kanunu, 16 Mart 1954’te Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi. Kanuna göre kurulacak olan şirketin esas sermayesinin %51’i Hazineye, %49’u ise hakiki ve hükmi şahıslara (tüzel kişilere) tahsis edildi (Resmi Gazete, 16.03.1954).

Çıkarılması beklenen yeni petrol kanunu ise söz konusu kanunu hazırlamakla görevli Max Ball ve ekibi tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda, TPAO kanunuyla aynı gün yani 7 Mart 1954 tarihinde çıkarıldı. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılından o güne kadar yapılan hazırlıklar neticesinde çıkarılan 6326 sayılı yeni petrol kanunu, Türkiye'nin petrol politikasında Celal Bayar'ın ifadesiyle yeni bir vecih oldu.

6326 Sayılı Petrol Kanunu ile ülke içindeki petrolün aranması ve işletilmesi hakkını devlete veren 24 Mart 1926 tarihindeki 792 sayılı petrol kanunu da yürürlükten kaldırılmış oldu. Max Ball ve ekibinin raporu doğrultusunda hazırlanan kanunun tükenme payıyla ilgili 104. Maddesi şu şekilde yer alır;

Nispi esas üzerinden hesaplanan tükenme payı, petrol hakkı sahibinin gayrisafi gelirinden, tükenme payı indirimi hariç olmak üzere, tenziline salâhiyetli olduğu bütün indirimleri yaptıktan sonra kalan safî gelirin %50'sinden fazla olamaz. (Resmi Gazete, 16.03.1954)

7 Mart 1954 tarihinde çıkarılan 6326 sayılı “Petrol Kanunu” ve 6327 sayılı “Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Kanunu” haberlerini Akşam Gazetesi okurlarına; “Petrol ve Ortaklık” başlığıyla duyurdu. 8 Mart 1954 tarihli haberde, hem petrol kanunun hem de TPAO hakkındaki kanunun kabul edildiği belirtildi. Ayrıca petrol kanunu için 17 kırmızı oya karşılık 266 beyaz oy kullanıldığı bilgisine de yer verildi (Akşam, 08.03.1954).

Cumhuriyet Gazetesi de petrol kanunun kabul edildiğini ilk sayfadan okurlarına duyurdu. Detaylarında ise dönemin İşletmeler Bakanının şu sözlerine yer verilir;

(...) İşletmeler Bakanı, muhalefetin tenkitlerini prensip bakımından mülahaza ettiğini, layiha üzerinde tam bir mutabakat halinde bulunduklarını ifade ederek kabul edilen kanunla her şeyin halledilmiş olduğuna kani bulunmadıklarını, bunlara yeni hizmetler ilave edeceklerini kaydetti. (Cumhuriyet Gazetesi, 08.03.1954)

Milliyet Gazetesi de diğer gazetelerdekine benzer şekilde haberi “Yeni Petrol Kanunu Dün Mecliste Kabul Edildi” başlığıyla okurlarına sundu (Milliyet Gazetesi, 08.03.1954).

6326 sayılı Petrol Kanunu, henüz tasarı halinde komisyonda görüşülürken, Demokrat Parti ile CHP arasında gergin anlar yaşandı. CHP, özellikle tasarının 136.

Maddesinde yer alan; “petrol arama veya işletme ruhsatının değiştirilmesi veya iptali ancak tarafların karşılıklı rızası şartına bağlanması” hükmüne itiraz etmiş ve bu maddenin devletin egemenliğine aykırı olduğunu belirtmişti (Haykır, Demir, 2017, s. 259).

CHP’nin bu husustaki kaygılarının, sonraki süreçte de devam ettiği görülür. Bu dönemde tartışmaların hararetlenmesi üzerine İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, bir basın toplantısı düzenleyerek petrol tasarısının yanlış anlaşıldığını iddia etti. Cumhuriyet Gazetesi haberi 2 Mart 1954 tarihinde “Yeni Petrol Tasarısının Aldığı Son Şekil” başlığıyla duyurdu. Haberin içeriğinde Yırcalı’nın; “Hazırladığımız petrol kanunu tasarısı, muhalefet partisine mensup arkadaşlarımızın da iştirak ettiği Geçici Encümen’de 39 toplantı yapılmak suretiyle tetkik edilerek hükümetle tam bir mutabakat içinde son şeklini almış bulunmaktadır” sözleri yer alır (Cumhuriyet, 02.03.1954).

7 Mart 1954 tarihinde çıkarılan 6326 sayılı Petrol Kanununda, büyük tartışmalara sebep olan 136. Madde yer almayacaktır. 16 Nisan 1954 tarihli Akşam Gazetesi; “İnönü Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunlarını Şiddetle Tenkid Etti” başlığıyla yer verdiği haberinde, İnönü’nün 136. Maddeye dikkat çekerek; “komisyondaki ve halk efkârı önündeki mücadelelerimiz neticesinde kaldırıldı” şeklindeki sözleri yer alacaktır. İnönü’nün genel olarak tenkitlerinin şu şekilde olduğu görülür;

İsmet İnönü bundan sonra Petrol Kanuna temas ederek bu kanunun yabancı sermaye ile petrol işleten bütün devletlerdeki kanunlara nazaran en ağır ve en feci şekilde hazırlanmış olduğunu söyledikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir;

İşletmeler Bakanının Türkiye’ye, Türk Milletine son hediyesi bu kanun olmuştur. Bu kanundaki; Petrol hakkı sahiplerinin rızası olmadıkça değişiklik yapılamaz maddesi, komisyondaki ve halk efkârı önündeki mücadelelerimiz neticesinde kaldırıldı.

Amma bu fazla bir şey ifade etmez. Zira bu kanunun her maddesi, kapitülasyon esası üzerine hazırlanmıştır. Nitekim bu değişikliğin kanunun ruhuna en küçük bir ziyan getirmeyeceğini yabancı gazetecilere bizzat Başbakan söylemiştir. (Akşam Gazetesi, 16.04.1954)

2 Mayıs 1954 genel seçimlerinin yaklaştığı günlerde CHP, petrol meselesini bütünüyle bir seçim propagandası haline getirdiği görülür. CHP’yi destekleyen Yeni

Ulus Gazetesi, 14 Nisan 1954 tarihli nüshasında “İnönü’nün İstanbul Nutku” başlığıyla manşetten verdiği haberinde, İsmet İnönü’nün şu sözlerine yer verir;

İşte hukuk âlemi, işte profesörler, hepsinin önünde söylüyorum: Petrol kanununu karşılıklı taahhüt şeklinde görmek bir kapitülasyon devrini açmaktır. Biz bunu asla kabul etmeyiz. (Yeni Ulus, 14.04.1954)

1950 Genel seçimlerinde Demokrat Parti’yi destekleyen Vatan Gazetesi, 14 Nisan 1954 tarihinde “Petrol Mühassısı Max Ball Türkleri Medhediyor ” başlığıyla verdiği haberin içeriği şu şekildedir;

Türk hükümetinin talebi üzerine Türk Petrol Kanunun meydana getirilmesine yardım etmiş olan Amerikalı petrol müşaviri Max Ball geçenlerde buradaki Türk elçiliğinde yaptığı bir basın toplantısında, Türk petrolünün geliştirilmesi için yatırılacak yabancı sermayeyi emniyet altına alacak hususların Türk halkı ve Türk hükümetinin karakter ve şöhretinde olduğunu söylemiştir. Max Ball Türkleri, verdikleri sözü tutmakla tanınmış bir millet olarak bildiğini söylemiştir.

Basın toplantısına başkanlık etmiş olan Türkiye’nin Amerika büyükelçisi Feridun Cemal Erkin Türk hükümetinin petrol ve petrol maddelerine karşı her günün ihtiyacından dolayı bu sahada yabancı sermaye yatırımı siyasetini kabul ettiğini bildirmiştir.

Feridun Cemal Erkin ziraat ve endüstrinin makineleştirilmesi ve karayollarının inkişafı sayesinde son üç yıl zarfında Türkiye’nin petrol istihlakının yüzde 300 arttığına işaret etmiştir. (Vatan Gazetesi, 14.04.1954)

Vatan Gazetesi’nin 16 Nisan 1954 tarihli nüshasında ise manşette “İnönü, Y. Sermaye ve Petrol Kanunlarını Tekrar Tenkit Etti” başlıklı haberin yer aldığı görülür. Haberin içeriğinde ise şu ifadeler yer alır;

CHP Genel Başkanı; ‘Petrol kanunun her maddesi kapitülasyon esasına göre hazırlanmıştır. Diğer memleketlerdeki kanunlara nazaran en ağır ve en feciidir. Yabancı sermayenin yerli sermaye üstünde imtiyaz haline gelmesine tahammülümüz yoktur’ diyor. (Vatan Gazetesi, 16.04.1954)

Çıkarılan Petrol kanunu konusunda İnönü’nün yaptığı kapitülasyon ithamına karşılık, Menderes’in savunması da o döneme ait gazetelerde yer alacaktır. 20 Nisan 1954 tarihli Vatan Gazetesi, “Başbakan Menderes, İnönü’ye Erzurum’da Cevap Verdi” başlığıyla kaleme aldığı haberde Menderes’in şu sözlerine yer verilir;

Muhalefet, kapitülasyonları iade ettiler, yurdu sattılar, teranesiyle vicdanlara dehşet salmaya, efkârı teşviş etmeğe çalışmaktadır. (Vatan, 20.04.1954)

Menderes'in Trabzon'da yaptığı seçim konuşmasını ise Milliyet Gazetesi, 22 Nisan 1954 tarihinde "Başvekil, Trabzon'da İnönü'ye Cevap Verdi" başlığıyla duyurdu. Haberin içeriğinde, yabancı sermaye ve petrol kanunu konusunda Menderes'in; "Kararımızı hakikatleri görerek verdik" şeklindeki sözlerine yer verilir (Milliyet, 22.04.1954).

Özellikle 1954 seçimleri öncesi Demokrat Parti dönemi petrol politikalarının Türk basınında sık sık yer aldığı görülür. Bu durumun yaşanmasında, İnönü ve Menderes'in yurdun çeşitli bölgelerinde yaptığı seçim konuşmalarının payı büyüktür.

Seçim öncesi yaşanan gerginlikler, ortaya atılan ithamlar, seçim sonrası yerini tam bir sükûnete bırakacaktır. Seçim sonrasında ise yaşanan durumla ilgili Vatan Gazetesine yansıyan 4 Mayıs 1954 tarihli şu haber, oldukça dikkat çekicidir;

1954 seçim neticeleri, siyasi mahfillerde günün tek mevzuu halindedir. CHP'nin ve muhalefetin mutlak bir hezimetinin sebep ve amilleri üzerinde münakaşalar cereyan etmektedir.

Bazı şahsiyetler CHP'nin son aylardaki propaganda tarzını bunun tek amili addetmektedirler. Bilhassa İnönü'nün; Kapitülasyonları getirdiler, vatani satıyorlar gibi konuşmalarının memlekette aksülamel yaptığını söylemektedirler. (Vatan, 04.05.1954)

Söz konusu haberden anlaşılacağı üzere, İnönü'nün, genel seçimlere sayılı günler kala Petrol Kanunu ve Yabancı Sermayenin teşviki kanunuyla ilgili seçim meydanlarında yaptığı konuşmalar ve sert ifadeler, toplum nezdinde karşılık bulmayacak; bu durum, CHP'nin hezimete uğradığı 1954 yılı genel seçimlerinden sonra parti içinde de huzursuzluğa yol açacaktır.

SONUÇ

Türkiye'nin petrol politikası açısından 1933 yılının mühim bir yıl olduğu aşikârdır. Zira bu tarihte Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tarihinde ilk kez kendi kurduğu devlet işletmesi ile ülke içinde petrol arama ve bulunan petrolü işletme görevini doğrudan üstlenmiştir. Jeolog Cevat Eyüp Taşman da 1933 senesi için ayrı bir paragraf açarak, 1933 senesinde iktisat vekiline bağlı petrol idaresinin kurulmasıyla birlikte, bu tarihten sonraki petrol arama faaliyetlerinin bu işletme aracılığı ile hükümetin nam ve hesabına yapıldığını belirtmiştir.

Türkiye'yi petrol arama işletmesi kurmaya zorlayan süreci incelediğimizde ise; Osmanlı Dönemindeki yanlış petrol politikalarından Birinci Dünya Savaşında yaşananlara; Lozan'daki çıkmaza giren meselelerden Musul'un kaybedilmesine kadar olan sürecin etkili olduğu görülecektir. Bu yaşanan olaylar Türkiye üzerinde şüphesiz derin izler bırakmıştır. 1933 senesinde Türkiye'nin petrol arama görevini devlet eliyle üstlenmesi kararı, tüm bu yaşananların tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu karar da petrol konusunda yaşanan sıkıntıları çözmeye yetmemiş, bilakis yeni sorunları beraberinde getirmiştir.

Devletin kendi işletmesiyle petrol arama çalışmalarında istenen sonuca ulaşamaması, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren Türkiye'yi adım adım bir değişime zorlamıştır. İnönü döneminde Türkiye'nin kendi imkânlarıyla petrol bulma ümitleri canlılığını korumuş olsa da Demokrat Parti döneminde Türkiye, ülkedeki petrolü kamu işletmesi ile bulup çıkaramayacağına kani olmuştur. İktidar partisi bu kanaate varınca, 1954'te İnönü'nün "kapitülasyon" olarak nitelediği yasaları peş peşe çıkararak yabancı şirketlere bir takım imtiyazlar tanımıştır. Geçmişteki "imtiyazlar dönemini" anımsatan bu kararlar, Türkiye'nin petrol arama politikası yeniden değiştirilmiştir.

Ülke içindeki petrolü aramayla alakalı 1933'ten 1954'e kadar olan süreçte yaşanan değişimi tam olarak anlamak, karşılaşılan meseleleri idrak edebilmek ancak değişimi zorunlu kılan siyasal, toplumsal, teknik ve ekonomik olayların kavranmasıyla mümkündür. Türkiye'de petrol konusunda izlenen politikaların temelleri şüphesiz Osmanlı döneminde atılmıştır.

Osmanlı döneminde petrolün önemini fark eden Sultan II. Abdülhamid, devletin ekonomik sorunlarına çare olarak gördüğü petrolü kendi imkânlarıyla arayıp çıkarmak istese de devletin o dönemdeki şartları buna izin vermemiştir. Çünkü o dönemde devletin petrolü çıkarıp işleyebilecek bilgi ve tecrübesi yoktur. Ayrıca Osmanlı'nın ekonomik durumu da devlet tarafından petrol araması yapılmasına müsaade etmemiştir.

Türkiye'nin kurulduğu ilk yıllarda da petrolün aranması ve çıkarılıp işlenmesi hususunda benzer sorunlar karşımıza çıkmıştır. Çünkü yenilenemeyen bir enerji kaynağı olan petrolün aranması, yer altından çıkarılması ve rafine edilerek kullanılması, bilgi ve endüstriyel gelişmişlik gerektiren, oldukça maliyetli bir işlemdir. Bu durum karşısında Osmanlı Devletinin bulduğu çözüm imtiyazlar olmuştur. Denge siyaseti dikkate alınarak verilecek olan imtiyazlar sayesinde Osmanlı Devleti, hem varlığını sürdürmeyi hem de topraklarındaki petrolden kazanç elde etmeyi planlamıştır. Fakat imtiyaz sahibi emperyalist devletlerin amacı hiçbir zaman Osmanlı'nın ihtiyaçları olmamıştır. Sömürgeci zihniyetin tabii bir sonucu olarak hazırlanan projeler, sunulan teklifler, hep emperyalist unsurların çıkarlarına hizmet etmiştir. Bu durum Osmanlı Devletinin kısa zaman içinde hem kaynaklarını hem de topraklarını kaybetmesine neden olmuştur.

Milletin istikbâlini etkileyecek mühim işlerin, milletin kendi öz imkânlarıyla yapılmasını gerektirmektedir. Buna imkân vermeyen durumlar hâsıl olduğunda ise anlaşmaların devletlerarasında egemen eşitlik ilkesi dikkate alınarak yapılması önemli bir konudur. Yabancı şirketlerle yapılacak sözleşmelerde ise şirketlere karşı devletin mutlak üstünlüğü bir ilke olarak benimsenmelidir. Osmanlı Devletinin bu hususlara yeterince dikkat etmemesi, sahip olduğu kaynakların yabancı unsurlar tarafından sömürülmesine sebep olmuştur.

Osmanlı döneminde ve Lozan'da yaşanan acı tecrübeler ve Milletler Cemiyeti'nin taraflı tutumu ile Musul'un kaybedilmesi meseleleri, aynı zamanda Türkiye'nin sonraki yıllarda üreteceği politikaları da etkilemiştir. Atatürk döneminde çıkarılan yasalar ve alınan kararlar yıl yıl incelendiğinde, özellikle Mustafa Kemal'in büyük önem verdiği ekonomi alanında ulusal adımların atıldığı ve ülkedeki milli unsurların desteklendiği görülecektir. Özellikle petrol konusunda 1933 yılına kadar

geçen süreçte çıkarılan yasalarla devlet eliyle petrol aranmasının yasal zemini hazırlanmış; 1933 yılında ise devlet, kendi kurduğu şirketle ve kendi öz imkânlarıyla petrol araması yapmaya karar vermiştir. Tezin ana konusunu iştiğal eden bu hususun gerçekleştirilebilmesi için 20 Mayıs 1933'te önemli bir adım atılarak 2189 sayılı kanunla Türkiye'de altın, petrol ve diğer madenlerin aranması ve işletilmesi amacıyla "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri" kurulmuştur.

Devletçilik anlayışının tezahürü olan bu kamu işletmesi, 13 Ekim 1934'te Türkiye'nin ilk sondaj kuyusunu Mardin Basbirin'de açmış; bu sondajın açılması sürecinde Amerikalı uzman mühendislerin bilgi ve tecrübelerinden de yararlanılmıştı. Bu durum ülkede madencilik konusunda yetişmiş iş gücünün yetersizliğini de göstermesi nedeniyle bu alanda ihtiyaç duyulan işgücünün yetiştirilmesi için 1935 yılında "Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü" kurulmuştur. Bu enstitü aynı zamanda 1933 yılında kurulan "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri"nin sahip olduğu görev ve yetkileri de devralarak, gerek ülke içindeki yeraltı kaynaklarının aranması gerekse bu alanda iş gücü yetiştirilmesi konusunda önemli bir görevi üstlenmiştir.

Atatürk'ün 1938'de vefatı sonrası İnönü döneminde Türkiye genel olarak devletçi politikalarını sürdürmüş, savaşın ilk yıllarında MTA tarafından Raman'da yapılan sondaj çalışmaları sonucunda Türkiye'nin ilk petrol sahası keşfedilmiştir.

8 Haziran 1943'te başlayan CHP'nin 6. Büyük Kongresinde, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletçilik konusunda farklı bir sürece gireceğinin ilk sinyalleri verilmiştir. Savaş ortamına bağlı olarak ülkenin devletçilik ilkesinden uzaklaşamayacağı gerçeği vurgulanmasına rağmen, kongrede devletçilik ilkesiyle alakalı yapılan açıklamalarda, milletin menfaatleri doğrultusunda devletin özel teşebbüsleri teşvik edeceği açıkça ifade edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, Sovyet tehdidi nedeniyle ekonomisinde ve sınır güvenliğinde ciddi sorunlar yaşayınca, çözüm olarak Batı'ya yönelmiştir. Bu amaçla ABD ile imzalanan anlaşmalar, ister Truman ister Marshall yardımı olsun, şüphesiz Türkiye'yi Amerikan politikalarına uygun şekilde hareket etmeye zorlamıştır. Özellikle Marshall Planı, özünde Avrupa ülkelerinin birbirleriyle iktisadi bütünleşmesini sağlayarak, Avrupa'yı tek bir piyasa haline getirmeyi

amaçlamıştır. Türkiye'nin milli ve devletçi politikalarla, böyle bir plana dâhil olması zaten beklenemezdi. Marshall yardımı için verilen taahhütler, Türkiye'nin kuruluş yıllarında Atatürk'ün temelini attığı bağımsız ve milli iktisadi politikalara ters bir durumdur. Diğer taraftan bu anlaşma, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de yaşanan değişimi göstermesi bakımından da oldukça mühimdir.

Yaşanan İkinci Dünya Savaşı ve gelişen dünya düzeni; dünyada enerjiye olan ihtiyacı her geçen gün arttırmıştır. Büyümek ve gelişmek isteyen devletler, enerji sorununu çözebilmek için her geçen gün daha fazla petrole ihtiyaç duymuştur. Türkiye de bu sorunu çözebilmek adına 1935 yılında MTA'yı kurarak ülke içinde önemli sondaj çalışmaları yapmıştır. MTA'nın sondaj çalışması yaptığı bölgelerden biri de Van çevresidir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus birlikleri, işgal ettikleri Van'da sondaj faaliyetleri yaparak petrol çıkardıkları biliniyordu. Fakat bölgeden çekilirken açtıkları sondajı tahrip etmişlerdi. Daha sonra bölgede pek çok petrol arama faaliyeti gerçekleştirilmiş olsa da büyük bir tesis kurulmasını gerektirecek bir petrol bulunamadığı raporlanmıştır.

Jeolog Eyüp Taşman'ın Türkiye'nin Irak sınırlarının; “o vakitki bilgiye göre petrol ihtimali olan sahaları dışarda bırakarak aleyhimize olarak çizilmiştir” şeklindeki sözleri dikkate alındığında, Van bölgesinde Rusların büyük çaplı bir petrole ulaşması durumunda, bölgeden kolay kolay vazgeçmeyecekleri düşünülebilir. Zira İkinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların Türkiye üzerindeki talepleri 7 Haziran 1945 tarihli Akşam Gazetesi'ne yansımış, haberde Rusların doğuda 1921 hudutlarına dönülmesini, bu kapsamda Kars ve Ardahan'ın geri verilmesini talep etmiştir.

Bir diğer taraftan Van'ın Kürzot ve Beşparmak bölgesinde petrolün olduğu, uzun yıllar bilinen bir gerçektir. Tarihçi Abdulaziz Kardaş, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Van'da Madencilik Çalışmaları” adlı eserinde, söz konusu kaynakla ilgili olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'ne dayanarak yaptığı tespit, madenin yetersiz olması durumunda Rusların kuyuları körleştirmek için çaba sarf etmeyeceğini belirterek, Van'daki petrol damarının, Azerbaycan petrolünün kolları olması ihtimali üzerinde durmuştur.

Bu dönemde MTA'nın gerek Van şehrinde, gerekse yurdun diğer bölgelerinde gerçekleştirdiği petrol arama faaliyetlerinde sağlıklı sonuçlar elde

ettiğini söylemek zordur. Zira MTA içinde özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Öncelikle ihtiyaç duyulan sondaj malzemeleri, devam eden İkinci Dünya Savaşının da etkisiyle kolayca temin edilememiş; maliyetli olan petrol arama faaliyetleri, zaten ekonomik sıkıntılar yaşayan devleti daha da zorlamıştır. Bu dönemde MTA içinde bir takım usulsüzlükler de baş göstermişti. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen yabancı unsurlar ise MTA'nın gözden düşürülebilmesi için yoğun bir faaliyetlere girişmişlerdir.

Türkiye'de petrol konusunda yaşanan gelişmelere Türk basını da kayıtsız kalmamıştır. Özellikle Ulus Gazetesi, petrolle ilgili umut veren gelişmeleri okurlarına coşkulu ifadelerle iletmiştir. Buna rağmen ülke içinde petrolle ilgili yaşanan gelişmeler, Akşam, Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri tarafından çoğu zaman olduğu gibi okurlara aktarılmıştır. Konuyla ilgili analiz ve tenkit hususu oldukça sınırlı kalmıştır.

1950 yılında düzenlenen Genel Seçimler öncesi CHP'nin hazırladığı seçim beyannamesinde ülkede yeni bir petrol işletmesinin kurulacağı beyan edilmiştir. CHP'nin seçim beyannamesindeki konuları eleştirir biçimde hazırlanan Demokrat Parti beyannamesinde ise petrolle ilgili konulara yer verilmemesi, Demokrat Parti ile CHP'nin bu dönemde petrol politikasında yakın çizgide olduklarını göstermiştir.

1950 Genel Seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanmasıyla, özellikle petrol konusunda devletçilik anlayışından kopuş daha da belirgin hale gelmiştir. Muhalefet cephesindeki CHP'nin ise 1954 yılına kadar olan süreçte Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Bu yıllarda Türk basınında da yabancı sermaye konusunda devletin attığı adımlar genel anlamda olumlu karşılanırsa da çekincelerin de var olduğu görülmektedir.

1954 yılında peş peşe çıkarılan kanunlar, asıl tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle petrol kanunu tasarısının görüşülmesinde CHP'nin kuvvetli itirazları olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde Amerikan eksenli bir sürece girmesini, Cumhurbaşkanı Celal Bayar da gerek 1954 gerekse 1957 seçim propagandalarında açıkça dile getirmiştir. Hedeflerinin Türkiye'yi küçük Amerika yapmak olduğunu belirten Bayar, bu hedefini, 1957 yılı Genel seçimleri öncesinde de; "30 yıl sonra 50 milyon nüfuslu küçük bir Amerika olacağız" şeklindeki sözleriyle tekrarlamıştır.

Bayar'ın Demokrat Parti mitinglerinde yaptığı bu açıklamaların bir yansıması olarak, yeni petrol yasasının hazırlanmasında Amerikalı petrol danışmanı Max Ball'a önemli görevler verilmesi ve özellikle Amerikan şirketlerinin Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'ndan yararlanacak olması şaşırtıcı olmamıştır.

Türkiye'nin 1954 yılında yeni bir seçim sürecine girmiş olması nedeniyle, petrol ve yabancı sermaye konusunda yaşananlar, İnönü ile Menderes arasında bir seçim propagandasına dönüşmüştür. CHP'nin 1954 seçimleri için hazırladığı beyannamede petrolle alakalı hususlara yer verilmemesine rağmen, seçime sayılı günler kala İnönü'nün meydanlarda iktidarı kapitülasyonları getirmekle suçlayacak kadar ağır ifadeler kullanması, esas itibarıyla seçim kaygısıyla yapılmıştır. Zaten seçim sonrasında CHP yönetiminden bu durumu eleştiren sesler de yükselmiştir.

Her ne kadar seçim meydanlarında yapılan konuşmalarda iktidar ve muhalefet partisi birbirlerine karşı sert ifadeler kullanmış olsalar da seçim beyannameleri ve meclis görüşmeleri incelendiğinde 1954 yılına kadar olan süreçte iktidardaki Demokrat Parti ile CHP'nin petrol konusunda benzer politikaları benimsediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle petrolle alakalı yaşananlar, 1954'e kadar Akşam, Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerinde de olumlu ifadelerle yer almıştır. Ancak 1954 yılında İnönü ve Menderes arasında seçim meydanlarında yaşanan gerilim, ortaya atılan ithamlar, bir kırılma noktası olarak karşımıza çıkmış, bu durum gazetelerin de dikkatinden kaçmamıştır.

Sonraki yıllarda ise Türkiye'nin petrol kapasitesinin, petrol üreticisi komşularına göre oldukça sınırlı olduğu anlaşılmış ve tartışmaların odağındaki yabancı şirketler, Türkiye'deki faaliyetlerini durdurma kararı almıştır. Bu nedenle 1954 yılında çıkarılan kanunlar, İnönü'nün iddia ettiği gibi kapitülasyonların geri gelmesi gibi sonuçlar doğurmamıştır. Zira arzu ettikleri büyüklükte petrol kaynaklarına ulaşamadıklarını beyan eden yabancı şirketler, bu nedenle imtiyazdan doğan haklarını da kullanamamışlardır. Zaten söz konusu şirketler, ilerleyen yıllarda yeni bir sözleşme talebinde de bulunmayarak Türkiye'deki faaliyetlerini sonlandırmışlardır. Bu nedenle Demokrat Parti'nin uyguladığı petrol politikası ve yabancı şirketlerin teşviki meselesi, gerek siyasette gerekse basında eski önemini kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Arşivler

- BCA. (1933, Mayıs 29). **30.18.1.2/36.40.20**.
- BCA. (1935, Haziran 27). **30.11.1.0/96.19.14**.
- BCA. (1937, Haziran 25). **30.18.1.2/76.60.9**.
- BCA. (1938, Mayıs 07). **30.10.0.0 / 85.558.1**.
- BCA. (1940, Ağustos 10). **30.18.1.2 / 92.80.9**.
- BCA. (1940, Kasım 08). **30.18.1.2 / 93.103.19**.
- BCA. (1941, Şubat 14). **30.18.1.2 / 94.10.4**.
- BCA. (1941, Mart 17). **30.18.1.2 / 94.21.5**.
- BCA. (1943, Nisan 06). **30.10.0.0 / 182.258.1**.
- BCA. (1951, Ağustos 21). **30.1.0.0/134.873.8**.
- BCA. (1951). **30.1.0.0/73.465.8**.
- BCA. (1952, Aralık 18). **30.1.0.0/102.639.11**.
- BCA. (1952, Kasım 12). **30.18.1.2/130.81.3**.
- BCA. (1953, Şubat 13). **30.1.0.0 / 103.641.8**.
- BCA. (1953, Ocak 30). **30.18.1.2 / 131.5.15**.
- BCA. (1953, Mart 12). **502 / 24089.105503.1**.

Resmi Yayınlar ve Tutanaklar

- Gnkur.Bşk. Harp Tarihi Dairesi. (1969, Mart). 1505 Nolu Vesika. ***Harp Tarihi Vesikaları Dergisi***. (68).
- Resmi Ceride. (1925, Nisan 23). ***Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Kanunu***. (96).
- Resmi Gazete. (1925, Nisan 14). ***Maadin nizamnamesinin bazı maddeleri ile taşocakları nizamnamesinin tadiline dair kanun***. (92), 146.
- Resmi Gazete. (1926, Nisan 06). ***Petrol Kanunu***. (341), 531.

Resmi Gazete. (1926, Şubat 07). **Petrol ve benzin inhisarı hakkında Kanun.** (291), 94.

Resmi Gazete. (1935, Haziran 22).

Resmi Gazete. (1941, Şubat 18).

Resmi Gazete. (1941, Mart 24).

Resmi Gazete. (1948, Temmuz 13).

Resmi Gazete. (1950, Mart 27).

Resmi Gazete. (1954, Mart 16). (8659).

Resmi Gazete. (1954, Ocak 23). **Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu.** Kanun No:6224(8615).

TBMM TD. (1946, Kasım 20). D.8 , C.2.

TBMM TD. (1948, Kasım 01). D.8, C.13.

TBMM TD. (1950, Mart 24).

TBMM TD. (1951, Mart 30). D.3, C.6.

TBMM TD. (1952, Haziran 19).

TBMM TD. (1953, Kasım 01). D.9, C.25.

TBMM ZC. (1933, Mayıs 20). **Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun.** 2(İ.54).

TBMM ZC. (1937, Kasım 08). **Celal Bayar'ın Teşkil Ettiği İcra Vekilleri Heyetinin Programı.** 20(İ.3).

TBMM ZC. (1939, Eylül 11).

TBMM ZC. (1954, Mart 07).

Sürelî Yayınlar

Akşam Gazetesi. (1931, Şubat 23).

Akşam Gazetesi. (1937, Kasım 09).

Akşam Gazetesi. (1940, Mayıs 02).

Akşam Gazetesi. (1940, Temmuz 30).

Akşam Gazetesi. (1941, Şubat 18).
Akşam Gazetesi. (1943, Haziran 08).
Akşam Gazetesi. (1943, Haziran 16).
Akşam Gazetesi. (1944, Mayıs 07).
Akşam Gazetesi. (1945, Haziran 27).
Akşam Gazetesi. (1945, Kasım 29).
Akşam Gazetesi. (1946, Kasım 21).
Akşam Gazetesi. (1947, Temmuz 13).
Akşam Gazetesi. (1948, Kasım 02).
Akşam Gazetesi. (1948, Ocak 26).
Akşam Gazetesi. (1950, Mart 25).
Akşam Gazetesi. (1950, Mayıs 09).
Akşam Gazetesi. (1950, Mayıs 16).
Akşam Gazetesi. (1951, Ağustos 02).
Akşam Gazetesi. (1951, Ağustos 04).
Akşam Gazetesi. (1953, Ekim 19).
Akşam Gazetesi. (1954, Ocak 19).
Akşam Gazetesi. (1954, Mart 08).
Akşam Gazetesi. (1954, Nisan 16).
Cumhuriyet Gazetesi. (1935, Haziran 15).
Cumhuriyet Gazetesi. (1935, Ağustos 23).
Cumhuriyet Gazetesi. (1937, Ekim 25).
Cumhuriyet Gazetesi. (1937, Kasım 09).
Cumhuriyet Gazetesi. (1939, Eylül 02).
Cumhuriyet Gazetesi. (1940, Temmuz 25).
Cumhuriyet Gazetesi. (1940, Mayıs 02).

Cumhuriyet Gazetesi. (1940, Mayıs 03).
Cumhuriyet Gazetesi. (1940, Mayıs 06).
Cumhuriyet Gazetesi. (1941, Şubat 18).
Cumhuriyet Gazetesi. (1941, Şubat 19).
Cumhuriyet Gazetesi. (1946, Kasım 21).
Cumhuriyet Gazetesi. (1946, Kasım 29).
Cumhuriyet Gazetesi. (1947, Mayıs 23).
Cumhuriyet Gazetesi. (1947, Temmuz 13).
Cumhuriyet Gazetesi. (1948, Mart 04).
Cumhuriyet Gazetesi. (1948, Ocak 25).
Cumhuriyet Gazetesi. (1948, Temmuz 05).
Cumhuriyet Gazetesi. (1950, Mart 22).
Cumhuriyet Gazetesi. (1950, Mart 25).
Cumhuriyet Gazetesi. (1950, Mayıs 01).
Cumhuriyet Gazetesi. (1950, Mayıs 8).
Cumhuriyet Gazetesi. (1950, Mayıs 09).
Cumhuriyet Gazetesi. (1950, Mayıs 16).
Cumhuriyet Gazetesi. (1951, Ağustos 02).
Cumhuriyet Gazetesi. (1951, Temmuz 30).
Cumhuriyet Gazetesi. (1951, Ekim 26).
Cumhuriyet Gazetesi. (1952, Aralık 05).
Cumhuriyet Gazetesi. (1952, Kasım 30).
Cumhuriyet Gazetesi. (1952, Haziran 20).
Cumhuriyet Gazetesi. (1953, Ekim 19).
Cumhuriyet Gazetesi. (1954, Ocak 19).
Cumhuriyet Gazetesi. (1954, Mart 08).

Cumhuriyet Gazetesi. (1954, Mart 02).
Cumhuriyet Gazetesi. (1954, Mayıs 03).
Hakimiyet-i Milliye. (1930, Ağustos 31).
Milliyet Gazetesi. (1929, Ağustos 07).
Milliyet Gazetesi. (1930, Eylül 8).
Milliyet Gazetesi. (1954, Ocak 19).
Milliyet Gazetesi. (1954, Mart 08).
Milliyet Gazetesi. (1954, Nisan 22).
Son Telgraf. (1937, Ekim 05).
Ulus Gazetesi. (1935, Aralık 20).
Ulus Gazetesi. (1935, Haziran 17).
Ulus Gazetesi. (1937, Kasım 09).
Ulus Gazetesi. (1937, Ağustos 03).
Ulus Gazetesi. (1939, Eylül 02).
Ulus Gazetesi. (1940, Temmuz 30).
Ulus Gazetesi. (1940, Mayıs 02).
Ulus Gazetesi. (1940, Mayıs 05).
Ulus Gazetesi. (1940, Mayıs 7).
Ulus Gazetesi. (1940, Ağustos 12).
Ulus Gazetesi. (1941, Şubat 19).
Ulus Gazetesi. (1943, Haziran 08).
Ulus Gazetesi. (1946, Kasım 07).
Ulus Gazetesi. (1946, Temmuz 18).
Ulus Gazetesi. (1946, Kasım 21).
Ulus Gazetesi. (1946, Ocak 08).
Ulus Gazetesi. (1947, Temmuz 13).

Ulus Gazetesi. (1948, Mart 03).
Ulus Gazetesi. (1948, Mart 05).
Ulus Gazetesi. (1948, Ocak 25).
Ulus Gazetesi. (1948, Temmuz 05).
Ulus Gazetesi. (1950, Mayıs 09).
Ulus Gazetesi. (1950, Mayıs 16).
Ulus Gazetesi. (1952, Haziran 20).
Ulus Gazetesi. (1953, Ocak 22).
Ulus Gazetesi. (1953, Kasım 05).
Vatan Gazetesi. (1952, Aralık 5).
Vatan Gazetesi. (1954, Nisan 14).
Vatan Gazetesi. (1954, Nisan 16).
Vatan Gazetesi. (1954, Mayıs 04).
Vatan Gazetesi. (1957, Ekim 21).
Yeni Ulus Gazetesi. (1954, Nisan 14).
Zafer Gazetesi. (1950, Ağustos 14).

Kitaplar

Karacan, A. N. (1943). **Lozan**. (8 b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kardaş, A. (2017). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Van'da Madencilik Çalışmaları**. Ankara: Gazi Kitapevi.
Karpat, K. H. (2010). **Türk Demokrasi Tarihi**. (Nisan 2010 b.). İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
Kaynar, M. K., & Kalkan, N. (2022). **Cumhuriyet Dönemi Partiler Seçimler Beyannameler (1923-1980)**. Ankara: TBMM Basımevi.

Makaleler ve Tezler

- Akalın, U., & Tüfekçi, S. (2014). Türkiye'nin Petrol Politikaları ve Enerji Özelleştirmelerine Bir Bakış. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-66.
- Akandere, O. (2009). 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar I. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 25(75), 437-464.
- Akgümüş, D. (2013). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Ayaklanmaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12(23), 23-47.
- Apaydın, C. (2018). Lozan Barış Konferansı Sürecinde İtalyanların Müzakerelere Yaklaşımı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 17(33), 147-174.
- Armaoğlu, F. (1998). Hilafetin Dış Cephesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14(41), 347-358.
- Arslan, L. (2023). Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Siyasal Egemenlik Mücadelesi. *BENGİ Dünya Yörük - Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2023(1), 35-60.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Atabey, F. (2020). Birinci Dünya Savaşında Filistin-Suriye Cephesine İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme. *Atatürk Yolu Dergisi*, (66), 63-90.
- Atay, F. R. (1943, Haziran 10). Harp ve Sonrası. *Ulus Gazetesi*, 1.
- Atlı, C. (2020). İkinci Dünya Savaşı Akabinde Ülkemizde Petrol Arama Çalışmaları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 119-128.
- Ay, İ. C. (2021). Marshall "Yardımları" : Türkiye'nin Dışa Bağımlılık Sürecine Etkileri. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 53-64.
- Balyemez, M. (2023). Millî Ekonomiye Geçiş Sürecinde Kamu Bankacılığı Örneklerinden Biri: Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası. *Türkiye İktisat Kongresi 2023 Bildiriler Kitabı*, 697-714.
- Başarır, M. (2019). Sovyet Rusya'nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshine Yönelik Türkiye'ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansıması. *Belgi Dergisi*, 2(18), 1417-1448.

- Bayraç, H. N. (2005). Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi. **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar**, 42(499), 1-20.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). **Atatürk Yolu Dergisi**, 10(40), 545-567.
- Beşirli, M. (2010). Alman Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Irak'ın Kuzeyinde Petrol İmtiyazı Mücadelesi. **XVI. Türk Tarih Kongresi**, 4, 699-713.
- Boyar, E. (2014). Türk İngiliz İlişkilerinde Prestij Faktörü (1923-1938). **BELLETEN**, 78(283), 1157-1194.
- Büyükdag, A. (2021). Osmanlı Petrolleri ve Alman İmparatorluğu Türk - Alman İlişkilerinin Yitirilmiş Fırsatı. **Ekonomi Maliye İşletme Dergisi**, 4(2), 124-133.
- Civci, S. (2022). II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Topraklarında Yabancı Sermaye Rekabetini Artıran Bir Unsur: Bağdat Demiryolu Projesi. **Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi**, 5(7), 80-101.
- Conlin, J. (2016). Debt, diplomacy and dreadnoughts: the National Bank of Turkey, 1909–1919. **Middle Eastern Studies**, 52(3), 525-545.
- Çetin, İ. (2023). Paris Barış Konferansından San Remo Konferansına Petrol Meselesi. **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 11(37), 161-186.
- Çetinkaya, S. G. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nda Malta'da Müttefik-Mihver Mücadeleleri Ve Halk Üzerindeki Etkileri. **Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 4(1), 166-188.
- Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16(2), 325-350.
- Değerli, E. S. (2007). Lozan Barış Konferansı'nda Musul. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(18), 127-140.
- Durdu, M. B. (2005). İngiliz J.R.Pilling'in Osmanlı Demiryolu İmtiyazını Elegeçirme Mücadelesi. **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (17), 3-26.
- Earle, E. M. (1924). The Turkish Petroleum Company--A Study in Oleaginous Diplomacy. **Political Science Quarterly**, 39(2), 265-279.

- Elibol, N. (2005). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 61-76.
- Elmas, M. (2019). Petrol Endüstrileri ve Petrol İhraç Eden Ülkeler. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 29-41.
- Emekliler, B., & Ergül, N. (2010). Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik. *Bilge Strateji*, 2(3), 59-85.
- Engin, T., & Özkan, Y. (2005). MTA'nın Maden Arama Tarihçesi: 1935-2002. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Bülteni*, 17-33.
- Ergin, F. (1991). Musul Sorunu ve Körfez Petrolleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(20), 165-173.
- Erkmen, A. (2019). Fransız Manda Yönetimi Altındaki Suriye'de Yaşananlara Bir Bakış. *MIDDLE EAST INTERNATIONAL CONFERENCE ON CONTEMPORARY SCIENTIFIC STUDIES-II*, 252-258.
- Eroğlu, H. (1988). Atatürk ve Devletçilik. *BELLETEREN*, 52(204), 833-848.
- Eryılmaz, H. G. (2019). Türkiye'de 1954-57 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri. *Niğantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 72-88.
- Fidan, A. (2016). Dünyada ve Türkiye'de Madencilik Faaliyetleri, Altın Madenciliği'nin Çevresel Açından Değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, 9(26), 26-39.
- Gök, H. V. (2021). TBMM Zabıt Ceridelerine Göre II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk Dış Politikası. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 588-626.
- Gökçen, S. (2007). Ankara - Moskova İlişkilerinin Gelişimi ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3(3), 117-140.
- Gündüz, A. (2005). 1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-12.
- Güngör, B., & Aksöz, F. (2021). 1929 Dünya İktisadi Krizi, Otoriterleşen Devletler ve Türkiye'ye Yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 33-52.
- Gürsakar, G. G. (2007). Osmanlı Bursasında İthalat ve Tüketim Kalıplarında Değişim (XIX. yy. İkinci Yarısı) . *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 375-388.

- Haykır, Y., & Demir, Ö. (2017). 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Demokrat Parti Dönemi Petrol Politikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 251-269.
- Işık, M. (2023). İngiliz Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Sonrası Irak Petrolleri Konusunda İtilaf Devletlerinin Anlaşma Çabaları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 47-76.
- Kapıcı, H., & Aydın, İ. (2018). Demokrat Parti Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinde Petrol (1950-1960). *Tarihin Peşinde*, 10(20), 201-224.
- Kardaş, A. (2015). I. Dünya Savaşı Dönemi'nde Van'ın İşgali ve Kurtuluşu (1915-1918). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 176-192.
- Kartopu, S. (2012). Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 1(2), 32-40.
- Kaştan, Y. (2019). Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Alman Basınında Yansıması (Ekim- Kasım 1918 Tarihileri Arasında). *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 189-211.
- Kaya, A. (2020). Demokrat Parti Dönemi'nde Devletçilikten Kopuş Bağlamında Petrol Kanunu ve Amerika'nın Etkisi. *History Studies*, 12(4), 1973-1998.
- Kaya, Y. (2018). Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2276-2291.
- Kayıran, M., & Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2(5), 27-70.
- Kemal, C. (2007). Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), 643-691.
- Keskin, Ö. (2011). Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 125-147.
- Kılıç, S. (2008). Musul Sorunu ve Lozan. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(71), 319-340.
- Kısıklı, E. (1999). Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6(24), 487-526.
- Kocatürk, Ö. (2011). İngilizlerin Irak ve Basra Bölgesindeki Faaliyetleri (1913-1914). *Turkish Studies*, 1449-1462.

- Koçlar, B., & Özduygün, Y. (2017). Demokrat Parti'nin İktidara Gelişinin Türk Basınındaki Yansımaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13), 264-296.
- Köse, İ. (2015). Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 241-276.
- Kubilay, Ç. (2014). Demokrat Parti Döneminde Bir Baskı ve Denetim Mekanizması Olarak Cevap ve Düzeltme Hakkının Kullanımı: Ulus Örneği (1956-1960). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 187-202.
- Küçükvatan, M. (2013). İngiliz Basınında Osmanlının Kut'ül-Amare Zaferi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13(26), 55-85.
- Limoncuoğlu, A. (2018). Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948). *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), 145-155.
- Lokman, K. (1958). Memleketimizde Petrol Araştırmaları. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 6(2), 91-114.
- Nazırlı, Z. (2020). Birinci Dünya Savaşı Döneminde Ortadoğu'da Rus - İngiliz - Osmanlı Çatışması: Musul Harekatı. *Anasay*, (11), 63-86.
- Okumuş, A. (2014). *Kalust Sergiz Gülbenkian ve Türk Petrol Şirketi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi ABD Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı.
- Örsten Esirgen, S. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Yabancılar Verilen Kamu Hizmeti İmtiyazları*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Özdemir, A. (2014). Petrolün Birinci Dünya Savaşındaki Yeri ve Savaş Sonrası Düzenlemelere Etkileri. *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak*, 61-84.
- Özdemir, A. (2014). Petrolün Birinci Dünya Savaşındaki Yeri ve Savaş Sonrası Düzenlemelere Etkileri. *100'üncü Yılında 1.Dünya Savaşını Anlamak Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, 61-83.
- Özel Özcan, M. S., & Öten, C. (2022). Enerji Kriz Girdabı Kavramsallaştırması Bağlamında Orta Doğu'da Petrol Krizleri. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 174-208.
- Özer, S. (2021, Mart 08). Chester Projesi (İmtiyazı) (1923). *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/chester-projesi-imtiyazi-1923/> (Erişim Tarihi: 15.03.2024).

- Özkan, A. (2023). Türkiye’de Yabancı Sermayeli Şirketlerden Yabancı ve Gayrimüslimlerin Tasfiyesinin Nedenleri (1922-1923). **BELLETEREN**, 87(308), 293-331.
- Özkardeş, L. (2015). Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi. **Gümrük ve Ticaret Dergisi**, (6), 25-34.
- Paksoy, İ. (2016). Kutü’l-Amare Kahramanı Halil Kut Paşa’nın Hatıraları. **Tarih Kritik Dergisi**, 2(1), 147-158.
- Polatoğlu, M. G. (2019). Atatürk Döneminde Maden ve Enerji Alanında Kurulan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank. **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 38(66), 444-478.
- Sabır, H. (2006). Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı. **Sayıştay Dergisi**, (62), 3-19.
- Sadak, N. (1943, Haziran 16). Bu Zamanda Türkiye'nin hayati Menfaatleri Her Şeyden Üstündür. **Akşam Gazetesi**, 1.
- Sarıçoban, G. (2020). Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye Ekonomisi. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (44), 222-236.
- Sayın Alsan, Ş. (2018). Calouste Sarkis Gulbenkian ve Koleksiyonu. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(45), 105-128.
- Selik, M. (1961). Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunları ve Tatbikatı. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 16(03), 5-38.
- Semiz, Y., & Toplu, G. (2021). Barker Raporu: Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde İktisadi Kalkınmayı Hızlandırmak Amacıyla Yabancı Uzmanlara Hazırlatılan Örnek İnceleme. **Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi**, 4(4), 114-161.
- Sırım, V. (2017). Sultan II.Abdülhamid'in Petrol Politikası. **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(12), 125-132.
- Sönmez, Ş. (2023). Fransız Basınında Sakarya Zaferi. **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 9(2), 298-315.
- Suvla, R. (1949). Türkiye ve Marshall Planı (1). **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 10(1-4), 145-165.
- Şahin, İ., & Müezzinoğlu, E. (2016). Lokarno ve Musul Kışkacında Türk Dış Politikası. **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5(4), 641-676.
- Şahin, R. (2019). Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden Başlamadı. **Business Economics and Management Research Journal**, 2(1), 1-16.

- Şamiloğlu, A. R. (1991). Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasinin Hataları. **BELLETERN**, 55(212), 239-256.
- Şavklı, C. (2019). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminden Demokrat Parti İktidarına Petrol Politikaları (1861-1950). **Business & Management Studies: An International Journal**, 7(1), 373-402.
- Şehitoğlu, M. (2021). İkinci Dünya Savaşında Türkiye - İran Sınırı ve Türkiye'ye Sığınan İranlı Askerler. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 31(2), 839-850.
- Şur, Ş. (2015). Demokrat Parti ve Atatürk'ün Üç İlkesi: Cumhuriyetçilik, Laiklik ve Devletçilik (1950-1960). **Atatürk Yolu Dergisi**, 14(56), 147-176.
- Tamçelik, S. (2000). Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî, İktisadî ve Sosyal Etkileri. **Erdem**, 12(35), 483-535.
- Tamzok, N. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948. **Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi**, 63(04), 179-204.
- Taşman, C. E. (1936). Van Gölü Civarında Korzot Petrolü. **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, (5), 41-42.
- Taşman, C. E. (1949). Petrol'ün Türkiye'de Tarihçesi. **Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası**, (39).
- Taşman, C. E. (1950). Türkiye'de Bitümlü Tezahürlerin Stratigrafik Yayımı. **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 40(40), 41-50.
- Tokgöz, E. (2000). "Türkiye İktisat Kongresi" Mi? "İzmir İktisat Kongresi" Mi? Hangisi Doğru? **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 18(1), 339-349.
- Tokmak, A., & Kara, İ. (2023). Tarihsel Arka Planıyla Lozan Barış Antlaşması ve Ders Kitaplarına Yansıması. **History Studies**, 15(Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı), 121-138.
- Tunç, A. (2019). San Remo Konferansı'nın 18-26 Nisan 1920 İstanbul Basını'ndaki Yansımaları. **Kesit Akademi Dergisi**, (21), 456-479.
- Turan, M. (1981). Madencilüğimizin Tarihsel Gelişimi. **Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi**, 47-63.
- Türkmen, Z. (2000). 30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış. **OTAM Ankara**

Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (11), 615-632.

- Umar, Ö. O., & Yenisu, M. (2020). Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29-70.
- Uzun, H. (2016). Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 273-305.
- Üzen, İ. (2008). Türklerin Kut'ül-Amare Kuşatması Sırasında İngiliz Ordusunda Bulunan Hintli Askerlerin Tutumu (Aralık 1915 - Nisan 1916). *Gazi Akademik Bakış*, 2(3), 81-102.
- Vural, İ. Y. (2008). Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 77-114.
- Yaman, A. E. (1993). Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(12), 417-429.
- Yavuz, N. (1995). Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17(28), 207-232.
- Yeşilyurt, Ş. (2021). Büyük Buhran'ın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Bir Neticesi: Buhran Vergisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37(104), 221-260.
- Yıldız, A. (2011). Osmanlı Devletinin Borçlanmasında Osmanlı Bankası'nın Rolü ve Önemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 318-330.
- Yılmaz, H. (2014). Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye ve Irak. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(20), 289-306.
- Yılmaz, H. İ. (2016). Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. *Tesam Akademi Dergisi*, 99-128.
- Yurtoğlu, N. (2017). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Petrol Arama Politikaları (1923-1950). *Akademik Bakış*, 10(20), 145-168.
- Yurtsever, S. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'ne Giden Yolda Mondros Mütarekesi, İşgaller ve Türk Millî Mücadelesi'ndeki Siyasi Çözüm Düşüncesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 270-293.
- Yücebaş, F. (2018). *Cumhuriyet Döneminde Güneydoğu Anadolu (Gaziantep-Mardin-Urfa)'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*.

(Doktora Tezi). Bitlis Eren Üniversitesi/Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Yücebaş, F. (2023). Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Savaş Esnasında Olası Saldırlara Karşı Halkı Bilgilendirme Çalışmaları. *ANASAY*, 7(26), 84-96.

Yüksel, Ç. (2022). 4 Ağustos 1920 Tarihinde İngiltere Lordlar Kamarası'nda Sevr Antlaşması Hakkında Yapılan Oturum Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 963-976.

Yüksel, H. (1996). Atatürk'ün Devletçilik Anlayışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(35), 609-614.

Web Siteleri

Truman, H. (1947, Mart 12). *President Harry S. Truman's Address Before A Joint Session Of Congress, March 12, 1947*. Erişim Adresi: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp (Erişim Tarihi: 09.05.2024).

EKLER

EK-1: Dr. Refik Saydam'ın Raman'da Bulunan Petrolü Müjdelemesi

Başvekilin müjdesi

Raman dağındaki vaziyet bir petrol sahasının tezahürüdür!



Başvekilimiz Dr. Refik Saydamın refakatinde İktisad Vekili olduğu halde Malatyaya muvasalatı ve Bez fabrikası imalatı üzerinde tetkikleri

Ankara, 1 (a.a.) — Petrol sahasını tetkik etmekte olan sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam, Bismilden aşağıdaki telgrafı çekmişlerdir:

«Raman dağında yapılmakta olan sondajın bugünkü vaziyeti, mütahasssaların kasının tezahürüdür. Mintakanın arzi teşekkülünün müsaid bulunması bu tezahüre hususi bir kıymet vermektedir. Bunun hududunu ve verimini tespit için daha müteaddid sondajlara ihtiyac vardır. Bundan sonraki massive mütahasssalarca tet-

lunacaktır. Bu hususta icab eden tahsisat Büyük Millet Meclisinden istenecektir.

Diyarbakırda

Diyarbakır, 1 (a.a.) — Başvekil Dr. Refik Saydam dün sabah saat 9 da beraberinde İktisad Vekili Hüsnü Cakır ol-

(Cumhuriyet Gazetesi, 02.05.1940)

EK-2: İlk Türk Petrolünün Çıkarılması



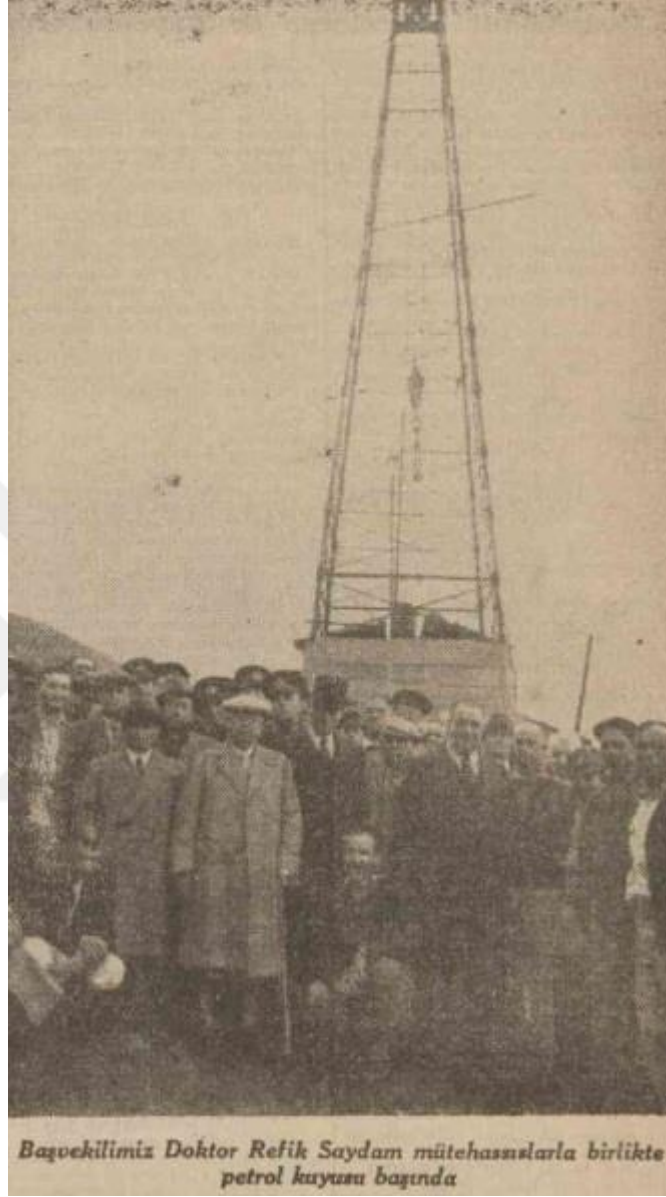
(Cumhuriyet Gazetesi, 06.05.1940)

**EK-3: Dr. Refik Saydam'ın Raman'da Bulunan Petrol Sahasını
Denetlemesi**



(Cumhuriyet Gazetesi, 06.05.1940)

EK-4: Raman'da Açılan Petrol Kuyusu



(Ulus Gazetesi, 05.05.1940)

EK-5: Dr. Refik Saydam'ın Raman'da Çıkarılan Petrolü Koklaması



(Cumhuriyet Gazetesi, 06.05.1940)

Ek-6: İnönü Döneminde MTA Hakkında Olumsuz Rapor Veren Uzmanın, Aynı Dönemde Farklı İsimle İmtiyaz Talep Ettiği İddiası



(Cumhuriyet Gazetesi, 29.11.1946)

Ek-7: 1954 Genel Seçimleri Öncesi İstanbul Mitinginde İnönü'nün, Yabancı Sermaye ve Petrol Yasası Nedeniyle Hükümeti Eleştirmesi



(Akşam Gazetesi, 14.04.1954)

Ek-8: Petrol Kanunu ile İlgili İnönü'nün “Kapitülasyon Devrinin Açıldığı” İddiası



(Yeni Ulus, 14.04.1954)

**Ek-9: Yabancı Sermaye ve Petrol Yasası Nedeniyle İnönü'nün
"Kapitülasyon" İddialarına DP Lideri Adnan Menderes'in Cevabı**

Menderes, "Dünkü Millî Şef bugün Millî jurnalcıdır,, dedi

«Nasıl kapitülâsyon getirdik? Cevap istiyorum. Yoksa kendisine millî jurnalcı demekte devam edeceğim»

Menderes, İnönü'nün tenkid için değil, vehimleri tahrik için konuştuğunu söyledi

Sabahattin SÖNMEZ
YATAN Yata Hareketinden

Trabzon 21 — Trabzona dün gece gelmemiş ve geç yatmamıza rağmen bu sabah beşte uyanmış ve Râşide hareket ettik. Tabiatın bütün güzellikleri yolunuzu çeçvelemişti. Sağınız da yemyeşil yamaçlar azıcık- lar solunuzda saklı bir Kara- deniz. Yol dantel gibi birer kıvrımla; rengârenk tabiat gü- zellikleri ile uzanıp gidiyor. Sürmene, Of, Iyidere, Derepa- sarı her biri birer villâyet ola- cak güzelliklere. Toprak, su el- ele vermiş başka memleketler- de milyonlar harcanarak yapı- lıncıyacak her şaheser yarat- mış. Mammur evler gördük, gü- zel çarşılar göçtü.

(Devamı Sa: 6 Sü: 2 de)

Partilerin radyo Konuşmaları Bugün başlıyor

Wesud Muhabirlerinden
Ankara 21 — Milletvekili za-

ADANA'DA 15.000 D.P. li KADIN MİTİNG YAPTI

Kadınlar Kolunun tertip ettiği toplantıda, cemiyet hayatında kadınlara düşen vazife- nin ehemmiyeti belirtildi ve muhalefet tenkid edildi

ADNAN VELİ KANİK
Yatan Yata Hareketinden

Adana 21 — Demokrat Parti kadınlar kolunun Ada- nada tertiplediği ilk büyük serhava toplantısı bugün Dörtysel ağzındaki büyük mey- danda yapılmış ve 15000 ka- dının iştirak ettiği miting in- tizam ve vekar içinde cere- yan etmiştir.

Toplantıda ilk olarak ka- dınlar kolu başkanı Zekiye Bozta konuşmuş ve "Bu açık hava toplantısının Türk ka- dınının memleketin sosyal hayatında ve idaresinde iştir- kine olanak sağladığını ve en- zellikle kadınların en canlı ve

aktif takip ettiği inkılar po- litikasının onlardan beklenen sapıcı bir tenkid ve müra- ke vasfesiyle atakası olma- dığını belirtmiştir.

Daha sonra kürsüye gelen Mebruke Turancık muhalefe- tin tenkidlerine, bu arada in- şaatın vazirler mevzuunda- ki sözlerinin temas ederek de- miştir ki:

— İnşaat vazirlerin hakke- liğinden bahsediyor. Vergi- den söz açılınca, İnşaatın Cumhurbaşkanı sâmanında tahakkük edilen ve C. H.



Dün yapılan Kıbrıs toplantısında Doçent Dr. Derviş Mânsade konuşurken

Gençlik Kıbrıs için toplantı yaptı

(Vatan Gazetesi, 22.04.1954)

**Ek-10: Son Telgraf Gazetesinin Rusların Tahrip Ettiği Galerinin Tamirine
Başlandığı, Sonuçların Ümit Verici Olduğuna Dair Haberi**



(Son Telgraf Gazetesi, 05.10.1937)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ERGÖR, Tarkan
Uyruğu : T.C.
ORCID : 0000-0002-0300-3245

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Yok	
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı	
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	23.09.2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2010-2013	Antalya Kepez MEM	Öğretmen
2014-2017	İzmir Ulş.Per.Okl.ve Eğt.Mrk.K.lığı	Devlet Memuru
2017-2023	Malatya 2.Ord.K.lığı	Uzman Memur
2023-2024	Antalya Muratpaşa As.Şb.	Uzman Memur

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Ergör, T. (2022). 100. Yılında Büyük İzmir Yangını ve Nurettin Paşa Hakkındaki İthamlar. *4.Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu*, 788-800.

Hobiler

Doğal Yaşam, Sanatsal ve Kültürel Etkinlikler, Seyahat, Teknoloji.



Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	TARKAN ERGÖR
Öğrenci No	21920006044
Anabilim Dalı	TARİH
Programı	CUMHURİYET TARİHİ
Statüsü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	TARİH ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK AKŞAM, CUMHURİYET VE ULUS GAZETELERİNDE TÜRKİYE' NİN PETROL POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM (1933-1954)

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	150
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	%6
Tarih	07/10/2024

* Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Danışman		Öğrenci
Adı Soyadı		
İmza		
		Tarih